

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LIX

Llenguatge

**Articles de *La Vanguardia*
(1999-2002)**

BARCELONA
2006

Llenguatge

**Articles de *La Vanguardia*
(1999-2002)**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BIBLIOTECA FILOLÒGICA, LIX

Llenguatge

**Articles de *La Vanguardia*
(1999-2002)**

Notes de J. A. ARGENTER, A. JANÉ, J. MALLAFRÈ,
J. MIRALLES, V. PITARCH, R. SISTAC, J. VALLVERDÚ i J. VENY

BARCELONA
2006

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Llenguatge : articles de La Vanguardia (1999-2002). — (Biblioteca Filològica ; 59)

Índexs

ISBN 84-7283-895-1

I. Argenter, Joan A. (Joan Albert) II. Vallverdú, Francesc, ed. III. Institut d'Estudis Catalans

IV. Col·lecció: Biblioteca Filològica (Institut d'Estudis Catalans) ; 59

1. Català — Termes i locucions 2. Català — Errors d'ús 3. Català — Aspectes socials
804.99(082)

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Francesc Vallverdú,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© dels autors dels articles

© 2006, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 2006

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a Limpergraf, SL

Polígon industrial Can Salvatella. Carrer de Mogoda, 29-31. 08210 Barberà del Vallès

ISBN: 84-7283-895-1

Dipòsit Legal: B. 54033-2006

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

PRÒLEG	9
JOAN A. ARGENTER	
Objectius [9-IV-1999]	11
Símbols, índexs, icones [16-IV-1999]	12
Tot és adonar-se'n [4-VI-1999]	14
Mundialització [23-VII-1999]	15
Estandardització [3-XII-1999]	16
<i>Quarks</i> [25-II-2000]	17
<i>Torcebraç</i> [10-III-2000]	18
La dignitat dels lingüistes [7-VII-2000]	19
ALBERT JANÉ	
Llibertat d'expressió [13-VII-2001]	21
Anar a missa [11-I-2002]	22
Plats i/o olles [15-II-2002]	23
Com et dius? [26-IV-2002]	24
JOAQUIM MALLAFRÈ	
Verbs transitius amb <i>li</i> ? [21-V-1999]	27
Evolució i submissió [9-VII-1999]	28
Una tasca de les acadèmies [16-VII-1999]	29
Llengua de mercat [3-IX-1999]	30
De la viabilitat dels mots [8-X-1999]	31
Oli en un llum [17-III-2000]	32
Motlles forasters [9-V-2000]	33
Fent la viu-viu [22-XII-2000]	35

Frases [9-II-2001]	36
Més frases [9-III-2001]	37
Falques [21-XII-2001]	38
Llengua i Església [18-I-2002]	39
Ponts catalans [25-I-2002]	40
Roda de refranys [12-IV-2002]	41
Quin estàndard? [31-V-2002]	42
JOAN MIRALLES	
Etimologia popular (I) [21-I-2000]	43
Etimologia popular (II) [4-II-2000]	44
VICENT PITARCH	
Flux de paraules [28-V-1999]	47
Les fugues del clític <i>en</i> [25-VI-1999]	48
La caixa de cabals [30-VII-1999]	49
Comunicadors [15-X-1999]	50
Galeusca [29-X-1999]	51
Reciclatge lingüístic [12-XI-1999]	52
El valor de la llengua [28-I-2000]	54
Llengua i codificació [11-II-2000]	55
<i>Haver-hi</i> [13-X-2000]	56
Llengua activa [20-X-2000]	57
Exotopònims [8-XII-2000]	58
<i>Euro</i> [5-I-2001]	59
Llengua d'aula [2-II-2001]	60
Català d'immigrats [6-IV-2001]	62
La màgia dels mots [27-IV-2001]	63
<i>Ésser i estar</i> [4-V-2001]	64
Identitats [25-V-2001]	66
Infants [30-XI-2001]	67
Mare llengua [7-XII-2001]	68
<i>(No) pas</i> [4-I-2002]	69
Llengües de l'Estat [17-V-2002]	71
RAMON SISTAC	
Això es perd [19-XI-1999]	73
Paraules boniques i paraules lletges [9-VI-2000]	74
Vi amb gasosa [21-VII-2000]	75
Traductors traïdors [17-XI-2000]	76
La falòrnia de mai no finir [29-XII-2000]	77
Aprendre idiomes [2-III-2001]	78

JOSEP VALLVERDÚ

Lèxic [7-V-1999]	81
Estar en el món [11-VI-1999]	82
Llengua i resistència [10-IX-1999]	83
Condescendents [22-X-1999]	84
Heroiques minerves [26-XI-1999]	85
Prioritats cordials [14-I-2000]	86
Instrumental [3-III-2000]	87
Segle XXI: què direm? [24-III-2000]	89
L'altra vigilància [5-V-2000]	90
Ràdio i televisió [12-V-2000]	91
Folch i Torres [14-VII-2000]	92
El garbell de la premsa [10-XI-2000]	93
Sobre l'Alguer [1-XII-2000]	94
Canvis fonètics generals [19-I-2001]	95
Mossèn de Ros [23-II-2001]	96
Documents de cultura [16-III-2001]	97
Revistes infantils [30-III-2001]	98
Llengua i immigració [18-V-2001]	99
Beneïts analfabets [7-IX-2001]	100
Dites del nou diner [28-XII-2001]	101
Arrossegada [1-II-2002]	102
De viva veu [8-II-2002]	103
<i>Cu-cut!</i> [22-II-2002]	104

JOAN VENY

Erotisme i litúrgia en la ictionímia [30-IV-1999]	107
Història i normativa del <i>mosquit</i> [18-VI-1999]	108
Del castellà <i>majo</i> al català <i>maco</i> [24-IX-1999]	109
De la <i>nespla</i> al <i>micaco</i> [17-XII-1999]	110
Galleguismes del català [31-III-2000]	111
Catalanismes del gallec [7-IV-2000]	112
L'empremta genovesa [26-V-2000]	113
Sobre els gallicismes del català [27-X-2000]	114
El llegat lingüístic occità [3-XI-2000]	115
Vidal Alcover, lingüista [11-V-2001]	116
De l' <i>auguri</i> a l' <i>esternut</i> [1-VI-2001]	117
La <i>Lletra de convit</i> (I) [22-VI-2001]	118
La <i>Lletra de convit</i> (II) [6-VII-2001]	119
Sobre les mentides de les ungles	120

ÍNDEX DE MOTS I EXPRESSIONS	123
ÍNDEX DE CONCEPTES	135
ÍNDEX DE NOMS PROPIS DE PERSONA	143

Pròleg

Entre el 9 d'abril de 1999 i el 31 de maig de 2002, el diari barceloní La Vanguardia publicà una columna setmanal, sota l'epígraf «El llenguatge», que tenia una doble peculiaritat: d'una banda, aquesta sèrie de col·laboracions era escrita en català, contrastant amb la llengua pròpia del rotatiu; i de l'altra, els articles no eren deguts a una sola mà, sinó a diversos col·laboradors, tots ells membres de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Segons argumentava Joan A. Argenter —aleshores president de la Secció Filològica—, «no costa gaire d'adonar-se fins a quin punt el llenguatge fa un paper de primer ordre en la nostra vida, personal i col·lectiva». Efectivament, si bé en totes les espècies animals podem detectar-hi sistemes de comunicació propis, alguns amb un alt grau d'elaboració, el llenguatge dels humans és un cas singular i, de fet, es tracta de la característica que ens fa sentir diferents de la resta dels animals. Reflexionant sobre aquesta característica, Jesús Tusón ens recorda a Patrimoni natural que «la nostra capacitat comunicativa és ben curiosa, excepcional si voleu», i fins i tot podem dir «que el nostre és un artefacte excessivament potent que, en algun dels seus usos, ultrapassa amb generositat les necessitats estrictes de la supervivència humana».

En aquest context, es comprèn l'interès periodístic d'aquesta iniciativa de la Secció Filològica, que Argenter descriu en to literari, en definir-ne el propòsit: «res d'allò que pertany pròpiament a la dimensió lingüística de l'existència, amb els seus múltiples lligams, connotacions i matisos no és exclòs a l'avançada d'aquesta columna, perquè moltes són les veus i moltes les parles, i molts també els col·lectius que les usen i les comparteixen, fins i tot a l'interior d'allò que hom sol reconèixer com una comunitat lingüística diferenciada».

D'aquesta manera, acceptant disciplinadament els condicionants d'un article de diari —brevetat, concisió estilística, simplicitat d'idees, to divulgatiu—, Joan A. Argenter, amb vuit columnes, Albert Jané, amb quatre, Joaquim Mallafrè, amb quinze,

Joan Miralles, amb dues, Vicent Pitarch, amb vint-i-una, Ramon Sistac, amb sis, Josep Vallverdú, amb vint-i-tres (el campió en nombre de col·laboracions), i Joan Veny, amb tretze columnes publicades i una d'inèdita, mantingueren durant quatre anys un contacte periòdic amb els lectors de La Vanguardia a fi d'oferir-los un ampli i ric espectre de qüestions lingüístiques. I al capdavant el conjunt del material generat en aquesta experiència resultà de prou envergadura per a merèixer la seva edició en un volum, i així ho acordà la Comissió de Publicacions de la SF.

Quant a la classificació del material, en aquest cas hem descartat l'ordre cronològic general, perquè presentava més inconvenients que avantatges, i hem optat per agrupar els articles de cada autor (amb la data de publicació indicada al final de cada text), després de classificar els seus noms per ordre alfabètic. Curiosament, ha estat aquesta fórmula el que ha permès col·locar al capdavant del present volum el primer article publicat —precisament la columna programàtica d'Argenter citada— i que l'última col·laboració, deguda a Joan Veny —la qual, per cert, restà inèdita—, pugui cloure'l amb congruència. L'atzar a vegades posa ordre.

Els tres índexs, un de mots i expressions, un altre de conceptes, i encara un altre de noms propis de persona, ens han semblat imprescindibles en una obra de tals característiques.

No voldria acabar aquest pròleg sense deixar constància d'un sentiment que a mesura que he anat repassant tot aquest material se m'ha anat afermant. En efecte, estic sincerament convençut que el present recull té un valor afegit que compensaria amb escreix el seu origen periodístic, amb les seves indefugibles servituds (caràcter efímer, to divulgatiu, restriccions d'espai), i el trobem precisament en la varietat, en l'interès i en el tractament dels temes escollits. No tinc cap mena de dubte que aquest valor serà apreciat per les persones que llegeixin el nostre volum.

FRANCESC VALLVERDÚ

JOAN A. ARGENTER

Objectius

No costa gaire d'adonar-se fins a quin punt el llenguatge fa un paper de primer ordre en la nostra vida, personal i col·lectiva. És a través del llenguatge que els organismes biològics que som d'antuvi els humans som socialitzats en el si familiar, primer, i en altres àmbits comunitaris més tard (el veïnat, l'escola, la colla de companys, etcètera), i esdevenim, així, éssers socials en possessió d'un sistema de creences i coneixements particular, amb una llengua específica —o més d'una—, i amb un sistema de capteniment públic i unes orientacions socials determinades. Però, no acaba aquí. En la mesura que una llengua és un sistema de classificació, aquella que hem après d'infants ens guia en l'organització i la conceptualització que fem de la nostra experiència quotidiana de la realitat.

De fet, aquesta no és pas una dada externa objectiva i prèvia que simplement *hi és i ens envolta*, sinó que és quelcom que construïm (inter)subjectivament mitjançant el llenguatge i l'acció social; és, doncs, el resultat del conjunt d'interaccions i adaptacions recíproques entre el nostre organisme i d'altres, el resultat d'un procés d'apropiació i conversió de la realitat en *medi*. Dit altrament, el medi no existeix sense l'organisme i viceversa, i el conjunt d'interaccions efectives entre l'un i l'altre configuren la trajectòria vital de cada un de nosaltres, entre moltes altres que haurien estat possibles. L'ús del llenguatge, entès com el conjunt de codis i recursos verbals que podem activar i comprendre, ens acompanya al llarg de tota la vida i en part l'afaiçona.

Endinsar-nos en el coneixement reflexiu d'aquests codis i d'aquests usos i recursos verbals, de les característiques materials i estructurals que els conformen, de la seva pertinència i eficàcia comunicativa, del seu caràcter dinàmic i de les seves transformacions, dels vincles socials i emotius que en deriven, i també d'aquella imatge normativa, relativament convencional i estable, que institucionalment la societat en genera, ateses unes determinades condicions i objectius culturals i polítics, és la finalitat que ens proposem des d'aquesta columna.

Així, doncs, res d'allò que pertany pròpiament a la dimensió lingüística de l'existència, amb els seus múltiples lligams, connotacions i matisos no és exclòs a l'avançada d'aquesta columna, perquè moltes són les veus i moltes les parles, i

molts són també els col·lectius que les usen i les comparteixen, fins i tot a l'interior d'allò que hom sol reconèixer com una comunitat lingüística diferenciada. Si sabem atènyer-nos al nostre programa, el lector serà il·lustrat o requerit a reflexionar adés sobre la història d'un mot de la llengua nadiua o l'exposició d'una envitricollada qüestió de sintaxi, adés sobre els problemes que homes i dones sabem resoldre o crear-nos per l'ús del llenguatge. Ben entès, i si no s'explicita altrament, les opinions exposades en aquesta columna expressen el parer dels seus signataris, tots ells membres de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, i no cal entendre-les d'habitud com la manifestació col·legiada d'aquesta.

[9-IV-1999]

Símbols, índexs, icones

Tot llenguatge, com a sistema de signes, s'estructura —segons la relació entre el signe i la cosa significada— a l'entorn de tres dimensions, que anomenarem *simbòlica*, *icònica* i *indexical*. La primera estableix una relació convencional entre el signe i la cosa significada. Així, els mots *Lluna* i *Sol* designen determinats cosos celestes, i les oracions *La Lluna és el satèl·lit de la Terra* i *El Sol és un estel* expressen proposicions vertaderes; però no existeix cap relació natural necessària entre les seqüències de sons que produïm en llegir-les en veu alta i les significacions respectives. Tot i que la tradició logicolingüística occidental ha tendit a reduir l'estudi del llenguatge a la seva dimensió simbòlica, aquest participa també de les altres dues.

Una icona és un signe que presenta una relació de similitud estructural amb la cosa significada: una fotografia, un mapa, un plànol arquitectònic, etcètera, són signes icònics. L'ordre seqüencial de les unitats lingüístiques en un enunciat és aprofitat sovint per a expressar verbalment relacions icòniques. Així, temps era temps, quan els minyons podien recitar de cor l'alineació del Barça, ho feien d'acord amb un ordre lineal prefixat: «[...] Basora, Kubala, César, Moreno i Manchón». La successió de noms (com la dels nombres dels dorsals llavors) representava icònicament la posició teòrica dels jugadors sobre el camp. La poesia és un terreny adobat per a l'ús icònic del llenguatge. Però també la gramàtica. La con-

junció *i* entre dues clàusules expressa una relació lògica d'unió. *Fa vent i plou* afirma el mateix que *Plou i fa vent*. En canvi, tothom convindrà que no és el mateix *Casar-se i quedar embarassada* que *Quedar embarassada i casar-se*. L'imaginari col·lectiu ha encunyat l'expressió *Fer Pasqua abans de Rams* per referir-se a la situació descrita en la segona, però no en la primera, d'aquestes dues últimes coordinacions. En aquest cas, l'ordre de les clàusules manté una relació icònica amb la cronologia dels fets.

Un índex (o indicatiu) és, finalment, un signe que manté una relació de contigüitat natural amb la cosa significada. Així, diem que el fum és indicatiu de foc o, si algú ens assenjala un objecte amb el dit índex, no mirem el dit sinó l'objecte. També el llenguatge conté mots que són com el dit índex: són mots la significació dels quals està lligada al context en què es produeix l'acte d'elocució, i que només es poden definir en relació amb aquest acte. *Demà tu no hi aniràs* és un enunciat que diu, de la persona a qui s'adreça la persona que el pronuncia (*tu*), que no es traslladarà al lloc indicat pel pronom *hi* en un temps posterior al de l'acte de l'enunciació, concretament el dia següent (*demà*), amb independència que sigui dimarts o dijous, parell o senar. A més d'aquests índexs gramaticals o dítics de persona, de lloc i de temps, que les gramàtiques recullen, hi ha encara una dixi social, que assenjala les relacions interpersonals entre els interlocutors: la tria de *tu*, i no de *vostè*, expressa o crea una relació de proximitat o solidaritat, mentre que la tria de *vostè* hauria establert una relació de distància social. Noteu que el complex verbal *hi aniràs* participa de totes quatre menes de dixi. I encara hi ha la dixi discursiva, aquella que apunta cap a un segment del discurs. L'enunciat *Això no es diu*, amb què corregim una inconveniència que acaba de proferir el nostre fill, conté un índex (*això*) de la inconveniència en qüestió. Participen d'aquest valor d'índex discursiu certes expressions que fem per a introduir o cloure determinats gèneres verbals: *El saps, aquell que diu...* ens indica que el que ve a continuació pertany al gènere verbal *acudit*. L'expressió mallorquina *Això era i no era...* ens assenjala que hem d'interpretar el discurs que segueix com una rondalla. *Amén* és un índex que clou una pregària. *Acudit i rondalla i pregària* són tres gèneres verbals distints que cap membre adult de la comunitat catalano-parlant no sabria confondre i qualsevol persona sabria en quins contextos d'ús és apropiat o no d'activar-los.

[16-IV-1999]

Tot és adonar-se'n

Des del punt de vista de la història d'una llengua, el seu lèxic i la seva gramàtica són com són perquè tenen l'origen en una llengua ancestral, sovint desapareguda, la qual tenia, al seu torn, un lèxic i una gramàtica determinades. Existeix una relació de filiació entre la primera i la segona. Talment com un fill pot assemblar-se als pares o als avis, els mots catalans s'assemblen als llatins. Però, al llarg de la història, una llengua pot haver entrat en contacte amb d'altres llengües veïnes. Diuen que morir és llei de vida; però també ho és haver de conviure amb els veïns. I així com de la gent amb qui convivim podem aprendre'n els vicis o les virtuts, també una llengua incorpora característiques d'una altra. El català ha rebut influències de l'occità, el francès, l'italià, l'àrab, l'aragonès, el castellà, el grec, el llatí humanístic, l'anglès, el caló, entre d'altres.

La manera com els membres d'una comunitat reaccionen davant d'aquesta mena d'influències pot ser molt variada, i pot anar de l'adopció a l'adaptació, de l'acceptació al rebuig total de manlleus. Existeixen diverses formes d'influència lingüística. Una de les més insidioses és el calc, sintàctic i semàntic, i ho és perquè no es veu gaire: no introdueix material aliè a la llengua, però en canvi n'altera seriosament la sintaxi o la propietat semàntica dels mots.

Tots sabem que *croissant* és un mot francès que s'ha escolat en el català. Però és un mot que, a diferència de l'anglicisme *orsai*, sovint ni tan sols no ens prenem la molèstia d'adaptar a la fonètica catalana, sinó que mirem d'extrafer la francesa, cadascú com Déu li dóna a entendre. Ara, en l'expressió *donar-se compte —com més va, més oïda, fins i tot entre els professionals de la llengua—, tant *donar-se* com *compte* són mots inequívocament catalans, però no ho és, de cap manera, l'expressió en ella mateixa, la qual és emprada amb el sentit d'adonar-se'. És un calc del castellà *darse cuenta*. Aquest *donar-se compte, fill de la desídia, no substitueix pas un mot llibresc o una invenció noucentista, sinó més aviat un mot patrimonial que era ben viu en la llengua oral no fa gaire i, de fet, encara ho és per a molta gent, i que, a més, expressa ben econòmicament la idea en qüestió.

Convé, doncs, adonar-se que cal mirar d'eradicar aquest calc sintàctic. I si els locutors, polítics, catedràtics i altres persones que exerceixen una influència pública se n'adonen i ens fan cas, molt ens agradarem d'haver-los fet adonar que calia adonar-se'n.

Mundialització

El procés de mundialització de l'economia té uns efectes culturals que experimentem com una transformació en les condicions d'existència i en les rutines de la vida quotidiana.

Els efectes lingüístics d'aquest procés no són pas menors, sobretot a escala planetària —el ritme de desaparició de llengües i famílies de llengües senceres ha assolit unes proporcions sense paral·lel en la història. Però, fins i tot a una escala més reduïda —atenent a una comunitat lingüística específica—, la difusió de l'anglès i, eventualment, d'altres llengües de relació regional pot provocar conseqüències impredecibles.

De fet, la invasió de manlleus lexicals d'una llengua en una altra per causa d'una pressió cultural abassegador no és pas un cop letal de necessitat per a la llengua receptora. El castellà va patir una forta pressió de l'àrab a l'edat mitjana i, tanmateix, se'n va sortir prou bé, amb un munt de formes d'origen semític que la diferencien d'altres llengües germanes. L'anglès, que, després de la desfeta dels anglosaxons a mans dels normands a Hastings (1066), va patir una forta pressió del francès que aquests dugueren a l'illa —fins al punt que ha esdevingut la més romanitzada de les llengües germàniques—, ben bé que se n'ha sortit també i s'ha difós arreu, primer sota l'impuls de l'Imperi britànic i després sota el domini i la influència dels Estats Units; per no dir res de la influència que han patit totes les llengües europees del llatí humanístic ni de la influència posterior de les llengües clàssiques, el grec i el llatí, quant a la terminologia científica.

Fa poc, m'explicava el director de la Real Academia Española que, per al castellà, el perill no està pas en la invasió d'anglicismes, sinó en la diversitat de respostes a què podria donar lloc llur adaptació i/o traducció si els responsables de la planificació lingüística —les diverses acadèmies de la llengua castellana— i els agents socials —mitjans de comunicació, administracions públiques, etcètera— actuessin separatament i sense coordinació; perquè llavors l'efecte fóra la disgregació lingüística, conseqüència molt més perniciosa que l'allau de barbarismes.

Doncs, com no hauríem de témer qualsevol operació que afavoreixi la creació de condicions per a la disgregació de la llengua i la segregació de la nostra molt més fràgil comunitat lingüística! I com no hauríem d'esperar en aquest punt la comprensió i la solidaritat d'una comunitat lingüística germana la institució normativa de la qual ha entès clarament el problema!

Estandardització

La codificació d'una llengua consisteix a fixar-ne la normativa ortogràfica, gramatical i lèxica, i sovint s'orienta sobretot cap a la llengua escrita —per bé que, amb la importància que han adquirit els mitjans audiovisuals, cada vegada es fa més necessari de donar orientacions normatives per a la llengua parlada. La codificació defineix el model de llengua correcta, però —llevat d'àrees com l'ortografia— no és mai exhaustiva. L'estandardització d'una llengua és un procés social en virtut del qual s'anivellen diferències dialectals i s'estableix una varietat lingüística supradialectal, que gaudeix de prestigi social i serveix per a la comunicació formal, tot oferint un ventall de registres. És la construcció social d'una llengua comuna. A diferència de la codificació, l'estandardització també implica la difusió de la varietat estàndard, la qual tot sovint presenta estretes relacions amb el model de llengua codificat. Així mateix, l'estandardització —amb els seus vessants formal i funcional— és un procés més consolidat o menys consolidat, segons els casos, però que resta obert. L'elaboració d'una llengua és el resultat del seu conreu en les diverses activitats humanes, tant de caràcter formal (discurs literari, filosòfic, científic, jurídic, etcètera) com informal (determinats registres periodístics, radiofònics, etcètera), i representa un eixamplament dels recursos expressius disponibles en funció de les necessitats reals de la comunitat. Codificació, estandardització i elaboració comporten diversos nivells d'intervenció sobre el corpus lingüístic.

De tot això es dedueix que, mentre l'agent de la codificació és, en una situació com la nostra, l'*acadèmia* —és a dir, l'IEC—, en l'estandardització interactuen els acadèmics i altres agents socials —molt en primer lloc, però no solament, els professionals del llenguatge (terminòlegs, autors de llibres d'estil, assessors lingüístics, etcètera)—, i en l'elaboració prenen el protagonisme els creadors de llenguatge: escriptors, periodistes, locutors, comunicadors, i altres professionals que despleguen llenguatges d'especialitat (advocats, metges, jutges, etcètera).

És fàcil de veure que tant la codificació com l'estandardització són forces centrípetes, que tendeixen a la institucionalització de models de llengua unitaris, allunyats del guirigall de veus, accents i llenguatges que conformen la realitat lingüística. Ara bé, l'estandardització, i fins i tot la codificació, poden establir uns marges —no il·limitats— dins els quals hi hagi lloc per a reconèixer aspectes de la diversitat dialectal interna.

Quarks

A conseqüència de la recerca científica i de les innovacions tecnològiques, el significat tradicional d'un mot pot esdevenir obsolet sense que se'n perdi el significat.

Així, el mot *àtom* designava originàriament una partícula indivisible de la matèria, com traeix la seva etimologia grega; la teoria de l'àtom desenvolupada a començaments d'aquest segle menà a una concepció (el model de Bohr-Rutherford que la gent de la meua generació estudiava a escola) segons la qual l'àtom era compost de partícules que, aquestes sí, eren elementals: els protons, els electrons i els neutrons.

La definició del terme *àtom* emprada en la física nuclear ja no s'adiu en realitat amb l'etimologia d'aquest darrer; el progrés del coneixement humà n'ha alterat, doncs, el significat, però en canvi l'ús n'ha retingut el significat.

De llavors ençà, els físics han agrupat les partícules en diferents classes i inclús han postulat i/o observat moltes altres partícules subatòmiques; aquesta gran activitat ha incrementat notablement la nòmina de nous termes que les designen.

Més recentment encara, hom ha postulat l'existència teòrica d'altres partícules, dites de vegades *superfonamentals*, les quals no s'han observat experimentalment, però que entren en la composició d'algunes partícules elementals i que es caracteritzen perquè tenen una càrrega elèctrica fraccionària. Hom les va designar *quarks*.

A diferència dels altres citats, aquest terme no sembla que tingui cap motivació semàntica ni etimològica. El mot apareix en la novel·la *Finnegans Wake* de Joyce, aparentment sense cap sentit, precedit del numeral *three*; els físics l'en van manllevar per designar uns elements que, segons com, no existeixen isoladament però que són el fonament de tot allò que existeix —i que llavors els semblava que eren tres.

Els físics, però, anaven errats o, si ho preferiu, el llenguatge és tossut: el mot podria haver estat manllevat per Joyce de l'alemany, llengua en la qual designa el *mató*, és a dir, una varietat de formatge, i l'etimologia del mot, com la del català *formatge*, té alguna cosa a veure amb els significats 'forma' i, doncs, 'formar', 'crear'.

Vet aquí com, cercant d'usar un *mot sense sentit*, un terme arbitrari i sense connotacions, els físics teòrics han anat a ensopegar per casualitat amb un mot realment la mar d'apropiat per a designar allò de què la matèria és formada!

Torcebraç

«*m.* Prova de força. *Fer un torcebraç.* | FIG. Estira-i-arronsa entre dues persones, entitats, etc. *Un torcebraç entre el Govern i l'oposició*». Això és el que es llegeix a l'article *torcebraç* del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans. Enguany farà cinc anys que és al carrer, però no sembla que els mitjans de comunicació n'hagin pres nota. Tots, absolutament tots, continuen **fent pols*, **guanyant pols* i, en definitiva, polvoritzant els recursos expressius que la llengua ens ofereix i que, com en aquest cas, la institució acadèmica ha sancionat positivament.

Acceptem que l'article els hagués passat per alt i que el mot no fos d'ús conegut entre els professionals dels mitjans. Tot i així, dels tres articles que tenen com a entrada la forma *pols* al mateix diccionari, cap no dóna a entendre que inclogui aquell sentit. No es pot pas dir, doncs, que en aquest punt la normativa no ofereixi una opció clara. Tanmateix, dia per altre el lector s'ha d'empassar la *pols*, el *pols* —o com fos que ho hauria d'entendre—, que li aboquem al damunt.

Val a dir que *torcebraç* no apareix en altres reculls lexicogràfics, com el Fabra, el mateix diccionari d'Alcover i de Moll —tot i que el mot fou proposat en un debat de la Secció Filològica de l'IEC per gent de les illes, on és viu—, el diccionari de Coromines o la *Gran enciclopèdia catalana*. Hi consten, en canvi, mots com *torcecoll*, *colltòrcer* i *colltorçar*, i l'expressió (*no*) *donar el braç a tòrcer*, aquesta amb un sentit —'no cedir'— que és coherent amb el que es recull en la definició del DIEC per a *torcebraç*. Apareix, en canvi, en el Corpus textual informatitzat de la llengua catalana de l'IEC, de la ploma del manacorí Miquel Àngel Riera, per bé que grafia *torçabraç*.

Triar un mot d'algun racó del domini lingüístic, i més si hi és viu, per fer-ne una proposta normativa comuna, abans d'acceptar un manlleu d'una altra llengua, és una opció convenient per a tothom, donadors i receptors, sobretot quan, tant per la forma com per la semàntica del mot, el seu sentit esdevé transparent.

Ara, això no vol pas dir que *torcebraç* hagi de poder aplicar-se indistintament a tots els contextos que correspondrien al castellà *pulso*. Pot molt ben ser que la solució més adequada sigui *torcebraç* en uns casos, *estira-i-arronsa* en d'altres i, encara, *prova de força* en d'altres. O, si volem desafiar algú a mesurar la seva força amb la nostra mitjançant un torcebraç, n'hi haurà prou amb *Fem força?*, acompanyant els mots amb el gest adequat.

La dignitat dels lingüistes

Potser al lector no li diu res el nom de Juan Carlos Moreno Cabrera. És un lingüista espanyol que em mereix un gran respecte professional i personal. És catedràtic a la Universitat Autònoma de Madrid i la seva especialitat fa de mal definir perquè s'ha interessat per aspectes diversos; jo en destacaria la dedicació a la tipologia lingüística, però s'ha interessat també per la teoria semàntica i la lògica de les llengües naturals i ha mostrat sempre un respecte exquisit per la diversitat de llengües.

Acaba de donar una mostra febaent d'aquesta actitud amb la publicació d'un llibre que duu com a títol *La dignidad e igualdad de las lenguas* i, com a subtítol, *Crítica de la discriminación lingüística* (Alianza). El llibre està dedicat a Jesús Tusón, l'encapçala una cita d'Edward Sapir, entre els noms esmentats en els agraïments figuren els de Carme Junyent i, injustificadament, del sotasignat, i entre els autors més citats, hi retrobem Junyent, ultra (ep, tipògraf: sense article!) Gregorio Salvador, el tàndem Juan de Dios Luque i F. J. Manjón, i l'australià R. M. W. Dixon.

Preneu aquestes dades en allò que tenen de simbòliques i d'indicatives. Jesús Tusón és ben conegut del públic català pels seus llibres de divulgació sobre el fenomen lingüístic i per la seva lluita contra els prejudicis lingüístics. Edward Sapir, lingüista i antropòleg, va destacar-se en la dècada dels vint com un demolidor dels prejudicis enmig dels quals s'havien assentat els lingüistes europeus al llarg del segle XIX. Tant Tusón com Moreno beuen d'aquesta font. Carme Junyent s'ha destacat pel seu interès per la diversitat lingüística i la crítica dels models de planificació oficials. L'australià Dixon no hi és pas de farciment ni de torna. Finalment, Moreno ha sabut treure profit de les atzagaiades a què ens té acostumats el senyor Gregorio Salvador, no fos cas que hi hagués encara algú que no es cregués que es desqualifiquen soles. Un treball de l'andalús Luque i el seu collega Manjón també li donen força joc.

L'interès del llibre consisteix a demostrar la inconsistència i les contradiccions que hi ha en afirmacions i llocs comuns que es fan passar pel resultat de la recerca empírica quan, fet i fet, a penes si encobreixen la indocumentació, els prejudicis i el posicionament ideològic d'aquells qui pretenen imbuir-les de la seva suposada autoritat.

És un goig que de ponent ens arribi aquest oreig de llibertat, de rigor intel·lectual i de dignitat professional. Congratulem-nos-en.

ALBERT JANÉ

Llibertat d'expressió

No som, segurament, pocs els qui devem una bona part del millorament del nostre llenguatge a les correccions rebudes dels qui en sabien més. Hi havia una època en què aquestes correccions, en certs ambients, eren una pràctica força habitual. Se'ns escapaven coses com **Tenim que venir d'hora*, **No me'n vaig donar compte* o, fins i tot, en un moment de debilitat, **Ojalà!*, i un mentor improvisat, tan suaument com podia, ens deia que havíem de dir *Hem de venir d'hora*, *No me'n vaig adonar* i *Tant de bo!* Potser una mica vexats, li agraïem la lliçó i en preníem bona nota.

Aquesta pràctica no deixa de tenir els seus adversaris decidits, que hi veuen una falta de delicadesa i consideració. Diuen que el mateix Fabra, model de correcció urbana, se n'abstenia rigorosament. I no són pocs, avui, els qui proclamen que cadascú parla com li dóna la gana, que tothom enraona (en privat, ja s'entén) com vol i com sap, i que els altres no s'hi han de ficar. En suma, afirmen la llibertat d'expressió lingüística.

Admetem-ho: que tothom parli com vulgui. Ara: aquest *tothom* també ens inclou a nosaltres. També, nosaltres, podem parlar com ens sembli, sense que hàgim d'admetre les rectificacions, no dels mestres, dels qui en saben de debò, sinó dels qui es creuen savis sense ser-ho. Perquè el cas és que avui són usualment els indoctes els qui es permeten de rectificar els altres, generalment, és clar, sense raó. Personalment, som molt sovint objecte de propostes d'esmena improcedents. Així, diem *dos quarts de set* i hi ha qui ens vol fer dir *les sis i mitja* (o «la sissí mitxa»). Sempre hem dit *tres quarts i cinc quarts*, i no creiem pas que estigui mal dit, però ens esmenen sense manies: *tres quarts d'hora* i *una hora i quart*. Si diem *l'envelat* ens volen fer dir *la carpa*, si diem *la llista* ens indueixen a dir *el llistat*, i si parlem de *la poetessa* i *els saharians* no deixen de sorgir veus arrogants i dictatorials que pretenen imposar-nos *la poeta* i *els saharauis* (o «els saharawis», o «els sahrauí», ja no ve d'aquí). Aquest dia parlàvem dels *ocells de presa*, però l'erudit de torn ens va corregir, amatent: *les aus de presa*. I quan, en un bar, demanem *un cafè*, el cambrer no vacilla a esmenar-nos la paraula, fins i tot, a cops, amb una certa severitat: *un cafè sol*.

Si tothom, doncs, té el dret de parlar com li sembli, nosaltres no som cap excepció. Continuem, encara, amb una bona disposició per a rebre observacions encertades dels entesos. Ara: si diem *un sorbet de llimona* o *una ampolla de xampany* i algú (algú que no s'està de dir coses com **nada menys*, **la conta corrent*, **no havia cap* o **té que ser ja!*) es permet de rectificar-nos i ens vol obligar a dir *un xarrup de llimó* i *una botella de cava*, li haurem de dir que compri un diccionari. I, si bé no ho direm per cortesia, no podrem deixar de pensar que admetem que ens rectifiquin els savis, però que els solípedes val més que callin.

[13-VII-2001]

Anar a missa

Tots els estaments o grups socials senten, o creuen sentir, en un moment determinat, una necessitat de renovació terminològica. És cert que les paraules, amb l'ús, envelleixen, es gasten i cal canviar-les. Alguns deuen pensar, com el Guepard, que cal que les coses canviïn perquè continuïn igual. I, és clar, la cosa que es canvia amb més facilitat és el llenguatge. Hi ha, sobretot, el mimetisme, l'exemple dels grups d'avançada, que marquen el bon camí a seguir: executius, polítics, publicitaris... Si aquests renoven la seva terminologia —es deuen dir molts—, per què no ho fariem nosaltres?

Els exemples de renovació terminològica que podríem exposar són molt nombrosos. Començant pels que observem en el camp de la lingüística. Però avui voldríem limitar el nostre comentari a un d'aquests canvis que es devia iniciar fa cosa de dotze o quinze anys, qui sap si una mica més, i que avui ha reeixit plenament. Ens referim a la substitució de la paraula *missa*, tan tradicional, per *eucaristia*. La poca atenció amb què molts llegeixen o escolten pot fer que encara no se n'hagin adonat. Però, en el llenguatge habitual de la nostra Església, és un fet. Molt probablement, però això no és sinó una suposició, amb aquest canvi s'ha pretès donar un nou caràcter al ritual del precepte dominical: no eren escassos, abans, els qui hi anaven per costum, per rutina, obeint a una pressió social i, fins i tot, per imposició categòrica i ineludible. I ara es vol que s'hi vagi només per convicció, amb esperit participatiu. No hi ha res a dir. En aquests casos, sempre hi

ha algú que formula objeccions, no al fet, sinó a la seva constatació. L'objecció sol consistir a dir que no és ben bé el mateix. Però és un fet innegable que amb el mateix valor amb què abans es deia *missa*, des de fa un temps, i cada vegada més, es diu *eucaristia*.

La paraula *missa*, però, en el camp de la fraseologia havia estat molt productiva: *arribar a misses dites*, *saber-ne de la missa la meitat*, *anar (una cosa) a missa* (ésser segura, inqüestionable) o *oir missa* (frase en què es conserva ben viu l'ús del verb arcaic *oir*). Recordem, també, *Tu, a mi, el que m'has d'ensenyar és anar a missa*, amb què s'indica que un, en una matèria determinada, no admet lliçons de l'interlocutor. I suposem que ningú no tindrà la temptació d'alterar aquesta fraseologia amb el canvi de *missa* per *eucaristia*. O d'advocar per la seva eliminació. Ja sabem que els apòstols de la renovació terminològica són sovint una mica ultrancers. Ara: en el cas de *cantar missa*, *missa de difunts*, *missa nupcial*, *missa de rèquiem*, *missa del gall*, etcètera, han de veure com se'n surten. Hi ha, encara, les obres musicals: la *Missa del papa Marcel* de Palestrina, la *Missa en si menor* de Bach, la *Missa solemnis* de Beethoven, la *Missa de la coronació* de Mozart, la *Missa luba*... És d'esperar que aquests títols il·lustres no es veuran afectats pel delit de la renovació terminològica.

[11-I-2002]

Plats i/o olles

Si en una botiga s'anuncia que els clients hi poden comprar plats i olles no vol pas dir que hagin d'adquirir necessàriament totes dues coses. La copulativa, com la de *vetes i fils*, o la de *olis i sabons*, indica que són dos els articles que s'ofereixen a l'hipotètic públic comprador, no l'exigència de la compra conjunta d'un cert nombre d'atuell d'una mena i de l'altra. No hem vist encara, és veritat, cap botiga amb rètols amb aquesta solució gramatical. Potser perquè aquestes frases nominals, *plats i olles*, *vetes i fils*, que són autèntiques designacions, de certs establiments comercials, han esdevingut obsoletes. Si no, no fóra pas gens estrany de veure com alguns botiguers s'havien posat al dia per un altre cantó i anunciaven *plats i/o olles*, *vins i/o licors*, amb què quedaria clar que allí no s'obligava ningú, que tothom hi

podia comprar el que li vingués de gust. Podem esmentar algun altre cas. Per exemple, un avís que podem llegir a la porta del local dels Jutjats de Família i d'Estat Civil del carrer València de Barcelona. Hi diu, exactament: «Horari d'atenció al públic i/o professionals, de 9 hores a 14 hores». Quina diferència hi pot haver, entre *públic i/o professionals* i *públic i professionals*? Probablement, el redactor d'aquesta indicació tan curiosa va actuar d'una manera mimètica. De fet, sempre ha estat així. Ara: una mica de sentit del ridícul mai no fa mal.

Les raons que justifiquen l'ús del conjunt *i/o* són raons d'economia en l'escriptura quan es tracta d'indicar la possibilitat de l'addició o l'opció. Deixant de banda que l'ús de la doble conjunció no elimina sempre els excessos verbals de molts dels seus usuaris, el fet innegable és que, en un bon nombre de casos, resulta innecessari. És veritat que l'escriptura de la doble conjunció comporta la de la barra inclinada, que ha demostrat tenir un gran poder de seducció. Té, però, una certa dificultat de lectura. Per això no és gens estrany que molts dels partidaris més decidits de la doble conjunció en prescindeixin en l'expressió oral.

[15-II-2002]

Com et dius?

Per expressar la idea de 'tenir per nom', cada llengua ha creat o habilitat verbs o locucions verbals propis, sovint ben diferents dels de les altres llengües. No hi ha dubte que, en català, la forma més habitual és *dir-se*. El Fabra ja indicava que *dir-se* vol dir «tenir per nom»: *Em dic Pere, Es diu Joan*. En canvi, segons el mateix Fabra, *dir-li* vol dir «designar amb el nom de»: *Li diuen el Gravat*.

Com assenyala Coromines, aquest ús especial del verb *dir*, gairebé exclusiu del català, és antiquíssim, encara que en autors medievals com Lull, Desclot, Muntaner, *Curial*, etcètera, predominen solucions com *haver nom*, *ésser apellat* o *per nom*. Però en el *Tirant* ja trobem algun exemple de *dir-se*. I el contundent vers d'Ausiàs March és ben conegut: «Jo só aquest, que em dic Ausiàs March».

Sempre hi pot haver algú que arribi a considerar improcedent l'ús de *dir-se* amb el significat de 'tenir per nom', perquè potser li sembla que es tracta d'un verb reflexiu, com *rentar-se* o *pentinar-se*, amb un subjecte que s'identifica amb

l'objecte. Tot podria ser. El cas és que *Com et dius?* (*Com te dius*) és una de les primeres preguntes que, a tots plegats, ens han fet en la nostra vida, i que tots plegats hem fet dotzenes i dotzenes de vegades.

Però la interferència d'altres llengües fa oblidar sovint les coses més elementals. Frases com «Nancy Kane era el seu nom» o «El nom d'ella és Thelma» són extrems de traduccions catalanes de novel·les (especialment policíiques) escrites originalment en anglès i en francès. Cal dir que els textos originals també pateixen aquesta interferència.

Els nostres diccionaris també admeten per al verb *anomenar* el valor equivalent a *dir-se*, és a dir, 'tenir per nom'. Però és poc habitual d'usar-lo referit a persones. Per això, quan llegim repetidament, per exemple, «un pintor anomenat Clavé» o «de nom Clavé», ens sembla que vulguin dir que aquest famós pintor català resident a Provença no es diu realment Clavé, sinó que es tracta d'un motiu amb el qual és conegut.

No podem pas ignorar que *dir-se*, 'tenir per nom', no és la forma usual de tot el nostre domini lingüístic. N'hi ha prou d'obrir un volum de les *Rondaies mallorquines* d'en Jordi des Racó (Antoni M. Alcover): «[...] Un rei de França que havia nom Murteral», «[...] Un homo que nomia el sen Guinyot», «I a tu, què diuen?, demana en Manent. En Taia-pins, per servir-vos, diu aquell». Com és ben sabut, l'infinitiu de *nomia* és *nòmer*.

[26-IV-2002]

JOAQUIM MALLAFRÈ

Verbs transitius amb *li*?

D'un temps ençà, la pronominalització de *li* per al complement directe de verbs transitius s'ha estès molt. En frases com *El seu fill el preocupa*, habituals no fa tant de temps, s'usa *li* en comptes de *el*. Als mitjans de comunicació catalans el *li* acompanya sovint verbs com *afectar*, *apassionar*, *atreure*, *entusiasmar*, *estranyar*, *molestar*, *sobtar*, *sorprendre*, per limitar-me a uns quants casos observats. He sentit **El seu pare li renya* i fa pocs dies, en una consulta mèdica, em van dir **Seguí, que ja li avisarem*.

Naturalment, no es poden posar tots els verbs al mateix sac i l'admissió o no d'usos intransitius s'haurà de fer a partir d'un estudi detallat de cada cas. Alguns diccionaris i col·legues qualificats els admeten per a certs verbs, i jo només pretenc dir-hi alguna cosa, per si és pertinent. Em limitaré a un parell de verbs afectats pel fenomen: *interessar* i *encantar*.

Pel que fa a *interessar*, no veig que el llatí justifiqui un datiu (*Interest omnium recte facere*); hi ha exemples antics en català: (*Això*) *interessa la present universitat*, altrament expressable com *Això la interessa*, i l'harmonia amb les altres llengües ens fa veure com en francès cal *Celà l'interesse*, i, en usos més aviat antics de l'anglès, trobo exemples com *The case has little interested those whom most interests*. Els criteris de validació de Fabra no semblen justificar *li* per al català.

Quant a *encantar* en el sentit d'agradar molt, no crec que una extensió semàntica hagi d'afectar la sintaxi: si *Ulisses és encantat pel cant de les sirenes* (la redundància vol subratllar l'encís) i per tant *el cant l'encanta*, per què la música, metafòricament, no el pot encantar igualment? El paralelisme semàntic de *agradar* no deu pas justificar la sintaxi (*Pot ser agradat per la música?*).

Una pronominalització tan generalitzada deu ser a causa del *le* castellà. També, a *interessar* i altres verbs, el fet que comencin amb *i*; cosa que fa difícil distingir oralment *l'interessa* de *li interessa*, o *els interessa* de la suposada marca de datiu de *els hi interessa*. Per tot plegat, i sens perjudici d'un estudi més a fons, és convenient una certa prudència a l'hora d'admetre normativament alguns usos d'aquests verbs. No significa desconeixement ni desinterès pel tema que el DIEC en-

cara els consideri exclusivament com a transitius, als quals, doncs, corresponen unes determinades pronominalitzacions.

[21-V-1999]

Evolució i submissió

Fa un parell de mesos, vaig observar dos comportaments lingüístics, no ben bé iguals però potser amb un fons comú, que em van resultar una mica inquietants. El primer cas, almenys, és un fenomen que no havia observat clarament fins a temps molt recents.

Vaig anar a veure una obra en català en un teatre de Barcelona. Mentre esperava que comencessin l'actuació, vaig sentir la conversa que tenien dos espectadors asseguts al meu costat.

Es tractava d'un home d'uns quaranta anys i un jove de vint-i-tants. Tots dos alternaven el català i el castellà amb una naturalitat sorprenent. Per la seva fonètica hauria dit que eren catalans i, curiosament, sense gaires adherències xaves: feien fricatives sonores, les neutres... La cosa anava més o menys així:

- Jordi ya me lo dijo, diu, però no sé com s'ho farà per pagar el pis nou.
- Que encara no treballa?
- Què va! Ja fa por lo menos un año y medio.
- Joder! Pues no sé d'on sacará los cuartos, tu!

Bilingüisme desacomplexat? Evolució de la llengua? De quina?

L'endemà al vespre, en acabar una sessió de la Secció Filològica de l'IEC, m'esperava a l'estació de tren per tornar a Reus. En un banc hi havia dues famílies, de llengua diferent: una semblava de catalanoparlants i l'altra de castellanoparlants. Devien anar a passar el cap de setmana plegats, amb un parell de criatures cada una, de quatre a sis anys, aproximadament.

La conversa entre els infants era en castellà, invariablement. No gaire genuí, és clar, però castellà. Aquest castellà poc conscient de construccions catalanes que s'hi barregen, amb mots primàriament castellanitzats. En un despatx —fins i tot

d'un organisme oficial, ai las!—, en una fàbrica, en una aula, sovint basta que un parli castellà perquè tothom se li adreci en aquesta llengua. Però, quins mecanismes fan que uns nens petits, que deuen anar a una escola catalana, de pares catalans, parlin *espontàniament* en castellà als altres nens, sense que als altres se'ls acudeixi fer-hi ni una intervenció?

La situació, ben innocent pel que fa als seus protagonistes, no deixa de ser xocant. És clar que els pares catalans no s'estaven de dir, en una rara intervenció en català: *Ja *li pots *renyir, que, si no *se li surt la camisa, no està content.*

Camí per a una llengua *indefinidament apta* per a la ciència, per a la literatura, per a l'Administració? Substitució positiva?

[9-VII-1999]

Una tasca de les acadèmies

Els canvis vertiginosos de la cultura moderna i l'evolució lingüística fan molt més complexa la funció de les acadèmies. Hi ha qui fins i tot en discuteix la necessitat. Els anglesos no en tenen pas i ben bé que els funciona la llengua. Alerta: això no vol dir que no tinguin unes normes lingüístiques que, coherents amb una tradició sòlida, es converteixen en culturalment selectives, i unitàries amb molta més eficàcia, perquè és el teixit social i polític el que les sustenta. És com la recepta per a tenir una gespa preciosa als jardins: a còpia de segles. El poder econòmic dels països anglòfons i la seva projecció fan la resta. Però el català, sense Estat, entre dos altres que sí que tenen acadèmia de la llengua, no sé si pot prescindir-ne. Se'n pot millorar la concepció i, en qualsevol cas, la funció d'una acadèmia no s'escapa en les conclusions d'un grup de professionals, que servirán en la mesura que siguin acceptades, críticament, per la comunitat científica, pels mitjans de comunicació, pels usuaris d'una llengua. A la societat actual, també a l'anglòfona, no li manquen els problemes. L'anterior secretari permanent de l'Acadèmia Sueca, Sture Allén, amb motiu del 90è aniversari de l'IEC, recordava l'observació de Naisbitt: «La generació actual de graduats de *high school* és la primera de la història americana que ho fa amb menys coneixements que la dels seus pares.» I no solament en anglès o en matemàtiques. La consta-

tació em va impressionar. No oblidó els coneixements de molts estudiants, però sovint són més sincrònics que diacrònics, amb més experiències que tradició cultural. Allén indicava que les acadèmies havien de cultivar el bon gust, que no s'aconsegueix sense un bagatge al qual aplicar-lo: «La tasca principal de les institucions acadèmiques del segle vinent és, al meu parer, la de restablir el bon gust: en la instrucció i en l'educació, en la recerca, en la llengua, la literatura i les arts, en la crítica, en els negocis, en la política, en els mitjans de comunicació. Pel que fa a les llengües, això vol dir conrear-les i assegurar-ne la supervivència. I tot això pressuposa visió històrica, és a dir, memòria.» Que és en definitiva el que propugnava Carles Riba al prefaci de la segona edició del *Diccionari* de Fabra (1954): «El gust: vet aquí un sentit que en ell mateix no s'hereta; però és transmissible un joc de criteris que n'asseguri millor l'educació en cadascú.» El tema no s'escapa aquí.

[16-VII-1999]

Llengua de mercat

Amb un grapat de ruques silvestres, unes quantes fulles d'enciam, olives arbequines, dues dernes de pebrot i quatre ganyims, la mare preparava unes amanides memorables en els temps difícils de la postguerra.

Ja gran, uns amics de la Cerdanya em van oferir dolcetes (altrament dita *herba dels canonges*) i em van portar a collir xicoires pels prats muntanyencs d'Andorra, quan la neu ja s'havia fos i eren tendres com una aigua, amb un punt d'amarantor saborosa que lliga molt bé amb el romesco del Camp de Tarragona.

Vaig descobrir en un restaurant d'Auch que les ruques humils feien de coixí a un *foie gras* exquisit. I a Itàlia, les fulles de ruca acompanyen amanides i sopes i pasta. Hi vaig comprar dos sobres de llavors de ruca: un de *rucola selvatica* identificada com a *Diplotaxis muralis* i un altre de *rucola cultivata*. Aquesta és, naturalment, la que s'ha estès, i es pot trobar habitualment a la Boqueria, ara que la varietat d'amanides està de moda. Només que amb la importació, segurament d'Itàlia, també n'han importat el nom i estan anunciades com a «rúcola», «rucules», etcètera. I de vegades es tracta d'altres herbes i tot.

No és aquest l'únic cas de substitució lingüística, de pèrdua de memòria de mots nostres. En castellà hem desaprès altres mots i veig al mercat uns cartellets que diuen *berros, arándanos, frambuesas, rodaballo, caballa, chuletón...*

Els noms populars varien molt i les xicoires, per exemple, s'associen amb el pixallits o la dent de lleó. Però m'estranya que se'n digui *diente de león* al mercat.

Em pregunto qui hi podria fer alguna cosa perquè els fruits i les herbes, els peixos i els talls de carn retrobessin el nom de quan aprofitàvem verdures a l'abast i, a la pescateria i a la carnisseria, ens venien les peces amb el nom *de tota la vida*. Encara bo que els bolets, en contrast amb veïns que no n'han estat tradicionalment amants, conserven els noms catalans.

Les campanyes publicitàries no es poden limitar a dir: «Vine a la plaça, reina!» I els restaurants vegetarians, i els nostres cuiners, d'un prestigi que els donaria autoritat lingüística, com a complement de la culinària, també hi podrien fer alguna cosa —i ja la fan, en part. I també les venedores que encara no hagin perdut l'agre de la terra, el gust que no reconeixem si mai no l'hem descobert. Per això ens el venen després amb una altra etiqueta.

[3-IX-1999]

De la viabilitat dels mots

La relació dels parlants amb els mots d'una llengua és una història d'amors i desamors. Per què s'accepten uns mots i se'n rebutgen uns altres? Per què hi ha castellanismes recalitrants davant d'alternatives més genuïnes i tradicionals? Per què hi ha mots que, sense una llarga tradició, s'installeïn còmodament en l'idioma?

Les simpaties i les antipaties són normals en les relacions humanes. Hi ha persones que agraden o són antipàtiques a primera vista. En un primerencontre, més que el valor intrínsec personal, hi projectem clixés de valors que assumim prèviament: tenen un aire conegut, com de casa; o de modernitat; o de distinció; o de qualsevol altra cosa que valorem i ens hi acosta, potser per sempre.

I amb els mots, passa el mateix? Seria molt interessant que en coneguéssim bé els mecanismes. Hi ha mots que, per ben formats que estiguin, per molta tradició que tinguin, no acaben de ser viables. El concepte de *bellesa* no és fàcilment ex-

pressable en català. Potser perquè en gran part del domini, *bell* sona com *vell*, dos conceptes fàcilment antagònics. I cal admetre el *maco*, amb una catalanització fonètica de la *j* castellana; el *guapo, un castellanisme més primerenc que no sembla, i d'altres en vindran!

Ordinari s'oposa al castellanisme *recader. Però, és clar, no és el mateix dir d'un senyor que és un mecànic, que dir que és un ordinari. Qui no hi veu les connotacions negatives? En aquest cas sembla que l'ús va desplaçant una forma i l'altra a favor del terme *missatger*. Un cas semblant passa amb *perit*. Al DIEC vam acceptar una segona forma, amb accent: *pèrit*. N'hi hauria prou amb la primera forma si tots els experts fossin uns bons perits. Però, si ja és difícil que algú accepti que se'l qualifiqui de mal pèrit, ser un mal perit (amb *e* i sense accent, si us plau), crea més d'un malentès. En canvi, la confusió fonètica entre *ballar* i l'espuri *vallar no ha impedit l'èxit popular d'aquesta segona forma: que si *la valla per aquí, que *si la vallarem per allà... I no hi fa res que *tanca* i *tançar* siguin termes ben vius. Es veuen com a conceptes una mica diferents. Seria tan difícil emprar el terme correcte? A l'altre costat, els emblemàtics *endoll* o *bústia* han anat guanyant terreny sense escarafalls, malgrat la relativa modernitat dels estris, tal com els coneixem.

Em xoca tot plegat. Les solucions no són fàcils. Però només fent-se preguntes, potser podrem aventurar respostes.

[8-X-1999]

Oli en un llum

Enmig de la informació general, dels discursos electorals (tan plens d'esses sordes en candidats catalans de més d'un partit, potser sordina de les seves promeses), enmig de catàstrofes i depredacions, o de coses que *progressen adequadament*, que també n'hi ha, una notícia, si voleu menor, m'ha fet evocar un món d'olors i de paraules projectat als mercats selectes dels Estats Units i breument visualitzat en una pel·lícula, on Sean Connery amaneix l'enciam amb oli català.

L'oli d'arbecuina arriba a la taula dels gurmets nord-americans en un envàs modern especialment adequat per a conservar-ne l'aroma i evitar que es torni ranci.

Arriba així a la botiga especialitzada, ignorat i remot, un fruit, un treball i les eines que el fan possible, l'eco de mots que canvien d'una zona a l'altra.

Al poble del Camp de Tarragona on he anat tota la vida, ara projectat humilment a Hollywood, les olives s'esquerren, és a dir, s'eixonen o es munyen amb les mans i cauen damunt les borrasses. De les borrasses velles, se'n feien borrassons, els mitjons dels pagesos. Ara, enfilats als cavalls de fusta, no es veuen borrassons ni avarques i per a esquerrar fan servir les arpes perquè la feina sigui més planera.

Els sabors són acuradament distingits: les olives no són amargants com l'arrel de xicoira, ni aspres com les nespres, ni àcides com les llimones; són àstigues, si no estan assaonades amb sal i farigola.

Es van perdent els cofins, que acaben fent d'estora davant d'algun escalfapanxes, i encara conserven la sentor de sansa, aquella pinyolada que s'amuntega a la porta de la cooperativa. El molí d'oli funciona a ple rendiment i encara algun eixerit es fa l'amo del trull i suca alguna rosta a l'oli nou.

Són expressions i mots que cadascú diu a la seva manera que ni cal que siguin tots al diccionari. Però m'agradaria que despertessin records comparables en els lectors, records i mots de camp o de ciutat, de productes de la botiga o de l'escata de peix, d'eines de fuster o de telers, de tenores o de tenidoria.

El pitjor que pot passar és que hom no tingui records de cap mena, aquests records d'un món ensems familiar i especialitzat que fa que una llengua estàndard no sigui una simple carcassa escolar sense arrels, sinó la destil·lació generalista que ens permet afrontar des de la nostra llengua qualsevol empresa més complexa, des de la recerca científica fins a la traducció dels clàssics.

[17-III-2000]

Motlles forasters

Sovint s'ha dit que els nostres motlles catalans es reflectien quan fèiem servir el castellà. Però em pregunto si, a hores d'ara, les estructures castellanes no han substituït profundament les genuïnes, i el que fem sovint és calcar-les literalment quan parlem en català.

Els castellanismes lèxics, per criticables que siguin, són peces d'un mosaic que es poden substituir. No cal insistir sobre els exemples repetits de **sello* o **busson*. Quan era petit, mots com **puesto*, **rato*, **colmo*, **seguro*, **és* «*la cabossa!*» (*¡el acabose!*) m'eren familiars. Aquests i molts altres em resulten fins i tot simpàtics, però en el procés de depuració que comporta tot domini de la llengua, els he deixat normalment de banda sense enyorar-los especialment.

Pels mateixos set sous, generacions més joves s'aferren a les **caniques*, als **columpios*, a les **fresses* o a la **bassura* que a mi em fan mal a l'orella. Però això potser es curarà amb el temps. Esperem-ho. I si no, es tracta de brosses a l'ull, amb alguna de les quals haurem d'aprendre a conviure. Espero que quedi clar que jo no les defenso pas, però el problema és més fàcil de detectar.

Ara bé, quan algú em pregunta com es diu *desde luego* en català, em sembla que alguna cosa falla, que ens han canviat els esquemes i que la nostra primera llengua no és el que era.

—Vindràs?

—*I tant, és clar que sí!*

—*Em deixes mil peles?*

—*Ja et dic jo que ets ben barrut!*

No esteu d'acord que, en les respostes a aquestes preguntes, el **desde luego* surt massa fàcilment?

En converses, en escrits, en els mitjans de comunicació, el **menys mal* arracona els correctes *encara bo* o *sort que*, el **boc expiatori* fa el mateix amb *boc emissari*, el **per suposat* substitueix el *per descomptat*, el **recolzar* és usat invariablement a la castellana, i no és estrany sentir **ni que dir té* per *no cal dir*, que de vegades també substituiria prou bé l'espuri **com no*.

Respecte al *cómo* no recordo que de petits no el vèiem ni com a castellà peninsular. Hi havia un acudit als anys de la postguerra: «¿En qué se diferencian los mexicanos y los españoles?» I si no ho sabíem, ens ho aclarien: «Pues en que los mexicanos dicen *cómo no* y los españoles decimos *no como*.»

Ja ho veieu. El pretès mexicanisme ha estat incorporat no solament al castellà, sinó al català. I no es mor ningú, escolta! I la llengua? Quina llengua? Quina llengua!

[9-V-2000]

Fent la viu-viu

En escrits i comentaris de tot tipus es veu que vivim amb l'ai al cor amb això de la llengua. Les perspectives de desaparició de fins a un 90 % de llengües del món, segons algun estudi, ens fan preguntar si el català serà capaç de resistir la pressió de la substitució lingüística, en un món cada cop més instal·lat en allò que se'n deia les *superestructures*: l'Estat, les multinacionals, la banca, la cultura homologada internacionalment.

La generació dels meus pares, malgrat les prohibicions oficials, podia viure en català, perquè els àmbits diaris eren més reduïts, i pràcticament no parlaven en castellà més que quan s'havien de treure el DNI o hi havia *autoritats* a la vora. Però vivim cada vegada més en una societat que no pot prescindir d'unes llengües imposades per la societat moderna.

El fet és que ja fa segles que el català ha tingut unes dificultats afegides a les d'altres llengües. Pel que es veu, té una mala salut de ferro. Però no hi confiem més del compte: la salut s'ha de cuidar. La vida és malaltissa.

Tenim algunes esperances. Perquè si bé les llengües internacionals són poques, no vivim sempre internacionalment i els poders constituïts, polítics o econòmics, tenen necessitat d'adreçar-se als *clients* en les llengües que aquests senten més profundament com a seves.

D'això es tracta, quina llengua sentim com a nostra, compatible naturalment amb el poliglòtisme necessari?

El paper socialitzador dels mitjans de comunicació és fonamental. Les nostres ràdios i televisions tenen una clientela nombrosa: milers de debats, de telefonades, de concursos vehiculen milions de paraules catalanes. En les tertúlies no falta el repàs posterior a les citacions i expressions curioses dels participants o l'esmena discreta dels errors lingüístics (que no sembla, per altra banda, fer gaire efecte en alguns contertulians fixos, que els repeteixen setmana rere setmana). Veig globalment positives l'actitud i la competència dels nostres professionals, a banda d'errors que se'ns encomanen tan fàcilment o de la temptació de passar-se a l'altra llengua sense que calgui, fins i tot entre els més fidels.

Però el més important és saber quina llengua senten com a pròpia, sobretot si la seva categoria, el sentit de l'humor, la solvència professional atreuen grans audiències. I em fa por que alguns programes, amb la seva *sainetització* del català i amb el seu *canvi tranquil*, ens installin en l'alegria de la substitució lingüística.

Frases

En unes classes de traducció a la Universitat Rovira i Virgili amb alumnes de vint-i-pocs anys, tractàvem de mots d'argot, de frases fetes i de refranys i de com traduir-los al català. A part del coneixement de les solucions tradicionals, volia que anessin una mica més enllà i busquessin expressions que feien servir realment, que sentien com a actuals. La creació idiomàtica és constant, amb formes efímeres o persistents, noves o amb variants actualitzades, com es va manifestar en aquelles breus sessions.

Tant els exemples com els comentaris que hi feien eren força interessants. Alguns procedien de l'entorn familiar: *a bodes em convides*, per a acceptar de bon grat una invitació; *demà m'afaitaràs*, per a expressar incredulitat; *donar per la pala*, seguir el corrent; *mamar-se-les dolces* com a signe d'una vida regalada («La mare em deia: quan viuràs sola no te les mamaràs tan dolces»); *ser un paparra*, ser un pesat; *dir esquellades* («A Deltebre, coses absurdes»); *pixar fora de test* («Abans jo la deia..., però des que l'he sentida a la televisió no la dic, perquè faria riure»). I algun refrany clar: *Qui no conrea no recull* o *La dona en tota època és bona*.

Les expressions sentides a la televisió, malgrat la reserva expressada en un exemple anterior, s'encomanen fàcilment, si bé és possible que desapareguin amb la mateixa facilitat. Abunden les construccions comparatives, com en l'allargassada *Canvia més de color de cabell que els del Gran hermano*, o *S'estimen més que la M. José i el Jorge del Gran hermano*; *més lent que en Darth Vader menjant «polvorons»*; *més perillós que el McGiver en una ferreteria*. El castellanisme directe **a tope, tio* és atribuït en exclusiva (?) al Paco de *La cosa nostra*.

Entre les expressions més noves per a mi, n'assenyalaria tres o quatre, amb algun comentari que n'emmarca el context o el sentit. La més freqüent va ser: *no em ratllis* (no m'atabalis, no m'expliquis la teva vida, amb la variant *no et ratllis*: no t'hi capfiquis) o *estar ratllat*, tant per a indicar que algú es repeteix com per a indicar que està tip d'alguna cosa i vol canviar. *Inflat com els coloms* se situa en una conversa sobre el futbol: «El Camacho anava inflat com els coloms», per a indicar que havien perdut un partit i el seleccionador estava molt indignat.

Amb els expressius *més simple que el mecanisme d'un xumet* i *més perdut que un fill de puta el Dia del Pare* acabo, per avui, aquest repàs. Hi ha altres exemples. Potser hi tornarem un altre dia.

Més frases

Arran de l'article que vaig fer en aquesta secció sobre frases fetes actuals, una alumna de fa un parell d'anys, E. X., té la gentilesa d'enviar-me una altra frase: *tenir menys detalls que un [...]*, «en referència als pocs accessoris que tenia aquest model de cotxe», aplicada a algú que és poc detallista. No cito el model, perquè no es tracta de fer publicitat, i molt menys negativa, si bé és un camp de creació lingüística important (*tenir «mitxelins»*) ja se sent com una frase amb nom comú i el símbol d'uns pneumàtics és un personatge tan popular com Peter Pan).

Una persona també s'assimila a un automòbil quan diem que *perd oli* o *no carbura*, i a una bicicleta quan la considerem *de pinyó «fixo»* (d'idees fixes). O pot *anar com una moto*, atabalada en època d'exàmens. Una altra comparació és: *Tan «gafe» que jugant a les màquines escurabutxaques li van sortir tres llimones i li van donar un «exprimidor» de premi*. Em recorda els acudits del *tan tan* («Era un home tan baix, tan baix, que el cap li feia pudor de peus»).

Sovint el comentari és també interessant perquè precisa contextos diversos de la frase. N'he sentides de procedents de la informàtica, fenomen que ja ha assenyalat Jesús Tusón, atent a la fraseologia, entre altres coses. En la meua llista apareix *gravat al disc dur* (ben après), i en altres casos em sembla que hi ha aplicacions originàriament d'altres camps: *penjat*, a part de 'sol', 'enamorat', 'plantat per algú' i 'frustrat per alguna cosa', també té el sentit d'«en blanc» («com un estudiant davant d'un examen... imatge treta de l'ordinador... inutilitzable durant un temps»).

El món de la droga crea expressions originals o n'impregna d'altres de més antigues. M'expliquen que *a tota pastilla* vol dir «córrer molt amb el cotxe»; segurament la pastilla es refereix a la droga, ja que algú drogat és incapaç de controlar la velocitat del seu automòbil.

Fer un colomar vol dir fer un porro. *Quedar-se a quadres* vol dir que hom s'ha quedat molt sorprès, com «*flipar» en colors* o *per un «tubo»*, que s'assimila a l'allucinació produïda per la droga i més concretament «quan s'esnifa un «tubo de pegament»». Després de beure massa hi ha sempre algú que *pota* ('vomita') i *s'obre* ('se'n va') cap a casa a *dormir la mona* perquè està molt *passat de voltes* o *de rosca*.

Ja veieu que no manquen barbarismes en aquest terreny. Però això ja seria un altre tema.

Falques

«La reunió, diguem, ha estat, diguem, molt útil per a, diguem, la solució del, diguem, problema.»

Aquestes repeticions es troben sovint en les nostres converses. Allò que en principi era una pausa justificada, per a relativitzar afirmacions o per a trobar la paraula més adequada, acaba convertint-se en un vici en què molts caiem, poc o molt, i que provoca una sensació penosa en l'oient.

És difícil de corregir, quan ens hi hem acostumat. I, com hem de cridar l'atenció d'algú sobre aquest bombardeig de repeticions que, d'altra banda, s'encomanen amb tanta facilitat?

Cada època sembla que tingui les seves falques de moda. Havíem sentit com Maria Aurèlia Capmany es queixava sovint dels *vull dir* que ruixaven el discurs de molta gent. «Doncs si ho vols dir, digues-ho d'una vegada!», s'exclamava.

Se senten moltes altres repeticions: «*A veure*, jo ja li ho dic, però, *a veure*, si no em fa cas, *a veure*, jo no hi puc fer res»; «*O sigui*, que ell, *o sigui*, el marit, *o sigui*, ja li havia dit moltes vegades...».

Vinga, ves, tu i altres variants són formes que puntuen el discurs, més enllà d'un pintoresquisme expressiu acceptable. Suposo que els lectors en podrien descobrir (o descobrir-se'n) moltes altres. Se'n podria fer una llista il·lustrativa, de les més freqüents, dels canvis que es produeixen, però sempre arribaríem a la mateixa conclusió: la majoria d'aquestes falques són del tot sobrerres i el discurs hi guanyaria si les suprimíem o en fèiem una bona esporgada. Si les sentíssim gravades ens adonaríem del mal efecte que poden arribar a fer.

El seu ús pot ser inconvenient. En el cas dels *renecs*, es converteixen en una cançó de l'enfadós, una mica excessiva per a certes situacions. No cal ser de la Lliga del Bon Mot per a percebre'n la inadequació. En altres casos resulten impertinents, encara que no se'n tingui la intenció: *Estàs amb mi?*, em repeteix sovint un amic, per altra banda gens sospitós de demanar adhesions incondicionals, simplement en el sentit de *No et sembla?*, que, si bé pot repetir-se massa, seria una mica menys coercitiu.

Recordo que el pare, quan jo feia servir massa sovint *M'entens?* quan explicava alguna cosa, em corregia dient que ell no era beneit, que ja ho entenia sense que li ho preguntés tantes vegades. Si de cas, em deia, més val que diguis *M'explico?* Tota una lliçó de modèstia que em donava un home sense pretensions pedagògiques explícites.

Llengua i Església

És important la influència de l'Església sobre la llengua, i la seva actitud en èpoques i territoris diferents. De mi sé dir que a Reus —l'any 1949— vaig aprendre doctrina en català a la parròquia quan em preparava per a la primera comunió, amb tot el que això comporta d'accés a una llengua formal. A desgrat del Règim, i de l'arquebisbe de Tarragona, el clergat secular es mantenia fidel a la llengua catalana en la catequesi. A les escoles, més sotmeses a les directrius governamentals, o a certs ordes religiosos, no era igual. La llengua delata els comportaments lingüístics de diferents sectors: així com parlàvem normalment de *capellans* i de *monges*, de *bisbes* i de *mossens*, també deïem normalment *padres*, *madres*, *hermanos* i *hermanitas*.

El comportament dels diversos bisbats, les retallades de territori, la pressió en un sentit o en un altre dels fidels són dades que enriqueixen la sociolingüística diacrònica. Per aquesta raó, perquè calen estudis sistemàtics i no sols experiències subjectives, m'ha interessat la publicació de la tesi de Vicent Pitarch, titulada *Llengua i Església durant el barroc valencià* (València i Barcelona, 2001), on ressegueix minuciosament, a partir de la bibliografia i dels fons arxivístics eclesiàstics i civils, la penetració de la llengua castellana al País Valencià d'ençà del segle XVI, en la qual ha cooperat l'Església en proporcions notòries.

L'estudi abraça el període comprès entre el Decret de Trento i el Decret de Nova Planta: l'Església valenciana va oblidar o tergiversar les disposicions tridentines sobre la predicació en llengua vulgar. Només una dotzena de sermons impresos ens han pervingut en català. Sobta la passivitat del poble davant del canvi de llengua, explicable potser perquè ens ha arribat l'actitud dels sectors representatius i perquè la bona gent devia acceptar que les *divines paraules* es fessin en una altra llengua: llatí o castellà. La tradició oral, que havia de comptar amb el català, no arribava a la llengua escrita i ens és difícil d'avaluar-ne l'abast. Però veiem el pas de la «gente luzida» a expressar-se en una llengua «luzida» en els sermons de gala. Les elits socials propiciaven la substitució lingüística practicada per l'alt clergat, autòcton o forà.

La predicació en castellà als moriscos conversos, o l'oposició del consistori municipal quan el bisbe de Tortosa Justino Antolínez de Burgos defensava la predicació en català, entre moltes altres dades del llibre, són fets que fan pensar encara avui.

Ponts catalans

Els qui rebaixen o neguen la repressió del català apunten les seves tesis en la dimissió voluntària de grups dirigents, que es van passar al castellà, llengua cortesana, de promoció social, afavoridora de la *natural* substitució lingüística. L'atracció de la llengua de l'imperi és un fet que s'ha donat en molts països. Segurament, la feblesa de l'Imperi espanyol i del centralisme posterior, ancorat en formes premodernes, va provocar mesures coercitives que van reforçar la resistència a l'assimilació.

Se m'acudeixen aquestes reflexions arran de la lectura del llibre de Vicent Pitarx, que comentava en un article anterior, i d'un altre de Xavier Ferré, que també aborda el tema valencià: *No tot era Levante feliz: Nacionalistes valencians (1950-1960)* (Benicarló, 2000), tercer volum de la «Biblioteca Llengua i País», dirigida amb encert per Miquel Àngel Pradilla.

Després d'una introducció una mica al marge del cos del llibre, Xavier Ferré, sense deixar articles, cartes i dedicatòries per explorar, estudia «el procés de formació d'una nova consciència col·lectiva valenciana».

Des de la continuïtat d'uns contactes amb el Principat, anteriors a la Guerra Civil, aprofundeix en unes quantes relacions fonamentals: 1) les de Josep M. de Casacuberta amb el País Valencià; 2) la sòlida xarxa que va propiciar l'obra del *Diccionari català-valencià-balear*; 3) els viatges de Joan Fuster i les seves connexions, especialment amb l'editorial Selecta i amb *Serra d'Or*, i 4) els punts de reunió i les plataformes, amb atenció al paper de Raimon, a la llibreria que van muntar els Boïls i al Grup de Mestres de Lo Rat Penat.

En una nota breu no es pot parlar de gaire cosa més que de l'índex del llibre, però, al capdavant, allò que m'ha fet llegir-lo amb interès a mi, no especialment dedicat a aquests estudis, és el recordatori d'uns homes i d'unes empreses al servei de la reconstrucció d'un país —d'uns països—, en unes circumstàncies ben adverses, i d'un esforç sovint mal conegut.

Quan s'investiga a fons qualsevol fenomen que afecta la nostra vida cultural, trobem una gran quantitat de dades que abonen les nostres tesis, pessimistes o esperançades. Cal veure fins a quin punt aquest fenomen és rellevant en una societat complexa, si, en el cas que tractem, els ponts que catalans i valencians van bastir són el ferment per a un retrobament desitjable o un esforç frustrat. De dificultats no en falten i ningú no ha guanyat la partida. Ni l'ha perduda, encara.

Roda de refranys

Un dia, durant una calçotada memorable, em van preguntar com diria en català *Piensa el ladrón que todos son de su misma condición*. De moment, entre calçot i calçot, vaig dubtar. És fàcil recórrer a una traducció literal que no saps mai si és del tot genuïna o fruit del calc, que ha fet retrocedir, per exemple, *Prendre el número* davant de *Prendre el pèl*. Vaig recórrer a una modulació catalana: *Qui mal (no) fa, mal (no) pensa*. Després vaig trobar que a València diuen *El lladre es pensa que tots roben*. La comparació entre llengües ens porta a expressions de la mateixa idea, idèntiques o amb paraules diferents, que al seu torn poden ser reinterpretades d'una altra manera.

La *sang* es refereix sovint als vincles familiars, consanguinis. Ja se sap que sentim *la voz de la sangre* perquè *blood is thicker than water* i com que *la sang tira, de la sang en diràs i no en vols sentir dir* (critiques els parents, però no admets que els altres els critiquin). La típica madrastra dels contes no estimava els fills del marit perquè *on no hi ha sang, botifarres no s'hi fan*. Segons com, s'interpreta aquesta dita en el sentit que aconseguir alguna cosa vol sacrificis, en la línia de la justificació revolucionària del francès *On ne saurait faire une omelette sans casser les oeufs*, algun cop traduïda literalment. Però els vincles s'afebleixen amb la separació o la mort: *Vés-te'n, Anton, que el que es queda ja es compon*, *La sang viva fa oblidar la morta* i *El muerto al hoyo y el vivo al bollo*. Ja se sap que *lluny de la vista, lluny del pensament* o *lontano dagli occhi, lontano dal cuore*. *What the eye doesn't see the heart doesn't grieve* / *Occhio non vede, cuore non duole* / *Ojos que no ven, corazón que no siente* (o —ironia realista—: *Ojos que no ven, porrazo que te pegas*, que podríem relacionar amb la dita mexicana *Amor de lejos, amor de pendejos*).

Si *més val estar sol que mal acompanyat* o *better alone than in ill company*, es pot arribar a valorar la soledat perquè *qui va tot sol fa el que vol, si vols estar ben servit, fes-te tu mateix el llit i buey suelto bien se lame*.

I, sobretot, lluny dels enemics! *A l'enemic que fuig, mostra-li la drecera* o *a enemigo que huye, puente de plata* (*ponte d'oro* en italià).

Hi ha sentències per a tot i els refranys ho recullen, segons les èpoques i la personalitat de cadascú. Però *de casta le viene al galgo, els testos s'assemblen a les olles, de porc i de senyor, se n'ha de venir de mena* afirmen que la *condición* humana es porta a la sang.

Quin estàndard?

Si bé no s'entendria separada de la lingüística, l'estandardització té una vessant política; política lingüística *avant la lettre*. No endebades pretén cohesionar una comunitat, que es reconeix en una llengua compartida, en contrast amb altres llengües, i amb normes internes d'ús.

La gramàtica descriptiva, bàsica per a l'establiment de la normativa, no basta per a l'automàtica normativització ni la normalització lingüístiques. Els eminents lingüistes de l'Anglaterra imperial que estudiaven llengües de l'Índia no pretenien de fer-ne una eina per a l'*oficialitat* en els territoris respectius.

La gramàtica normativa té una curiosa relació amb la realitat: s'hi basa, però l'estilitza, la poleix, en tria els elements més característics o adequats per arribar a una síntesi, fruit de l'artifici. Som hereus d'una tradició que des de Dante converteix la llengua parlada en un *volgare illustre*, en una *lingua grammatica*, apta per als usos que la societat requereix. La gramàtica la fa transmissible i exportable; ens permet dir a qui va a una escola a aprendre una llengua: «Passi, que la hi ensenyarem», sense plantejar-nos, d'entrada, dubtes sobre la variació o modalitat de la llengua que vol aprendre; l'estàndard, naturalment.

La normativa ha de comptar amb la llengua oral. No en pot prescindir ni fer una llengua de laboratori, potser molt racional, teòricament perfecta, però no interioritzable pels usuaris reals. Possiblement, la dificultat d'implantació de projectes tan interessants com el de l'esperanto s'expliqui per manca de referent expressiu, quotidià, de la llengua parlada espontàniament.

Si en altres moments es tenia més en compte la llengua literària, avui la llengua oral té una rellevància fonamental. No es pot partir de la visió unitarista d'un únic dialecte i s'ha de recórrer a una llengua composicional que generi l'adhesió de tots els usuaris, perquè hi veuen recollida les variacions significatives. La síntesi, entre l'exhaustivitat i el reduccionisme, no és fàcil.

La norma formalitza la llengua en els diversos usos, i el desenvolupament tecnològic l'ha de fer apta per als nous reptes. Quan serà habitual, per exemple, que els ordinadors analitzin la veu, la llengua oral encara tindrà més importància. Però la tecnologia impulsarà unes vies de formalització, unes normes que caldrà seguir perquè l'ordinador operi amb la mateixa llengua des de les exigències del nou *dialecte*. Són notes personals sobre una normativa en evolució, que ens exigeix responsabilitat.

JOAN MIRALLES

Etimologia popular (I)

Sens dubte l'etimologia popular és un dels conceptes de la lingüística tradicional més interessants i, alhora, més divertits. El *Diccionari de lingüística*, del Centre de Terminologia, el defineix com la «relació espontània que estableix un parlant entre dos mots d'origen diferent però que presenten una semblança formal». De vegades aquesta semblança formal entre dos mots pot provocar la total substitució d'un d'aquests mots per l'altre, sense que hi hagi cap relació de significat. L'amic Joan Veny addueix l'exemple del mot *urçol*, que designa el «granet que surt a la vora d'una parpella», derivat del llatí *hordeolu*, 'ordiet', i que es basa en una comparació amb un granet d'ordi. Doncs bé, en gran part del català continental aquest mot ha estat substituït pel mot *mussol*, en principi referit a l'au nocturna. Però no sempre es tracta de mots simples. En una de les viles del cor de Mallorca hi ha anotacions de l'escrivà local, de finals del segle XVIII, en què s'esmenten les despeses per a adobar la «màquina fornicatòria», en lloc de la *màquina fumigatòria*. Un dels casos més curiosos és el referit a la pronunciació de certs manlleus estrangers, com el cas d'aquella senyora que presumia de tenir dos «gàngsters» preciosos a casa seva (*hàmsters*). Els mots tècnics, o cultismes, poden ser deformats també en boca d'un parlant no gaire culte, de manera especial els termes mèdics. A Mallorca és freqüent, entre els ancians, sentir parlar de les molèsties a causa de la «posteta» (*pròstata*), o de les virtuts de la «pintura de oro» (*tintura de iode*). De vegades se sent allò d'anar-se'n a fer unes «hèlices» o unes «analis», i suara em contava l'amic Isidor Marí que a Eivissa encara hi ha gent que va al metge a «calar-se s'impressió» (*pressió sanguínia*), això si no és que tenen mal a la «basílica» (*vesícula*). Els anomenats *malapropismes* tant poden ser producte de la ignorància com de la pedanteria o, el més segur i freqüent, les dues coses juntes. Potser el lector haurà sentit contar allò del client d'una cafeteria que contesta així a la demanda del cambrer sobre si vol la llet freda o calenta: «M'és "inverosímil"» (*indiferent*). També, la voluntat d'evitar un mot malsonant pot induir a la substitució d'aquesta forma per una altra de justament contrària. És el cas dels eufemismes. L'actual *Bellvitge* sembla que abans era *Malvitge*, i en algunes bandes del nostre domini lingüístic, el mot *carall*, en re-

ferir-se a determinades roques de forma fàllica, fou substituït per *cavall* (cavall bernat).

[21-I-2000]

L'etimologia popular (II)

Segons el *Diccionari de lingüística* del Termcat (1993) es diu *ultracorrecció* de la «interpretació d'una forma correcta de la llengua com si fos incorrecta i substitució per una forma analògica o més productiva que es considera correcta». L'amic i col·lega Joan Veny comenta en un treball seu el cas del mot *sorbet*, convertit, a tort, en *xarrupet*, a partir de *xarrupar*, perquè es veu massa pròxim al castellà *sorbeta*. Tanmateix, sembla que el mot castellà prové en definitiva de l'italià *sorbetto*, com també el *sorbet* català, a través del castellà. Un altre cas d'interès és el dels anomenats *mimologismes*, per a referir-se a la interpretació lingüística de com es perceben els sons de certs ocells. Diuen que el sebellí, a Mallorca, diu «tira-li, tira-li», a Menorca «Felip, Felip», a Eivissa «te l'he vist, te l'he vist».

Hi ha, però, un altre grup de mots en què el significat d'un d'ells pot produir una interferència formal. Una vegada més els termes tècnics, particularment els mèdics, poden ser modificats en boca d'alguns. Entre els meus records d'infant hi ha el del temor de menjar les taronges d'un veí gelós del seu patrimoni perquè deien que les untava de «cagamutxo», deformació del *cagamuja*, del llatí *catapucia*, per a designar una planta, l'*Euphorbia lathyris*, coneguda per les seves propietats purgants. Un altre cas jocós pot ser el d'una veïna meua que es va veure obligada a fer-se un «saqueo» (cast. *chequeo*) cada quinze dies.

Un tercer fenomen s'esdevé quan hi ha un acostament del contingut d'un significat al d'un altre amb el qual es troba en una situació de paronímia o d'homonímia, és a dir, de similitud formal, etimològica o fonètica, i/o d'identitat fònica però amb significats diferents. E. Moreu-Rey ens cita un topònim, *la Peixera*, transformat en «la Pixera». L'heràldica és plena d'exemples que són fruit d'una interpretació etimològica i/o simbòlica basada en el fenomen que ens ocupa. Recordem els exemples de la guineu en l'escut del llinatge Guinard o de l'ala dels Alenyà o dels Alemany, etcètera, o dels escuts de localitats com Campanet, amb

una campaneta, o de la mà al cor en el de Manacor. Per acabar, caldria destriar aquelles solucions que han triomfat en la llengua general d'aquelles altres que són aventures individuals. Dit això ens podem demanar quin serà el futur de l'etimologia popular. La instrucció pot fer recular determinades transgressions, però sempre pot haver-hi qui vulgui instal·lar a casa una «antena paranoica».

[4-II-2000]

VICENT PITARCH

Flux de paraules

Bé podeu parar orelles al vostre voltant, que no hi sentireu a dir res que s'assembli a *roure*, *alfarrassar*, *mantellina*, *espígol*, *fènyer*, *aljub*, *pernoliar*..., posem per cas. És aquesta una petita mostra de mots que han anat desapareixent del panorama urbà i ara exemplifiquen el llenguatge de pagès. Potser demà, sense anar més lluny, el jovent de les àrees metropolitanes hagi perdut la memòria de mots com *prat*, *escombra* o *figuera*, per la senzilla raó que les realitats que representen hi tenen els dies comptats. En efecte, la nova estructura de la convivència a les ciutats fa que en desapareguin coses i paraules de llarguíssima vida. En desapareixen en proporcions força més elevades i amb una acceleració força més impetuosa que no ens imaginem. No exagero. Permeteu-me de recordar l'episodi il·lustratiu d'aquell nen urbà que encara retenia el mot *pollastre*, però aquest no era capaç de suggerir-li cap mena d'animaló amb plomes, sinó un pollastre a l'ast.

En perdem, de mots, i d'altres se'ns arruguen. Tampoc no ens hauríem d'alarmar, d'altra banda, atès que, al capdavall, l'operació cau dins les previsions més elementals de la dinàmica humana. No passa res —vull dir, no és gens estrany— si les generacions que ara puguen ignoren el *forrellat* o el *bancal*. Més preocupant fóra que pugessin sense sentir a parlar de l'*ordinador*, del *mòdem*, de l'*hipertext* o del *CD-ROM*... Són les paraules insígnia d'avui mateix i, més encara, de demà. Algunes no surten al diccionari i d'altres, com *CD-ROM*, ni tan sols responen al perfil clàssic que ens havíem fet de l'entitat dels mots. Però tant se val! Són un exponent brillant de l'adaptació de la vida dels pobles al pas del temps, a la modernitat, si ho preferiu així.

Hi ha, d'una banda, un món venerabilíssim, però caduc, com ho és el rural i, enfront seu, emergeix el món de la *cibercultura*. El buit lèxic que ens produïa el nostre distanciament respecte d'unes formes de vida tradicionals és reomplert, de manera indefectible, per una terminologia que exhibeix una fesomia, si voleu, asèptica, però d'indubtable encant, si més no pel seu to universalista. La renovació dels mots passa ara mateix per *informàtica*, *escàner*, *virtual*, *electrònic*, *bit*, *multimèdia*, *interfície*, *web*, *digital*..., al costat de les noves accepcions que ens ofereixen *analògic*, *resolució*, *servidor*, *disquet*, *interactiu*, *codificar*, *programa* o *ratolí*.

La civilització dels cibernetes s'enlaira, de manera irremissible, i ho fa amb el propi bagatge de mots.

[28-V-1999]

Les fugues del clític *en*

Ací i allà bé et poden sorprendre expressions com aquesta: **Portava tres mil pessetes, i pel camí he perdut mil*. Segurament una de les teves primeres reaccions et portarà a diagnosticar que l'autor d'una tal frase és un nouvingut al català. Llavors disposes encara de l'opció de lliurar-te a l'autogratificació que produeix pensar en la munió de veïns i veïnes que continuen aprenent català! La contrapartida deu ser que, de vegades, la consistència de la llengua se'n ressenti. Una cosa per l'altra; vull dir, la comunitat catalanòfona que s'eixampla, a l'hora que el sistema lingüístic es debilita. I, posats a sospesar-les totes dues, he de reconèixer que sempre m'estimaré més guanyar catalanoparlants —encara que sigui a càrrec de patir debilitats expressives— que no conservar inexpugnable una llengua que, tanmateix, esdevé incapaç d'interessar els altres.

La sensació d'estrangeria —de castellanisme monumental— que ens ha produït la frase transcrita més amunt reapareix, al temps que corre, en d'altres expressions, del tipus de **hi havia molts* (dins un context on són presents cotxes, posem per cas) i, més encara, del tipus de **Els hi ha que són ben atrevits*. A les tres mostres abduïdes, l'element que hi delata la procedència forana de la construcció sintàctica és la fuga del clític *en*: *Portava tres mil pessetes, i pel camí n'he perdut mil, N'hi havia molts, N'hi ha que són ben atrevits*.

Sens dubte, aquest element tan actiu en català és exposat a fugues constants, a causa dels contactes comunicatius que mantenim amb l'espanyol, una llengua de la qual el clític *en* va fugir definitivament fa segles. Aquesta és la raó que explica que els parlars valencians hagin avançat en el camí d'aquest reduccionisme sintàctic i oblidin, de manera sistemàtica, l'ús d'aquest *en* en construccions del tipus: *Ara baixeu a la platja? Nosaltries ja (en) tornem*. O bé: *Ha anat a la biblioteca i (n')ha tret una novel·la*.

Sigui com sigui, tant al sud com al nord de l'Ebre fóra saludable que recuperéssim sense vacillar el clític *en* amb significació possessiva. En lloc d'aquella ex-

pressió poc afortunada, *S'ha comprat un ordinador, però no m'ha dit el seu preu*, de segur que sona força millor aquesta altra: *S'ha comprat un ordinador, però no me n'ha dit el preu*.

Convindria controlar millor aquestes fugues en la llengua, perquè, per poc que hi parem esment, ens adonem que n'és d'expressiu el clíctic *en*.

[25-VI-1999]

La caixa de cabals

Al llarg de la cultura europea, de tant en tant s'ha fet servir la metàfora del tresor per a alludir als diccionaris. I val a dir que el recurs no el podem considerar desafortunat, per tal com aquests llibres venerables inclouen les eines més valuoses que tenim a l'abast per a comunicar-nos, els mots. Ben mirat, el diccionari és un estoig de gemmes precioses. En bona mesura, doncs, un diccionari és una mena de bíblia, això és, de *llibre per antonomàsia* de l'idioma.

Tresor i bíblia de la llengua. Sovint aquesta consideració ha menat a atribuir als tals llibres la condició de repertoris exhaustius del cabal lèxic d'un idioma. I no és ben bé això.

En el nostre ús i consum habitual de la llengua s'hi barregen amb absoluta naturalitat elements lèxics com els següents: *barrusca, canterilla, ciuró, bolanger* (localismes); *trencaperols, bota-séquies, caramico, politicofilosòfic* (compostos); *estàndard, anaerobi, vector, arxifonema* (tecnicismes); *software, vip, fulltime, weekend* (anglicismes); *CEE, ONG, Termcat, Unesco* (sigles i acrònims); *abre, perxò, vesprà, tronja* (pronúncies consolidades). A més, en alguna lectura de textos clàssics hi podem entropessar, posem per cas, amb *enadir, assat, donques, polcera* (arcaïsmes). Etcètera.

I bé, la petita mostra del lèxic que acabo d'aduir no pretén sinó exemplificar la formidable heterogeneïtat de les paraules que fem servir a l'hora de parlar. La mostra, per descomptat, és susceptible d'ésser allargada més i més; per exemple, mitjançant formes flexives, del tipus *dels, escriuríeu, superblanques* o *monitors*. Naturalment, cap d'aquestes formes flexives no esperarem trobar-les en un diccionari. Com tampoc no hi podríem localitzar localismes, compostos, tecnicismes, anglicismes, acrònims, arcaïsmes, etcètera, com els esmentats adés.

Tota aquesta colla de paraules resta fora dels diccionaris canònics i tanmateix la seva catalanitat és inqüestionable. En efecte, la condició de bíblia i tresor que atribuïm al diccionari no implica que el consagrem com a *sancta sanctorum* indefugible de la llengua, com a garantia exclusiva i excoent de la bondat dels mots que ens posem a la boca.

I no cal dir que, fora de l'aixopluc del diccionari, flueix un riu de paraules que porten incorporada la marca de garantia de qualitat.

En tot cas, si els mots fossin joies, el diccionari seria la caixa de cabals de la llengua.

[30-VII-1999]

Comunicadors

TV3 s'ha deixat atrapar també —Canal 9 li porta avantatges notoris— per la moda que imposa programes-consum de baixa intensitat humana; vull dir d'intensitat zero pel que fa a paràmetres com ara el d'estètica, el de sensibilitat cívica o el de curiositat cultural. Malgrat tot, la clientela els consumeix i, encara més, hi mostra addicció, i són oferts amb l'embolcall de productes abellidors, curulls d'ingredients hipnotitzadors.

Un dels trets que identifiquen aquests espais que sovint són etiquetats de *programes-fem* —potser fóra preferible de considerar-los *programes-pastanaga*, més que no pas *escombraries*— és la facilitat amb què els seus presentadors —de TV3, insisteixo— hi recorren a l'ús de l'espanyol. Ara i adés hi amollen, enmig de la seva vèrbola incontinent, frases més o menys llargues construïdes en l'altra llengua, hi vinguin a tomb o no. I, no cal dir, ací i allà hi sovintegen **bueno!*, **vale!*, **quin palo!*, al costat, és clar, d'expressions tan rovellades, pedestres, com *enrotlla't*, *passa*, *tio!*, *com mola!*... Fet i fet, vet ací programes parlats en un català teòric, farcits d'empelts bords.

Ara: davant de tota aquesta colla de (sub)productes lingüístics, em crida l'atenció no tant el fet que siguin fórmules de factura espúria, sinó la posició estratègica que ocupen en la xerrameca dels nostres presentadors-estrella. Vull dir que aquestes castellanades emergeixen sistemàticament en punts claus del discurs

televisiu, i hi fan el paper de petits tocs d'atenció, d'estímul intermitents disposats de tal manera que la gràcia de la intervenció del locutor no decaigui. Potser el català no basta per a mantenir dins l'ona els teleaddictes?

Som, doncs, al davant d'uns usos del llenguatge que els lingüistes reconeixen com a funció fàtica, o de contacte. Resulta que els presentadors de moda dels grans espais populars de TV3, per a mantenir connectada l'audiència, consideren que s'hi han de valer de l'espanyol, perquè el català no els deu fer el pes. Aleshores **bueno*, **vale* o *igual* (estrafet perquè signifiqui, a la manera castellana, 'potser')..., hi actuen com a autèntics mots crossa d'uns locutors que mai com en aquestes circumstàncies no els trobaríem tan coixos. Coixos de recursos idiomàtics elementals. I així deambulen pel plató, tot fent servir un llenguatge híbrid, pseudobilingüista, el qual, lluny de constituir un incentiu per als castellanoparlants, contribueix a crear una atmosfera d'inseguretat comunicativa, de complex d'inferioritat.

[15-X-1999]

Galeusca

La dinovena trobada de Galeusca connecta directament l'entitat amb Castelló de la Plana i Morella. Aquesta plataforma nacionalista, que fou coneguda com la Triple Aliança, en l'actualitat projecta una imatge pública d'organització reivindicadora, constituïda bàsicament per professionals de la literatura.

I bé, malgrat una trajectòria, més o menys venturosa, de setanta-sis anys, Galeusca continua sent una entitat ignorada per gallecs, èuscars i catalans. No cal dir que el nom, Galeusca, sona original i, en tot cas, es manté força opac. Certament la fesomia d'aquest mot mostra trets especials: no formava part del patrimoni històric del català, sinó que ha estat format fa poc, i precisament mitjançant l'aplec dels elements inicials de Galícia, Euskadi i Catalunya. D'aquesta mena de mots la lexicografia en diu *sigles* o, més aviat, *acrònims*, en el cas que preferim de distingir entre les formes lèxiques construïdes mitjançant la lletra original d'unes paraules (sigles) o bé mitjançant formants constituïts per més d'una lletra. Segons això, MACBA, IVA, ONG, UAB, IVAM, IEC, RTVV, ICESB, TALGO, UCI..., cauen

dins la categoria de les sigles, alhora que Petrocat o Termcat hauríem de considerar-los més aviat acrònims. De sigles, i d'acrònims, en van plenes les cultures que caracteritzen les societats terciaritzades. Abunden especialment dins el registre lingüístic científicotecnològic, però tampoc no escassegen en altres registres, com ara el periodístic o l'administratiu. Ben mirat, cada dia ens fem més a empedrar les frases de les nostres expressions habituals a còpia de sigles i d'acrònims. Fem servir amb més naturalitat OIT, OTAN i UNESCO, posem per cas, que no pas Organització Internacional del Treball, Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord i Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura, respectivament.

Per poc que hi parem esment, ens adonarem que la forma UNESCO hi constitueix tot un cas a part, entre les mostres que acabo d'adduir. No pas, però, únic, ni de bon tros. En efecte, hem atorgat credencials de naturalesa catalana a sigles i acrònims fets damunt construccions angleses. *Radar* té origen en una sigla feta a partir de *radio detection and ranging*, de la mateixa manera que *hi-fi* és l'acrònim de *high fidelity*. I, per tal que en aquests mecanismes de formació lèxica no hi manquin casos originals, els lèxics especialitzats han construït termes del tipus *bit* (*binary digit*), una mena de combinació atípica entre la sigla i l'acrònim. Certament dels llenguatges d'especialitat se n'han «despenjat» les sigles, tot descendant al carrer, i no cal que ens situem en un context lingüístic culte per trobar-n'hi a dojo. Al metro, al bar, en qualsevol conversa sobre el panorama laboral, sobre futbol, sobre el temps o la cacera s'hi escolen, sense remei, aquests termes producte de la fusió d'uns altres. Tot creant, o naturalitzant, elements lèxics com els esmentats ací, la llengua exhibeix una salut tal que l'estalvia d'ingressar a la UCI.

[29-X-1999]

Reciclatge lingüístic

Segurament poques actuacions públiques assoleixen una incidència social tan rellevant com una vaga d'escombriaires. Trobar-te les voreres del carrer interceptades pels entrebancs que hi posen les bosses de fem ha esdevingut una de les situacions més punyents a les ciutats d'avui dia. D'altra banda, entre el mobiliari urbà

s'hi obren pas, cada cop amb més empena, els contenidors d'escombraries, els quals fins i tot van assolint nivells notoris d'especialització. N'hi ha per al vidre, per al cartó, per als plàstics, per als residus orgànics... Tot just acaba de desvetllar-se l'Ajuntament de Castelló de la Plana, que ha decidit que l'any 2000 posarà en pràctica la recollida selectiva d'escombraries.

Vet ací que aquesta mena de brutícia urbana, distintiva dels nostres temps, ha assolit uns índexs tals de popularitat que no solament se'ns amuntega als carrers, sinó que penetra fins als budells d'aquests artefactes fabulosos que són els ordinadors. Si furgueu a les entranyes del seu disc dur ben sovint hi trobareu escombraries a dojo.

Com a la pantalla dels nostres televisors, on apareixen amb més freqüència que no voldríem programes escombraries. O com al bàsquet i algun altre esport, que, a banda d'oferir estones intermitents de jugades espectaculars, generen sovint minuts escombraries al capdavall del partit.

Decididament, les escombraries guanyen terreny dins la civilització actual. I el conquisten en àmbits tan diversos com l'alimentació, els esports, la informàtica i la televisió. Que consti que ja disposem fins i tot d'escombraries siderals.

Aquesta mena de morbositat —de fixació per les deixalles, d'afecció envers els productes degradats i la caducitat— que manifesta la cultura actual no deixa de sorprendre, d'altra banda. Segurament constitueix un indicador de l'ètica i de l'estètica d'aquestes acaballes de segle.

Tot plegat no és sinó un joc idiomàtic, mitjançant el qual la llengua es regenera, això és, desplega la pròpia capacitat creativa. En efecte, damunt el mot clau en el nostre cas, *escombraries*, actua el procés metaforitzador que desplaça aquest terme a altres àmbits de la realitat, a altres referents, que tenen alguna similitud amb el significat de 'residus producte del consum urbà'.

Potser soni a paradoxa que la llengua es recreï —generi mots nous— mitjançant termes com ara *escombraries*. Ben mirat, però, és un simple procés de reciclatge, en aquest cas lingüístic. Un reciclatge d'*escombraries*.

[12-XI-1999]

El valor de la llengua

No hi ha oprobi més insuportable que faltar a la paraula. Recorda-ho bé: vés pel món com vulgues, però mira que mai no hages de fer-te arrere respecte d'allò que hages dit, perquè la paraula d'home és irrevocable; i sense parió. Certament no hi ha tresor que s'hi pugui comparar.

Tot d'una hi heu detectat, a les ratlles precedents, una consigna revestida de missatge testamentari, envoltada del to inequívoc d'un entorn rural. De fet, fou la mena de testament, carregat d'oralitat, és clar, que vaig rebre del meu pare i que conservo amb veneració exquisida. Hi ha un element col·lateral —la reducció a l'home dels valors mítics de la paraula— que avui dia esdevé políticament incorrecte, i que tanmateix podem deixar de banda. Sigui com sigui, la sacralitat dels mots i la lleialtat insubornable envers les paraules sembla que hagin d'identificar-se amb una civilització que ara mateix es troba en període de liquidacions a fi de temporada, com els grans magatzems.

Heus ací que la imatge del pare transmetent-me el llegat sagrat dels mots sovint l'he associada amb la figura —fràgil d'aparença, però insubornable de conviccions— del malaguanyat Enric Valor, un dels darrers grans valors que exhibeix ufanosa la cultura catalana terres enllà de l'Ebre.

Quan s'aturava a pensar sobre el llenguatge, tornava amb insistència a un parell d'idees fixes que li suggerien la condició de la catalanitat ambiental: la noblesa i la lleialtat. El cavaller Valor mostrava complaences irreprimibles a entroncar els seus llinatges —de la pròpia estirp i de la seva comarca— amb indrets considerats el bressol de la llengua nacional. Ara: aquesta debilitat envers la noblesa de les arrels no amagava cap més pretensió que el propi afany per a reivindicar la legitimitat de la llengua, per a cercar amb tossuderia la precisió en l'ús dels recursos expressius.

Fou aquest tarannà seu l'origen i la causa de la seva dedicació a l'estudi del català, que produí fruits admirables en la morfosintaxi i el lèxic, que el feren mereixedor de la seva condició de membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans. Valor sempre gallardejà de la seva fidelitat estricta al mestratge de Pompeu Fabra, i a fe que l'obra de l'admirable castallut és una expressió concloent de tenacitat noucentista.

El noble patriota de Castalla, com el meu pare, ens llega, juntament amb la joia imponderable dels mots, l'exemple viu que una de les desgràcies més nefastes amb què poden carregar els homes, i les dones, és faltar a la paraula. I a la pròpia gent.

Llengua i codificació

Una parcel·la respectable de la societat valenciana, a la Plana Alta, acaba d'oferir una mostra palmària de la sintonia càlida que manté amb l'Institut d'Estudis Catalans. Un testimoniatge nítid d'acatament de l'autoritat acadèmica damunt la llengua, des d'aquests límits de la comunitat nacional que massa sovint se senten irredemptes.

I amb raó. Certament, fa de mal digerir la circumstància valenciana marcada pel fet que ací la llengua, la de casa, és clar —que coincideix amb la de la Universitat—, la llengua del país, en definitiva, vagui per les nostres viles i ravals desproveïda del suport politicoadministratiu que escau en una societat moderna. En efecte, arreu del món civilitzat l'autoritat política assumeix el control de la llengua i delega la potestat de normativitzar-la en un organisme acadèmic. És el cas, sense anar més lluny, de la Generalitat de Catalunya i del Govern balear respecte de l'Institut d'Estudis Catalans.

Al País Valencià, tanmateix, no funciona així. No funciona gairebé de cap manera, vaja!, en l'àmbit oficial.

El poder polític, davant aquest drama social, senzillament fa l'orni, mira cap a l'altra banda. I ha d'ésser el teixit cívic que, enfront d'aquella inhibició oficial, faci pinya i assumeixi les normes codificadores que dimanen de l'IEC.

Sospito que és aquesta condició valenciana la que explica l'acollida entusiasta que acaba de prestar Castelló de la Plana al cicle de conferències sobre cultura i comunicació que hi ha fet l'IEC; un cicle que ha marcat una fita en l'horitzó cultural d'aquestes latituds.

El professor Miquel de Moragas hi remarcava que la societat que no reïxi a canalitzar la pròpia cultura dins el flux de la comunicació digitalitzada perd el tren del futur. Xavier Mariscal hi aportava visions lúcides del disseny d'avantguarda. Joaquim M. Puyal hi exhibia un mostrari esplèndid de recursos comunicatius davant un auditori entregat, en una lliçó memorable. Finalment, les reflexions al voltant de la força seductora dels relats fantàstics, que ens transmetia na Maria de la Pau Janer —retinguda a casa per una grip inoportuna— embadaliren la concurrència.

Amb un tal bagatge, és normal que l'IEC es faci mereixedor d'adhesions entusiastes. Alhora ha quedat manifest que prou són compatibles l'exercici de la dignitat acadèmica i la constatació que, per sobre de la seva història, la instància normativitzadora del català es rejoveneix amb aires de frescor i de modernitat.

Haver-hi

Hi ha paraules que inclouen encants suplementaris capaços de produir vibracions gratificants. És el cas, entre d'altres, de *haver-hi*, verb de variades prestacions, que sens dubte figura entre els mots de rendiment més elevat i que, al capdavant, disposa d'una trajectòria ben rica dins la història del català. Naturalment la seva freqüència d'ús ha determinat que presenti un perfil marcat per l'evolució intensa que ha experimentat en els seus valors i les seves funcions al llarg dels anys.

Va arrancar, des de les arrels llatines, amb la significació bàsica de possessió (*Nostra mare havia en dot lo comtat d'Urgell*), aviat s'investí amb la funció d'impersonal (*Hi ha força impugnacions al decret aprovat*), i no trigà a especialitzar-se en valors d'auxiliar (*Aquests muntanyencs han fet el cim*), locatiu i presentacional (*A fora hi ha la teva germana*). Per aquest camí, el pronom locatiu *hi*, emparedat entre expressions de lloc i el verb *haver*, s'hi gramaticalitzava, perdia el seu significat originari, i esdevenia una simple marca formal del verb *haver-hi*. Notem que el fenomen es consolidava allà cap al segle XVI, alhora que *haver-hi* entrava en concurrència amb *ésser*, i, per terres valencianes especialment, amb *estar*.

Haver-hi, d'altra banda, tendeix a precedir un grup nominal (*Hi ha molta feina pendent*), la presència del qual debilita encara més l'element *hi*; vull dir, que el tal afebliment de *hi* afavoreix que el grup nominal posposat a *haver* assoleixi un relleu progressiu dins la frase, fins al punt que bé pot ésser considerat subjecte sintàctic. Convé recordar que la modalitat de grup nominal que comentem ha estat sancionada com a complement directe per la tradició gramatical.

Fet i fet, el caràcter prominent que, tal com miro d'esbossar, assoleix aquest grup nominal situat al costat del verb *haver-hi* fomenta la concordança sintàctica entre tots dos. Així doncs, cada dia s'escampen més construccions com ara *Sobre la taula hi havien expedients en abundància*, on *expedients* provoca la concordança de *havien*. Sens dubte, aquesta mena d'atraccions entre el nombre del verb i del nom adjunt troba un reforç considerable en altres construccions presentacionals (*Són les tres, Estan totes verdes*), encapçalades per *ésser* o *estar*.

Tot sembla indicar que cau dins les pautes evolutives del català aquesta tendència que manifesta el verb *haver-hi* vers l'acoblament al nombre gramatical del nom que l'acompanya. La generalització del fenomen potser no tingui més d'un centenar d'anys, una edat, de tota manera, que comença a exigir respecte.

Al si de la prescriptiva hi ha (o preferiu *hi han?*) pendents de noves atencions casos com el de la concordança de *haver-hi* amb grup nominal adjunt.

Llengua activa

Segurament és força generalitzada la sensació que la llengua constitueix una mena d'engranatge, o de joc, dotat d'un dinamisme palmari, el qual explica la seva capacitat de generar frases, de dir coses. Ara: fóra il·lustratiu de conèixer quina percepció té el comú dels usuaris sobre grau de mobilitat amb què actua el mecanisme lingüístic.

De fet, la llengua, amb la seva complexitat, es presta a ésser considerada, adés com un fenomen d'acceleració elevada, adés com una entitat força estable. A favor de la primera opinió —de la intensitat del dinamisme lingüístic— hi jugaria, posem per cas, l'abundor de neònims amb què entropessem cada dia (*retolador, electrònic, ecologista, turisme, fotomuntatge*).

Per contra, si bé ens hi fixem, la persistència de mots com *peu, fred, beure, germà, poma, jove, fulla, menjar...*, ens encomana la sensació que continuem emparant-nos en veus que portaven entre mans els nostres avis, i els rebesavis, i els avantpassats de fa una bona pila no solament d'anys, sinó de segles.

Està la llengua, doncs, marcada pel repòs? De debò ens trobem aferrats a mots vells?

Certament, una percepció superficial dels nostres hàbits idiomàtics ens fa creure que parlem tot sotmetent els mots a una renovació constant i profunda, que canviem de mots cada dia. I ben bé no és pas així, per tal com els mots, si més no en la seva fesomia fònica —en el *significant*, que en diuen els lingüistes—, continuen actius dins els nostres dispositius de comunicació.

Ara: aquella sensació de canvi, de modernització de les nostres pautes lingüístiques té, sens dubte, la seva raó. Sota la forma inalterable dels mots vells bull la renovació constant dels seus significats. Això és, les paraules que feien servir els nostres avis continuen en actiu, però a nosaltres ja no ens diuen allò que deien als avantpassats.

Són els canvis de tota mena que caracteritzen la civilització actual els que determinen que la significació dels mots estigui exposada a renovacions constants.

Democràcia, posem per cas, que té per a nosaltres connotacions favorables, circulà amb un sentit ben negatiu allà pel segle XVI. I no fa gaire, quan el mur de Berlín exemplificava el denominat *teló d'acer, democràtic* era una paraula de significacions contradictòries, fins i tot antagòniques, segons si tenia com a referents les democràcies considerades de l'est o de l'oest. D'altra banda, el mot *treball* —que fins ahir mateix associàvem a perfils semàntics d'afflicció, imposada per la còlera divina— és un mot que abandona les connotacions properes a 'exercici odiós', i les substitueix per les de 'valor social escàs, altament cobejat'. Fet i fet, sovint amb

el vestit preciós de l'antigor, les paraules cobreixen una vigoria semàntica en renovació constant.

[20-X-2000]

Exotopònims

Amb aquella punta de desmesura que sovint traspuen els titulars de periòdic, n'hi ha hagut, no fa gaire, que esbombaven suposats enfrontaments entre la Real Academia Española, d'una banda, i l'Institut d'Estudis Catalans, l'Euskaltzaindia i la Real Academia Galega, d'una altra; els mòbils d'unes tals batusses hauríem de cercar-los en l'exotoponímia. Anomenem *exotopònims* els noms que fa servir una llengua per a referir-se als topònims propis d'una altra llengua. Londres o Conca són exotopònims catalans corresponents als topònims London i Cuenca, de l'anglès i de l'espanyol, respectivament. Val a dir que els exotopònims han assolit un grau elevat de naturalització a tot arreu, alhora que poden constituir factors pertorbadors o esdevenir elements de discòrdia, per la seva condició de competidors del topònim, o mot genuí. De fet, l'exotopònim s'ha format ben sovint mitjançant solucions que tenen tota la traça d'una deturpació, com ho palesen els casos de San Baudilio de Llobregat, Castellón de la Plana o Villajoyosa. Unes tals deturpacions —entre les quals sovintegen formes espúries i encara ridícules— potser s'expliquen pel fet que l'exotopònim no sol derivar de relacions d'harmonia entre cultures diverses, sinó que més aviat és producte d'una planificació calculada d'assimilació lingüística.

Per contrarestar aquestes anomalies, les institucions acadèmiques de les llengües catalana, èuscara i gallega van denunciar, a la declaració d'abril, la «destrucció del patrimoni toponímic», una decisió que van prendre en sintonia amb les directrius de l'ONU que propugnen que els topònims han d'ésser declarats oficials i, doncs, han d'hegemonitzar els indicadors dels espais públics (a la retolació, la cartografia i els usos oficials) arreu del propi territori lingüístic. Sembla, de tota manera, que sota el signe de la globalització, la tendència a formar exotopònims hagi entrat en un procés de congelació alhora que els topònims prenen una volada de dimensió internacional. Sigui com sigui, bé podem enten-

dre les dificultats amb què ha d'entropessar la Real Academia Española per a reconèixer la gènesi anòmala dels exotopònims castellans referents a Galícia, Euskadi o els Països Catalans. Ara: sens dubte no li caurien les barres de promoure entre la comunitat castellanòfona, i especialment entre les institucions públiques i privades, l'ús inequívoc de la toponímia genuïna catalana, èuscara o gallega als territoris de l'Estat que tenen com a llengua nacional un idioma distint de l'espanyol. Mentrestant, empreses del sector privat, com ara les mediàtiques, tenen obert un camp vastíssim de col·laboració amb la política sobre toponímia que dissenya l'ONU.

[8-XII-2000]

Euro

Bé que sabem que el cabal lèxic constitueix, en qualsevol idioma, el nivell més dinàmic del conjunt del sistema. Certament, els mots són tan propensos als canvis —es troben immersos en un procés tan accelerat de renovació— que integren la parcel·la lingüística que identifiquem com a oberta per excel·lència.

Hi ha la constatació força espontània que l'allau de mots damunt les llengües no cessa. Unes vegades, són préstecs directes que manllevem a llengües influents; d'altres, són mots covats i il·luminats al si del propi idioma, mitjançant mecanismes amb què aquest opera i potser ha operat al llarg de la seva història.

I bé, ara mateix un dels formants lèxics que es manifesten més actius, i no solament en català sinó en les llengües del nostre entorn, és, sens dubte, l'element *euro*, apòcope d'Europa, és clar. Ací i allà han començat a proliferar els compostos d'aquest formant màgic. Amb sentit de l'oportunitat, el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans va afanyar-se a inventariar el prefix *euro-*, al costat de la seva variant *eur-*, i l'exemplificà mitjançant mostres com ara *eurasiàtic*, *eurodòlar*, *eurodivisa*, *eurocomunisme*, *europaisme*, *europaïtzar*, *europaieu*, *eurosiberià*.

Naturalment, de mots d'aquest caire en circulen força més, entre nosaltres. Hi ha, com és sabut, l'*Eurotúnel*, al canal de la Mànega, i l'*Eurocambra*, a Estrasburg, la qual ha engegat projectes admirables com el d'*Eurolingua*. D'altra ban-

da, han posat en marxa (confiem que no sigui en peu de guerra) l'*euroexèrcit*, alhora que amplis sectors socials demanen una *eurolliga*. I el llarg eix viari de la catalanitat és cobert amb eficàcia per l'*Euromed*, que escurça les nostres distàncies històriques.

Naturalment, en una Europa marcada pels mercaders, potser més que no caldria, la moneda havia d'esdevenir *euro*, el mot emblema de la nova formació politicoeconòmica. I pel que fa a l'àmbit concret de circulació d'aquesta unitat monetària, ja se'n comença a parlar com a *Eurolanda*, una solució lèxica que, per si de cas, convindrà reivindicar per damunt de la competència eventual que hi pugui presentar *Eurolàndia*.

Se'ns ha desfermat l'*euroepidèmia* de les *vaques boges*, i convé que ens disposem a familiaritzar-nos amb termes de la mateixa família lèxica, com és el cas de *euronegoci*, *eurobanc*, *euroborsa* i *euroescàndol*, al costat de *euro-ralli*, *euroespai*, *europort*, i segurament *eurocandidatura*, *eurocinema* i *eurojet*. Per aquest cantó la llista que ens espera presenta unes dimensions absolutament imprevisibles. Ens resta la gratificació moral que aquesta florida del prefix *euro-* potenciarà la vigoria d'una mentalitat europeïsta que superi vells tics del cesarisme europeu.

Fins i tot els amants del senderisme d'arreu d'Europa ens acabem de dotar d'una iniciativa tan preciosa com l'*Euro Rando 2001*, la constel·lació de camins que entrellacen tots els extrems del nostre venerable continent.

[5-I-2001]

Llengua d'aula

Davant la dinàmica desfermada al si dels processos de globalització i els riscos que se'n deriven per a la pervivència de la diversitat, les comunitats lingüístiques minoritzades se senten atrapades dins l'amenaça de l'extinció. És l'avís intimidatori que experimenta en la pròpia carn, posem per cas, la comunitat catalanoparlant de l'Alacantí, aquella comarca gairebé fronterera, situada a la marginalitat meridional del territori catalanòfon. La vida en català hi esdevé asfixiant, sobretot a la capital, Alacant.

Fixem-nos-hi bé: és en aquesta mena de punts negres que enterboleixen l'espai vital de la catalanitat on es manifesta amb més nitidesa el paper que fa l'escola a favor de la comunitat lingüística minoritzada, un paper que s'hi confirma molt més rellevant com més insignificant resulta la política ambiental de normalització lingüística.

D'entrada, ara mateix no pot restar el mínim dubte que solament els programes educatius que es vertebrin damunt el català com a llengua bàsica i determinant són els únics que ofereixen garanties de contribuir a superar els desequilibris lingüístics, si més no en zones que travessen situacions límit. Per exemple, l'escolarització programada bàsicament en espanyol, per bé que inclogui assignatures soltes en català, s'ha manifestat inviable per a augmentar en l'alumnat la competència en català, un diagnòstic que no és aplicable al cas invers. Recerques sociolingüístiques solvents demostren que els programes educatius dissenyats amb el català com a llengua angular no afecten, almenys en termes substancials, la competència lingüística en espanyol, alhora que esdevenen decisius en la consolidació de la competència lingüística catalana.

Així doncs, l'ús actiu i passiu del català manifesta una dependència considerable respecte de l'enfocament sociolingüístic que hom apliqui als programes educatius. I no solament l'ús; també les disposicions actitudinals. Coneixem bé que l'escolarització sota el signe de l'espanyol constitueix una marca de gran incidència damunt els mecanismes psicològics d'adscripció lingüística; la seva eficàcia invalida que cap alumne castellanoparlant arribi a identificar-se com a catalanoparlant, alhora que afavoreix la inclinació entre els catalanoparlants a adscriure's a l'altra comunitat lingüística.

Em faig càrrec que aquestes són unes consideracions força elementals, que sovint menystenim en bandejar-les com a simples tòpics. Tanmateix convé tornar-hi, a fi de situar-les en les seves dimensions reals i d'extreure'n les conseqüències pertinents, sobretot en aquest moment de crisi educativa i de crisi terminal de política lingüística, que tot és u. Al capdavall la vitalitat etnolingüística de la catalanitat és subsidiària, en bona part, de la presència de la llengua catalana a les nostres aules. I a fora del recinte escolar, no cal dir-ho.

[2-II-2001]

Català d'immigrats

El darrer padró municipal aporta indicacions suggeridores sobre la realitat idiomàtica ambiental: per exemple, la població d'un municipi d'uns dotze mil habitants, com és el cas de Benicàssim, està integrada per veïns originaris de cinquanta-quatre estats, una dada força indicativa del magma etnolingüístic subjacent. A un altre nivell, ja no resulten estranys els casos d'escoles rurals que es mantenen dempeus gràcies als infants de la immigració. La nova realitat immigratòria que irromp al si de la nostra societat constitueix, sens dubte, un toc d'atenció i àdhuc, per a certs sectors, esdevé una autèntica pedra d'escàndol. Si bé hi ha qui es rebella intransigent envers una situació que considera frustrant, d'altres l'experimenten com a vitalment dramàtica. En qualsevol cas, ningú no pot ignorar, ni menystenir, que el panorama etnosociològic català canvia i ho fa a ritmes accelerats. Tot sembla indicar que aquests ritmes són tan vius que no hem estat capaços d'atrapar-ne la dinàmica.

Davant nostre, doncs, emergeix un paisatge cultural, etnolingüístic, no solament de coloració ben cridanera sinó també de repercussions imprevisibles i, per descomptat, indefugibles, damunt la catalanitat tal com ara mateix la percebem. Sota l'impacte de l'allau immigratòria actual, tant l'estructura de la llengua catalana com les actituds comunicatives de la pròpia comunitat lingüística comencen a experimentar canvis que bé poden assolir nivells sorprenents. Sigui com sigui, farem bé de prendre bona nota d'aquesta situació de certa emergència que viu el català, l'idioma i l'usuari. I l'immigrant, no ho oblidéssim pas. D'entrada, tot sembla indicar que la immigració del nou mil·lenni, amb la problemàtica que arrossega, ens ha agafat força desprevinguts.

És evident que la magnitud del drama no hauria d'afonar-nos en la inèrcia. Ben al contrari, els nous reptes que sorgeixen dins l'espai comunicatiu català i, no cal dir-ho, les tribulacions que marquen el món de la immigració ens reclamen atencions decidides. Naturalment, la planificació de l'activitat social catalana comprèn les necessitats bàsiques, de subsistència i convivència, de les masses de novinguts, en la perspectiva d'assolir una societat cohesionada pel català dins la seva riquesa multicultural i dotada dels ressorts perquè pugui harmonitzar les diverses cultures que la integren.

Així, la política lingüística dissenyada per als immigrants ha d'incloure programes específics de cadascuna de llurs llengües que els confirmen la pròpia identitat a partir de la qual accediran a la cultura catalana en condicions favorables. Amb un tal bagatge poden esdevenir sensibles a la realitat idiomàtica de l'entorn, sovint oculta per l'impacte públic de l'espanyol. Al costat de l'educació d'adults immigrants, el sistema escolar disposa dels ressorts més favorables per a

impulsar l'aprenentatge del català: els nens escolaritzats en són els beneficiaris immediats i alhora es constitueixen en intermediaris de catalanització al si de les respectives famílies.

Al capdavant, normalització lingüística i pla d'integració etnolingüística per a immigrants han de constituir ací dos pivots d'una mateixa política.

[6-IV-2001]

La màgia dels mots

Un conegut genetista francès, Antoine Danchin, suggereix que la codificació lingüística constituïria el segon esglaió, després de la codificació genètica, que configura la història de la formació de la matèria viva. D'ací ve que el començament del temps, això és, l'origen de la cultura és el llenguatge. Notem, de passada, que el temps dels cosmòlegs, el que remunta fins al Big Bang, és un concepte matemàtic absolutament aliè als paràmetres que regulen la cronologia que fem servir d'ordinari. Ben mirat, som al davant d'una hipòtesi científica que coincidiria amb el conegut diagnòstic bíblic segons el qual «al començament existia la paraula».

Fet i fet, la paraula se situa a l'inici de la història, al començament de la realitat humana. Són, doncs, els mots l'origen de les coses? L'experiència quotidiana i immediata no sembla confirmar que les paraules creïn la realitat del no-res. Sens dubte, expressar un desig no significa obtenir-lo. Ara: tampoc no és gens menyspreable el fet del poder taumatúrgic que les cultures primitives atribueixen als mots, un fet que inclou una intuïció suggeridora, si més no.

En efecte, sense paraules no hi ha res, o millor dit, hi ha al nostre voltant un contínuum confús i magmàtic equivalent a la prerealitat. Davant, posem per cas, d'un prat compartit per una extensa gamma de gramínies, és probable que un ciutadà urbà no identifiqui sinó un sol vegetal, perquè només disposa d'un mot (*herba*, potser *planta*) per a anomenar aquella varietat vegetal que ell identifica com la multiplicació d'una sola unitat. A mesura que el seu repertori lèxic sigui més diversificat (*blat*, *mill*, *civada*, *ordi*, *margall*, *sisca*, *gram*...) se li eixamplarà el panorama de la realitat que contempla. La retina, sens dubte, hi distingeix perfec-

tament una varietat d'herbes, però la ment interpreta l'observació en funció del repertori lèxic disponible.

En aquest sentit, un estol d'ocells o una mola de peix no constitueixen idèntiques realitats tant per a un ornitòleg o un ictiòleg com per a qualsevol altre observador. I la raó d'unes tals disparitats no és cap altra sinó que la realitat varia en funció del vocabulari que hi apliquen els uns i els altres. Parlar català suposa veure objectes ben distints (un *caixó* no és pas un *calaix*) allà on un castellanoparlant només hi veu una cosa (*cajón*). Hom diria que el mot fa la cosa. És tòpica la naturalitat amb què els esquimals distingeixen desenes d'entitats clarament distintes (tantes com mots distints tenen a l'abast) davant un espectacle que per a nosaltres se'ns redueix dràsticament a una sola entitat, la neu. Potser els mots no creen les coses, però hi tenen molt a veure.

Al capdavant, si els mots no creen la realitat, no hi ha dubte que la perfilen, la individualitzen. La llengua, en donar forma a la substància del pensament, mitjançant les paraules, organitza la nostra percepció del món. De fet, l'única realitat que percebem és la que ens presenten els nostres recursos idiomàtics. Sense llenguatge el món esdevé un pur caos, això és, es retrotrau a un període còsmic tan reculat que és inexistent, irreal. Amb l'adveniment dels mots sorgirà la realitat.

[27-IV-2001]

Ésser i estar

Naturalment, parlem com Déu ens ha donat a conèixer; i així, amb una espontaneïtat deliciosa fem anar, a tort i a dret, construccions i valors de *ésser* i *estar*, uns verbs que trobem omnipresents en qualsevol context comunicatiu en català. Ara: la nostra familiaritat amb tota mena d'usos que apliquem a aquest parell de verbs contrasta amb el munt de dubtes i àdhuc d'angoixes que tots dos susciten entre els teòrics de la llengua i els analistes de la codificació lingüística. De fet, ningú no dubta que, a la gramàtica catalana, la sintaxi de *ésser* i *estar* és decididament envitricollada, i la problemàtica que se'n deriva ocupa un lloc capdavanter entre les qüestions que es caracteritzen per una complexitat extraordinària.

D'entrada, tots dos verbs presenten afinitats abundants, que en bona part trobem ja als seus precedents llatins, per bé que *esse* es definia per un significat marcadament existencial i *stare* apuntava més aviat a la posició vertical. Ara, l'un i l'altre compartien els trets lèxics d'estatius al costat d'aspectes semàntics relacionats amb la noció d'espai, tot i que *esse* superava a *stare* en amplitud significativa i en diversificació sintàctica.

Un cop assolit el perfil romànic, tant *ésser* com *estar* no han fet més que expandir-se dins l'entramat sintàctic del català i, doncs, enriquir els propis valors, tot al llarg de processos que sovint els portaven a compartir usos i també a interferir-se mútuament. En aquesta dinàmica, el començament del segle *xvi* va marcar un punt d'inflexió a partir del qual els dos verbs comencen a mostrar el perfil semàntic i funcional que mantenen avui dia. Ara mateix tenim ben documentat aquest procés evolutiu, així com l'estat medieval dels dos verbs, gràcies a l'estudi magistral que acaba de publicar el professor J. R. Ramos.

Ésser i *estar* s'han especialitzat en usos locatius, presentacionals, modals i atributius. Pel que fa a les construccions locatives, a mesura que *estar* generalitzava la significació originària, envaïa diversos àmbits locatius i es feia present en les relacions espacials de separació («Dos grans savis estaven denant un gran rey»). Ni cal dir que en aquestes relacions la preeminència corresponia, per damunt de *estar*, a *ésser*, el qual hi funcionava tant amb subjecte animat («Oí que Tirant era tan prop») com inanimat («Aquella església és en una muntanya»). També *estar* coneixeria, en començar l'edat moderna, un increment notori d'usos amb subjecte inanimat («Estan los uns elaments en los altres»), una situació que desautoritza els detractors d'aquestes construccions.

Per la mateixa època aquest verb feia progressos en construccions atributives, en detriment, és clar, de *ésser*, verb atributiu per excel·lència. Tots dos, d'altra banda, han desenvolupat comportaments modals; i també ací la preeminència que havia ostentat *ésser* al català medieval passa a mans de *estar* en el tombant d'època («Tota la bona gent foren en orde» / «Tot està en ordre»). Finalment, certs usos presentacionals que havien desenvolupat els nostres verbs («No crec sia cavaller en lo món» / «E après staven monges ab vels negres») el català d'avui els ha transferit a *haver-hi*.

[4-V-2001]

Identitats

Pel simple fet d'actuar en català (fixem-nos-hi bé: entre les pautes universals de conducta natural hi ha l'hàbit de cada grup humà a expressar-se en la llengua pròpia), tot sovint hem hagut de sentir-ne de grosses. Se'ns acusa, per exemple, que recorrem al català per simple tossuderia, o per mesquinesa, o àdhuc perquè som proclius a la provocació. Definitivament, devem posseir una certa maldat, els catalans, ja que parlem.

Per a superar una tal condició perversa, se'ns proposa una alternativa amable: la de passar-nos a l'espanyol quan actuem en presència d'addictes a aquest idioma. La invitació sol anar acompanyada d'aquell implícit conegut que pressuposa que ara i ací en espanyol tothom s'entendria sense traumes, o simplement sense dificultats. Compte! Per poc que ens hi fixem, detectarem en aquesta proposició considerables ingredients d'insídia, atès que insinua que la societat catalana ha assolit un grau de bilingüisme tal que no troba diferències, ni dificultats, a alternar català i espanyol. Endemés, potser no escasseja entre el nostre veïnat qui experimenta alguna mena de sensació traumàtica davant de circumstàncies en què se sent empès a passar-se a la llengua dels altres. Així doncs, quan se'ns demani de recórrer a l'espanyol, hom no hauria de pretendre de fer-nos empassar la invitació com a proposta amable i neutra, perquè més aviat esdevé un parany descarat. Certament, en tota situació d'alternança de llengües, l'opció lingüística implica tot un seguit de preferències decidides.

Aleshores, les estratègies incitadores a fer canviar d'idioma, ni que sigui amb caràcter provisional, sempre hi disposaran d'un darrer recurs, que poden expressar en termes com aquests: al capdavant, amb l'espanyol ens entenem tots. Salta a la vista que aquesta mena de simplificacions fa aigües per totes bandes; pitjor encara: també negligeix un factor tan bàsic en el mecanisme lingüístic com ho és la funció integrativa, que va descriure amb lucidesa Wallace E. Lambert i divulgà per aquestes latituds Rafael L. Ninyoles. En efecte, la capacitat lingüística no es limita a la simple transmissió de missatges, coneguda com a *funció instrumental* o *comunicativa*. Juntament amb aquesta funció social de la llengua, Lambert va remarcar-ne la que anomenà *integrativa*, segons la qual l'acte de parlar constitueix un exercici d'identificació automàtica amb un col·lectiu social definit. Mitjançant la funció integrativa, o *identificativa*, doncs, la llengua palesa, i fomenta, la pertinença dels individus a un grup nacional. Heus ací una indicació que aporta llum nova al suggeriment esmentat més amunt segons el qual la tria de llengües no és pas un acte irrellevant ni indiferent.

Al capdavant, parlem per fer-nos entendre, és clar. I ho fem en català per identificar-nos com a integrants d'una comunitat amb perfils propis. D'altres recor-

ren, en aquesta mateixa operació elemental, a l'espanyol. Ja ho veieu: qüestió de preferències, a l'hora d'optar entre instruments i entre identitats.

[25-V-2001]

Infants

Les criatures, paradigma del candor i la fragilitat, constitueixen un focus potent que irradia sentiments de tendresa i protecció, però també, convé no ignorar-ho, ens fascinen per les destreses que exhibeixen en el domini del llenguatge. Ben mirat, no deixa de ser una meravella la facilitat amb què els nens poden accedir a qualsevol llengua del món, per exòtica que pugui semblar-nos.

Certament, la infantesa és el cicle biològic natural per a afaïçonar-nos aquesta eina decisiva de la condició humana que és el llenguatge. Tenim ben present l'avidesa amb què l'infant se les heu amb la seva llengua. Ara: com s'ho fa per copsar el sentit dels mots que sent, per construir-ne d'altres? En aquest camp ho ignorem gairebé tot. Sí que sabem, però, que l'exposició persistent de la llengua —la seva presència abundant en l'entorn del nen— constitueix una condició bàsica en l'aprenentatge lingüístic infantil. A còpia d'oïr parlar, la criatura entén el que sent i, amb una admirable celeritat, comença a construir els seus propis missatges.

La recerca psicolingüística ha descobert que, als quatre dies, els nadons són sensibles a certes variacions prosòdiques de la llengua pròpia, els perfils de la qual comencen, doncs, a identificar així que vénen al món. Dades com aquesta avalen la hipòtesi que la competència lingüística pot estar integrada dins el codi genètic humà.

Sigui com sigui, disposen de mostres irrefragables que palesen la precocitat infantil en la construcció de la llengua pròpia. En efecte, entre els vuit i els deu mesos l'infant comença a entendre, i àdhuc a articular, mots solts; i en complir l'any, la seva competència passiva assolirà el centenar de mots, per bé que la capacitat de pronunciar-se serà un deu per cent més baixa.

Naturalment, la comprensió del significat i, més encara, l'articulació de paraules implica un procés complex en el qual es combinen destreses d'ordre fisico-somàtic —el domini d'òrgans vocals— amb d'altres de neurològiques. Ara: on

aquest procés —el de familiarització amb el propi sistema lingüístic— esdevé realment prodigiós és en l'estadi subsegüent al domini dels mots, justament quan el nen comença a enllaçar unes paraules amb d'altres tot sotmetent-les a la gamma de combinacions que caracteritzen la gramàtica. Si és sorprenent la simple producció de mots, no em negareu que resulta decididament esbalaïdor que la mainada sigui capaç de generar frases, fins i tot sense haver-les sentides mai.

Vers els setze mesos i fins als sis anys hi ha una dinàmica d'acceleració constant en la captació de mots, que alhora potencia el desenvolupament del sistema gramatical. És així com els infants arriben al període crític en l'aprenentatge del llenguatge, que els psicolingüistes situen entre els sis i els dotze anys. Aleshores els ressorts formidables de permeabilitat a l'idioma que havien marcat la trajectòria de l'infant cauen en un estadi d'esllanguiment progressiu. A fi de comptes, bona part dels ingredients de fascinació que exhibeix el llenguatge giren al voltant de la infantesa.

[30-XI-2001]

Mare llengua

Tot indica que la fragilitat humana cerca d'afermar-se en uns pocs suports sòlids, com ara el lloc de naixença, la família..., la llengua, naturalment. Potser per això ens havíem avesat a observar-nos en el mirall lingüístic, això és, a identificar-nos en una llengua; en definitiva, a reivindicar-la com a pròpia. En el nostre cas, la catalana, no cal dir-ho. Heus ací, però, que la convicció en la capacitat discriminatòria del català, convicció que constituïa una tradició venerable, incontestada fins ara, elemental, bé poden fer-la entrar en quarantena. Fixeu-vos-hi, si no, com circulen insinuacions que alimenten el dubte de si el català és de debò la llengua pròpia de Catalunya. Força més planera deu resultar la difusió d'aquella insídia que qüestiona si el mateix idioma és alhora també propi del País Valencià. A fi de comptes, sembrar-hi el dubte: heus ací un primer pas.

És fàcil d'entendre que, en el precís moment actual, marcat per les interaccions que flueixen en l'àmbit etnolingüístic, no deuen resultar gaire complicats els intents d'embolcar la troca pel que fa a la qüestió concreta de la identificació de les comunitats lingüístiques. Per exemple, sense pèls a la llengua i amb tota la bar-

ra del món, un lingüista de renom va gosar suggerir que potser l'èuscar és idioma propi d'Euskal Herria, però que, en qualsevol cas, més propi encara hi és l'espanyol. I fonamentava un tal raonament en la premissa de negar la pretesa antiguitat de l'èuscar actual, el qual esdevindria, a la mateixa Euskal Herria, un idioma d'implantació més tardana que la de l'espanyol. Segons això, els *euskalduns* patirien d'orfandat lingüística.

Simplificacions, o excentricitats, d'aquest caire tampoc no ens haurien d'atabalar, atès que tenen precedents clamorosos, com el d'un altre professor il·lustre que assolí guardons literaris, el 1985 i a Barcelona mateix, amb afirmacions d'aquest gruix: l'espanyol va nàixer amb el destí generós d'esdevenir llengua mare no solament de castellans sinó també dels pobles veïns, el català inclòs! Ja ho veieu: ens arriben cants de sirena portadors de l'afalac que pregona que devem haver estat afortunats, els catalans, amb el privilegi de posseir en propietat no pas una llengua —que sembla que sigui la quota idiomàtica que correspon a qualsevol comunitat normal— sinó dues: català i espanyol. La proclama que la llengua espanyola mai no se'ns ha manifestat hostil amaga una incitació perversa a fer-nos-la empassar com a mare. El cas és que tot sovint la tal segona mare se'ns torna madrastra. En efecte, la història domèstica de l'època moderna ens ensenya que, entre nosaltres, professar l'afiliació a l'espanyol sol constituir el pas immediat a l'assimilació definitiva d'aquest idioma. Decididament, l'eficàcia del parany bilingüista esdevé incontestable.

Fet i fet, que ens siga qüestionat el català com a llengua pròpia de la catalanitat no constitueix cap novetat. Allò que sembla nou, i més aviat angoixós, és la misèria de recursos per a reaccionar-hi que exhibeix aquesta societat.

[7-XII-2001]

(No) pas

A causa de la tendència intrínseca i ben marcada que les llengües manifesten a centrifugar-se, això és, a diversificar-se en variants constants, poques pretensions ens han de resultar tan planeres com la d'exemplificar la variació lingüística. En aquest intent, ens hi pot servir el mot *pas*. Mentre a l'extrem septentrional de la catalanitat és usat a tort i a dret, els parlars habituals que circulen a l'est i al sud

l'ignoren. Davant aquesta situació, un cert deix de xovinisme podria suggerir que el català del Principat fa d'agulla de la balança que marca l'equilibri entre els extrems. El cas és que els clàssics medievals valencians i balears bé que s'expressaven plenament familiaritzats amb el nostre *pas*, el qual aviat fou una de les petites gemmes que se'ns endugué, per aquestes latituds, l'erosió del temps.

Sigui com sigui, el dipòsit comú de la llengua ens ha conservat l'adverbi *pas*, dotat d'un seguit de valors expressius i funcionals que li atorguen un encant indiscutible. D'entrada, tot i que el nostre *pas* està contaminat per l'adverbi *no*, no per això és un simple equivalent, ni substitut, d'aquest adverbi negatiu. Així, una expressió del tipus *Els revolts em maregen pas* és percebuda com a impregnada d'ingredients forasters, de la mateixa manera que trontolla el *pas* en una expressió tot just negativa, sense matisos altres afegits, tal com podria ser *Aquesta música no atabala pas*.

Dins l'entorn semàntic de la negació, el *pas* hi desenvolupa fonamentalment dos valors, un d'intensificador i l'altre d'adversatiu. Actua com a reforç de la negació en les construccions que Fabra anomenà *prohibicions comminatòries*: *No toqueu pas aquest cables* (perquè us hi podeu electrocutar). D'altra banda, té un caire adversatiu en construccions el·líptiques mitjançant les quals expressa matisos de caràcter contrastiu o de rèplica, com a contraposició a previsions acabades de suggerir: *He vist moltes pel·lícules, no pas l'Oscar d'enguany*. Hi ha finalment el *pas* expletiu, que no significa negació, i apareix en construccions comparatives del tipus *M'agrada més la tardor que no pas l'estiu*.

Fet i fet, de vegades podem sentir-nos captivats per aquest mot que enclou una gamma admirable de filigranes expressives. Controlar-les, doncs, exigeix una bona dosi de destresa, especialment als catalanoparlants que no tenim activat el *pas* en el nostre repertori idiomàtic espontani. Aleshores correm el risc d'encabir-lo en construccions matusseres en les quals hi surti com a reforç automàtic, barroer, de *no*. Per salvar un tal escull, la primera mesura d'autoprotecció hauria d'ésser renunciar a l'ús de *pas*, atès que val més respectar-lo que no pas malmetre'l. Ben mirat, si bé pot ésser intensa l'atracció que exerceix aquest monosíl·lab, al capdavant en podem prescindir parlant clar i català.

[4-I-2002]

Llengües de l'Estat

En contextos en què és descrita la diversitat que caracteritza el panorama socio-lingüístic, hi entropessem sovint amb el terme *modalitat*, un recurs habitual per a assenyalar la variació amb què es manifesten els parlars i que, emprat amb aquest valor precís, considero un terme notòriament ambigu, confús i àdhuc tendencios.

M'afanyo a indicar que, tanmateix, el mot *modalitat* se'm fa nítid i operatiu quan és emprat per a indicar l'estatut de l'oració (enunciativa, interrogativa, exclamativa, etcètera), això és, la mena de relació que l'oració estableix, en el discurs, entre parlant, oient i contingut del missatge. Així doncs, a l'encert conceptual que representen les *modalitats oracionals* s'oposa l'embull que hi ha implícit en l'expressió *modalitats lingüístiques*.

Dissortadament, aquest embull pren consistència així que la *modalitat* comença a circular en contextos lingüístics de caire jurídic. Els gestors de l'Administració pública, i encara més els oficials de la jurisprudència, han dotat el terme de connotacions polítiques, segons les quals la *modalitat* apuntaria a manifestacions de la variació lingüística que han estat prèviament estigmatitzades com a degradades i, en tot cas, com a formes perifèriques del sistema lingüístic estatal.

Clar i ras, des de l'òptica de l'Administració central, les modalitats esdevenen excrescències de la llengua de l'Estat. La *modalitat*, investida del prejudici de variant lingüística subalterna, conté un to inequívoc paternalista, posada en boca dels valedors centrals de l'Estat. Així, sentireu a parlar de modalitats del galleg o del basc o del català o de l'aragonès, no pas, però, de l'espanyol. Heus ací una jugada capciosa, que va difondre, amb una fórmula de certa elegància, l'article 3.3 de la Constitució espanyola, i tot seguit les *modalitats* feien el seu propi forat a l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears i a la seva legislació subsegüent.

Aquest ús sectari de les *modalitats* introdueix en contextos de caire polític —no el trobareu pas en textos de lingüística— elements confusionaris que cooperen a establir una ratlla discriminatòria entre l'espanyol i la resta del panorama socio-lingüístic de l'Estat. Al capdavant, en oposició a l'espanyol —llengua exempta de *modalitats* intrínseques— es debatrien entre la inconsistència interna i la segmentació constant; inviàbles, en definitiva, per a exercir les funcions estàndards que reclamen les tecnologies de la comunicació.

[17-V-2002]

RAMON SISTAC

Això es perd

Si hi ha un pensament recurrent al llarg de la història, és la idea que els temps canvien: «On anirem a parar!», exclamaven esparverades les nostres padrines; O hi ha també aquella enigmàtica expressió castellana: «¡Esto es el acabose!» Tot plegat, i ben mirat, sobretot si tenim en compte que no hem anat a parar enlloc, ni tampoc no s'ha acabat res, no és més que la constatació que no anem endarrere com els crancs.

Tot això ve a tomb perquè hi ha en la nostra societat una preocupació constant per l'evolució del llenguatge, marcada gairebé sempre en negatiu. L'«ara es parla diferent» se sol interpretar com «ara es parla pitjor», i s'acostuma a associar a la relaxació del sistema educatiu, a una suposada decadència dels valors morals del jove, a la influència dels models de comportament dels mitjans de comunicació.

El tema dóna per a molt. Jo, però, no voldria pontificar-hi, si més no ara. Jo em volia cenyir estrictament al tema de la llengua. Enllaçant amb tot el que he dit fins ara, em centraré en un lament que sento constantment a les terres de Ponent o de Lleida, des d'on escric aquestes ratlles i, molt especialment, al territori que coneixem per Muntanya: el Pallars i la Ribagorça, on el català presenta una fesomia ben caracteritzada davant el model de llengua que ens ofereix la premsa, la ràdio i la televisió nostrades. «Açò nostre es perdrà»..., «ja no es parla com abans»... Estic fermament convençut que mantenir la diversitat lingüística és una bona manera de mantenir la diversitat cultural, que és l'únic garant d'un progrés just i, com es diu ara, equilibrat de la humanitat.

Com a conseqüència, em declaro vehement defensor del català davant l'espanyol, el francès i l'anglès, i del pallarès, el ribagorçà i tot el català occidental (i del mallorquí, l'alguerès, etcètera) davant la difusió excessiva del català, diguem-ne, de Sant Joan Despí (amb perdó dels de Sant Joan Despí, que no en tenen cap culpa). Ara bé: quin futur té el dialecte, quan tres quartes parts de la població d'aquesta regió pirinenca ha emigrat durant el segle a les ciutats? O quan les millors de les seues terres de conreu han acabat negades davall l'aigua dels pantans? De la gorreta de visera de propaganda, no en podem dir *barretina* o *gorra musca*. De les barcasses de ràfting, no en podem dir *rais*. Tan sols sobreviuran en un futur im-

mediat aquells elements de la nostra cultura que reeixim a exportar a la resta de la societat. Tant si és just com si no. Per cert, per què en diem *pizza*, de la coca de recapte amb formatge?

[19-XI-1999]

Paraules boniques i paraules lletges

No hi ha res més subjectiu que l'estètica. El concepte de bellesa canvia segons els pobles i les cultures, segons les edats, els grups socials i l'època o, senzillament, les persones. No és estrany, doncs, per posar un exemple, que a moltes persones els faça venir esgarrifances l'anomenada *música màquina* que escolten molts joves que, en justa correspondència, badallen ostensiblement tot sentint l'ensucrada *Barcarola* d'Offenbach o un càlid bolero en la veu del Moncho.

La llengua també està subjecta a les arbitrietats estètiques. Hi ha gent que diu que l'italià és un idioma més bonic i musical que, posem per cas, el basc. Ací hi ha molt de prejudici.

Ara, allà on les filies i fòbies de les persones se solen fer més evidents és amb les paraules. Per al lingüista, tots els mots d'una llengua tenen el mateix interès, però el comú de la gent discrimina les paraules *maques* de les paraules *lletges*. I no s'hi pot fer més.

Perquè, vulgues no vulgues, això també ens afecta, als lingüistes: haig de confessar que, després d'un bon àpat de fonda, m'espantalla la digestió que em conviden a un «xupito». El sol esment de la paraula em fa venir més basques que aquella mena de xarop per a la tos amb què t'obsequien certs restaurants.

Ben sovint, però, el nivell de bellesa d'una paraula està influenciat pel mateix significat. Penso que tothom coincidirà que *mel* és més bonic que *llufa*, per motius més que evidents. Això ens passa freqüentment amb els topònims: la bellesa de l'indret pot contribuir decisivament a les nostres preferències, i així a molts els «sonarà» millor *Montseny* que *Montnegres* perquè els recordarà paisatges més amables.

Hi ha, tanmateix, topònims que em semblen bonics de mena, sense cap més justificació. Tinc una especial predilecció per *Tavernes de la Vall d'igna*, que em fa

sentir al cor de la civilització llatina (per bé que l'orxata hi és més bona que no pas el vi). O, quan en dies inclements d'estiu ascendeixo acalorat Conca amunt, tot atansant-me a la Pobla de Segur em produeix una gran sensació de benestar arribar a *Sant Joan de Vinyafrescal*. I no us sentireu en pau amb vosaltres mateixos només d'evocar el nom del *pla de la Calma*? Doncs bé: *calma* (o *calm*, d'origen pre-romà) vol dir senzillament 'altiplà', i no té cap relació amb 'pau' o 'tranquil·litat'. Ara, si us sembla bé, tots plegats podem fer veure que no ho sabem; així fruïrem un cop més del nom del *pla de la Calma*.

[9-VI-2000]

Vi amb gasosa

Som al ple de l'estiu. I, amb ell, el comú dels mortals de l'hemisferi nord agafem les vacances. Alguns per força, perquè la feina no deixa pas cap altra opció. D'altres perquè així ho trien, tal vegada perquè les fortes calors caniculars dels països mediterranis no incentiven gaire l'activitat laboral reglada.

El cas és que bona part de la població d'aquest país es troba desplaçada aquests dies a dos destins privilegiats: la platja i la muntanya. Que conste que personalment no hi tinc res en contra: ni de la sangria ni del flamenc típic català, ni del mató danès ni dels carquinyolis tailandesos.

Ja se sap: vivim en un país petit, i de seguida ens queda atapeït. I, en definitiva, l'important és que tothom s'ho pugui permetre. Ara bé; si voleu gaudir d'unes vacances ben bé *autèntiques*, podeu provar aquesta nova fórmula, que no porta recàrrec ni comissió: feu turisme lingüístic.

A la costa resulta ben senzill: pareu les orelles i —si la contaminació acústica no us ho impedeix— mireu d'identificar la procedència dels turistes a partir d'allò que bonament parlen. O a partir de la dicció, en espanyol maldestre, de les paraules de l'estiu, és a dir, *gaspaxo* i *paella*.

Ben segur que, sense sortir gaire de casa, identificareu una gran quantitat de llengües d'Europa. Si voleu, a més, practicar-ne alguna, podeu assajar d'explicar-los la vostra versió d'aquest curiós embolic de Catalunya i Espanya, o la diferència entre *esqueixada* i *escalivada*.

Si sou, per contra, dels que heu optat per la muntanya —i heu reeixit a aparcar-hi el cotxe— podeu fer-vos un altre plantejament. Per què no intenteu escoltar els idiomes autòctons de les terres pirinenques? En tenim quatre, d'oest a est: basc, occità, aragonès i català. Més el castellà, que s'ha naturalitzat en les darreres dècades a bona part del Pirineu aragonès. Més el francès, que tot i venir de més al nord, es parla arreu de la banda obaga.

Si teniu l'orella més fina, podeu provar encara de discriminar-ne les varietats: altnavarrès, labortà, baixnavarrès, suletí, ansotà, *cheso*, *tensino*, *belsetán*, *chistabino*, benasquès, ribagorçà, pallarès, rossellonès... No us puc amagar, però, que a ple estiu serà més difícil que, a la tardor, trobar rovellons al Tibidabo.

Bromes a part, potser podríem fer entre tots un turisme més respectuós amb el patrimoni cultural i humà de les terres que visitem. Com a mínim, aquesta és la reflexió que faig avui, tot fent cua per trobar taula en un restaurant.

[21-VII-2000]

Traductors traïdors

Els oficis de traductor i d'interpret són oficis compromesos. Tothom sap que, en la llengua, els conceptes (el *significat*) van per una banda, mentre que la forma de les paraules (el *significant*) van per una altra. Un idioma no és res més que el conjunt de relacions que s'estableix, en un lloc i un temps determinat, entre els dos conceptes. I un altre idioma no és res més que un altre conjunt de relacions diferent.

No n'hi ha prou, per a dominar una llengua, amb el coneixement dels seus significants, si ens limitem tan sols a fer-los correspondre matemàticament amb els significats de la nostra pròpia.

Si això val per als idiomes, també valdrà per a llurs varietats o dialectes. Si sabem que hi ha uns catalanoparlants que diuen *mirall* i *sortir* mentre uns altres diuen *espill* i *eixir*, també hauríem de ser conscients que quan a Catalunya *esmorzen* a Mallorca *berenen*, o que dir-li *murri* a un infant pot ser valorat com a positiu a Barcelona, però resultarà gairebé insultant a Lleida.

Si parlem d'idiomes diferents arribarem molt més lluny. *Tres quarts de cinc* no són pas en castellà **tres cuartos de cinco* i *la una de la nit* no és **la una de la noche*

sinó de la *madrugada* o fins i tot *de la mañana*. Traduir implica, doncs, conèixer a fons la llengua, però també la cultura i la idiosincràsia que hi ha al darrere.

La creu del mal traductor són els anomenats *falsos amics*. Hi ha el tòpic aquell del castellà que, en sentir el capellà com diu «Ens acostarem a l'altar de Déu», demana «¿Dónde nos tenemos que acostar?». Del mateix biaix, s'ha fet ja mítica aquella traducció de la cartografia militar del puig dels Tres Hereus per *pico de los Muy Felices*, o del recull català de barbarismes on diu que, dels *berberetxos, n'hem de dir *guarets* (cal creure que, en comptes de *berberecho*, van mirar *barbecho*). Ara bé: quan en el mapa topogràfic de l'Instituto Geográfico Nacional corresponent al terme de Camporrells (Llitera), Fontderroi esdevé *Fuente del Rey*, el barranc de l'Aguait, *barranco del Acecho*, o l'obaga de les Llanceres, *umbría de los Lanceros*; hi ha simplement desconeixença o potser també un puntet de mala bava?

[17-XI-2000]

La falòrnia de mai no finir

«El sapiguer no ocupa puesto», pontificava convençut el senyor X cada vegada que la vida li ensenyava alguna cosa nova. I així, de mica en mica, el senyor X havia esdevingut un home curull d'experiències i coneixements. Llàstima que, entre aquests coneixements, i tal com posava en evidència la mala traducció de l'adagi castellà, no hi feia cap paper el català culte, que el senyor X considerava com una cosa respectuosament distant. Ell en responsabilitzava l'escola i la dictadura, però, de fet, tampoc no hi havia posat cap esforç de part seua. Segons deia —i segurament encara diu—, «d'això del català, ja me n'ha passat l'edat».

Recordeu la cançó de la Trinca? La del «senyor petit i eixerit de Santa Coloma»? Tot parlant castellà, deia que «hay como para alquilar sillas» o «ha hecho un pedo como una bellota (¡señor, eso ray!)». Coses com aquestes són habituals en persones que utilitzen sovint dues o més llengües, com passa amb tants i tants habitants d'aquest país. Perquè els estereotips lingüístics (locucions, frases fetes, proverbis, refranys...) no sempre són fàcils de traduir. El problema és que, ara com ara, ja ningú no «alquila sillas» (per sort!), però cada vegada hi ha menys gent que faça servir, especialment en ambients urbans, una fraseologia catalana míni-

mament fresca i genuïna, amb els nostres referents de tota la vida. D'aquí l'extravagant títol d'aquest article, una mala traducció d'«el cuento de nunca acabar», que no és res més que el conte, o la cançó, de l'enfadós.

Segurament, la preocupació per la difusió de l'idioma entre el sector de la població que no el parla ha portat a generalitzar un tipus de llengua de mínims. Suficient per a atendre, per exemple, un client en una botiga o per a fer l'examen de matemàtiques a l'institut; però molt pobra per a mantenir-hi una conversa relaxada i espontània sobre el temps que va fer ahir o sobre on anirem a dinar demà. I això, per al català, no és precisament un símptoma de bona salut.

Mentre les dades ens indiquen que, a Catalunya, el català és cada vegada més entès i hi ha més gent que el sap parlar, les enquestes d'ús ens diuen alhora que hi és menys utilitzat, especialment entre el jovent. De ben segur que oferir als parlants novells que s'incorporen a la llengua un català natural, fresc i col·loquial, que *tinga ganxo* i alhora abaste totes les possibilitats comunicatives, és un gran repte per als mitjans de comunicació i, sobretot, per als ensenyants: no crec pas que siga qüestió de «soplar y hacer botellas».

[29-XII-2000]

Aprendre idiomes

Si hi ha alguna cosa comparable a l'entranyable i traumàtica experiència del naixement és, sens dubte, el *miracle* de l'adquisició del llenguatge. Quan observem com l'infant deixa la seua condició humida, limitada a expellir tota mena de sucs, brucs i sorolls (i alguna rialla), i comença a expressar sense rubor els seus desitjos, sensacions i sentiments amb aquelles cadenes de sons maldestres que aviat identificarem com a paraules, ens fa talment la impressió que li han canviat un xip o ha estat tocat per la vareta màgica. No és pas cap miracle, però als profans ben bé ens ho sembla. I així ens encarem, ja de grans, a l'aprenentatge d'una altra llengua. Si ho fem quan encara som tendres, els efectes secundaris són mínims. Però quan comencem a anar una mica encarcerats perquè potser demà plourà, o la veïneta del 5è 3a ja ens tracta de *vostè*, ens hi sentim incòmodes i matussers, tot fent tentines com qui es calça patins per primer cop. A més, a diferència de l'infant, i per

a desgràcia nostra, ens domina el sentit del ridícul. Com el portuguès dels versets castellans («Admirose un portugués [...]»), que no es sabia avenir que la canalla de França parlés francès, tan savis i llestos com som i tanmateix tenim la sensació de trepitjar ous. Ara bé, no cal que ens hi amoïnem: li passa ben bé a tothom.

Aprendre idiomes té, doncs, inconvenients i efectes secundaris molt més grans que no pas les hores esmerçades. És car, especialment si pretenem fer pràctiques *en origen*. És lent i tediós, i demana racions extra de paciència i perseverança. En el cas de llengües properes a la nostra, a més, provoca interferències; hi ha moments que no recordes què estàs parlant exactament. Ara bé: de fet, no hi ha gaire diferències amb els inconvenients i efectes secundaris que presenta, per exemple, la pràctica de l'esport. I no conec ningú que haja pres mal aprenent idiomes. I igualment obre la gana. Si som capaços de fer esforços titànics per a millorar el nostre aspecte físic (que l'excusa de la salut no «cola»), bé prou que n'hauríem de fer per a obrir-nos noves portes al coneixement.

Perquè, tingueu-ho clar: malgrat aqueixos *efectes secundaris*, els idiomes no només ens proporcionen noves eines de comunicació. Ens ofereixen idees i visions del món des de punts de vista diferents del nostre, i estimulen la nostra capacitat d'observació i d'interpretació de realitats diverses. Ah! I, com la dieta mediterrània, els seus efectes són beneficiosos a qualsevol edat.

[2-III-2001]

JOSEP VALLVERDÚ

Lèxic

Sempre que visitem un museu hi aprenem lèxic: des dels procediments de pintura detallats als catàlegs, fins al nom específic de les eines, els vestits, els processos, els animals, les plantes, etcètera, en el cas dels museus temàtics.

Potser per això ens és llegut de reflexionar sobre l'existència de tantes denominacions: ningú si no és un veterà de l'ofici no pot saber-se de cor els noms dels atuells que aquell ofici té a la seva disposició; tanmateix, algunes de les eines bàsiques, conegudes de la majoria dels ciutadans fa poques dècades, semblen no tenir nom avui dia: en tot cas els joves —i no tan joves— s'hi refereixen amb perífrasis o circumloquis..., o pitjor encara, reforçant la pobresa descriptiva oral amb gestos. Salvant, doncs, la real i comprensible desconexió de gran nombre de denominacions, és de doldre que es vagin esborrant de l'ús i de la consciència denotativa també aquells noms més bàsics. Aquest esborrament produeix un buit que és emplenat sia per una perífrasi, sia per substitució del mot foraster. *Tornavis* se sent ben poc, en canvi fins i tot gent de l'ofici diuen *destornillador*. En una visita a la granja escola els nens, a la bassa, hi veuen *renacuajos* i no *capgrossos*, o, com es diu per Ponent, *culleretes*. I tan enrere com la dècada dels seixanta a Tele-Estel vaig participar en una breu polèmica entorn del nom que calia donar a la màquina, en aquells anys encara poc generalitzada, coneguda —precisament per influència dels catàlegs de les cases venedores— com a **cossetxada*. I ara resulta curiós i il·lustratiu de veure, amb perspectiva, aquella mena de petita tempesta que es va desfermar, alimentada per cartes al director amb tot de propostes de denominació de la tal màquina. Qui arribava a proposar *segadora-batedora*, qui *collitadora* i qui *collitera*. Fins i tot vam parlar entre tots de *combinada*, pensant en la *combine harvester* dels anglosaxons. La polèmica era inútil, com va fer-nos veure Ibàñez Sensarrich remetent-nos —exemplarment— al Fabra, i restablint *recol·lectora*. Mot, per cert, que no ha pogut implantar-se.

Hem debatut, tots ben intencionadament, el paper que l'escola ha de tenir en la fixació del correcte lèxic bàsic i en l'ampliació i enriquiment subsegüents. És possible que avui allò que grinyoli sigui el vehicle: que es vagi estenent una insi-

diosa taca de manca de rigor en l'expressió, en el moment de transmetre. Potser s'oblida que la batalla no s'acaba mai de guanyar.

[7-V-1999]

Estar en el món

Aquest nostre és un país de traductors. Les editorials de sempre han ofert els bons autors estrangers en versions catalanes. Tot i pertànyer a una cultura d'abast geogràfic modest, des de pràcticament el començament de la Renaixença molts escriptors s'han vestit ara i adés el gec de traductor.

Hom ha volgut veure, estirant el joc crític, una presumpció exagerada de gran cultura en aquest quefer, un desig imitatiu del que hom feia a d'altres països de llengües més esteses.

La veritat és que aquells traductors van traçar el camí, que els editors els van donar ales i que van fer un gran servei: s'ha pogut constatar que cap altra llengua amb el seu abast no supera, ni iguala de bon tros, el català en nombre de traduccions.

Més afinadament, podríem considerar que la dèria dels modernistes i dels noucentistes per passar al català la literatura estrangera era una necessitat, un obrir finestres, un ésser present en el mercat de les llengües i de les cultures. Car no es tractava només de fer versions, es tractava també de seguir els moviments literaris i de creació científica d'arreu, i d'intercanviar idees. No debades, per exemple, el Pen Club s'estableix aquí tan aviat.

Aquesta vitalitat, que a més a més abastava un arc ampli, socialment parlant, de manera que hi havia traduccions populars i traduccions de consum més limitat, feia que el comerç intel·lectual entre Catalunya i l'estranger fos tan important i en alguns punts més que el que hi sostenia la intel·lectualitat d'expressió castellana. La qual cosa provocava en determinats sectors, i s'expressava per boca d'algun patriarca del 98, judicis desfavorables, talment els catalans gosessin ficar cullerada en un plat que corresponia només a cultures «nacionales» segons l'esquema vigent entre ells.

Oblidaven aquests debelladors del desenvolupament integral de les nostres potencialitats, que, per exemple, la tradició de la traducció a Catalunya no datava

de la Renaixença, perquè a l'edat mitjana es traduïa, i força, al català, des dels *Diàlegs* de sant Gregori fins als *Viatges* de Marco Polo; i que en arribar el pre-Renaixement, els nostres secretaris reials dominaven no només el llatí curial, sinó que s'esforçaven a escriure el ciceronià.

De vegades tenim en poca consideració la pròpia vitalitat com a poble, no ens adonem prou bé del fervor, entenguï's l'ebullició, que tostemps ha tingut la nostra pròpia cultura.

[11-VI-1999]

Llengua i resistència

No fa pas molts anys en el nostre país convenia exercir de defensors de la llengua pròpia. No existia cap llei protectora del català, ni ensenyament en llengua pròpia i generacions successives de ciutadans van considerar normal estudiar en l'única llengua oficial i manifestar-se per escrit o oralment, si la circumstància era protocol·lària, en aquella llengua. Els qui creien que tot això podia abocar a un afebliment encara més gran, per progressiu, de la llengua pròpia, no tenien altre remei que exercir de defensors de la llengua, propagant-ne les excel·lències, emprant-la a risc de ser silenciats, demanant permisos governatius per a actes on aquella seria la llengua oratòria, difonent les publicacions minoritàries en català.

Això formava part del moviment de resistència cultural. Actitud molt pacífica, gens baladrera, que conduïa indefectiblement a alimentar les fitxes policials de la brigada politicosocial. Resistència pacífica, sí, i tanmateix generadora d'alarmes en la màquina política i de repressió. La tossuderia de les actituds de resistència repetides és un corcó difícil de superar, i els blindatges passius roseguen com un àcid la solidesa inicial de les bastides autocràtiques.

El moviment de resistència cultural en l'esfera idiomàtica tenia dues metes: l'una, aconseguir l'afluixament de les mesures restrictives de la llengua, i per tant escurçar la distància operativa entre el castellà i el català; l'altra, reconquerir els distrets, els abatuts, els defallents tant com reconvertir els acontentadissos.

I en aquella permanent croada són molts els noms, avui injustament oblidats o deixats en la penombra, que van jugar fort. Perquè la situació ha passat a ser d'a-

parent normalitat, perquè les generacions han canviat i les noves ignoren aquell combat o no se n'afiguren la duresa i la bellesa.

En la situació actual de la llengua, les passes de tortuga del seu ús social fan pensar que no seria ociós que reapareguessin figures de la combativitat de les que van animar la resistència cultural en el terreny de la llengua; és palès l'afluixament de la correcció en construccions o lèxic i la poca exigència en la prioritat del català, encara que calgui reconèixer l'extensió d'una més gran agilitat expressiva a la qual no han estat aliens els mitjans de comunicació, particularment els audiovisuals. És a l'exigència des de l'arrel que cal apuntar, perquè si no es manté una actitud de recuperació del sentiment de pertinença també a través de la llengua navegarem només surant, sense arribar mai a port.

[10-IX-1999]

Condescendents

Davant l'anunciat doblatge de pel·lícules al català, que les distribuïdores estrangeres han «accedit a permetre», la reacció de molts futurs —o possibles futurs— usuaris d'aquests films ha estat de satisfacció tèbia; la tebior de qui, en el fons, no lluitaria aferrissadament, si les circumstàncies en plantejessin l'opció, perquè aquest pas es donés.

En d'altres mots, han mostrat condescendència en aquest punt. Com si pensessin: «Està prou bé que hi hagi una quota de cintes en català, està molt bé; ja que es planteja el cas, doncs endavant.»

Convé no perdre de vista que aquesta nova situació, en què una vintena de pel·lícules d'èxit es podran veure també en català, és fruit d'una llarga, realment llarga, negociació, d'una tossuderia i una capacitat de mantenir el cap fred, sense cedir en l'entestament, per part dels negociadors del Govern català davant la quasi displicència dels distribuïdors i/o productors de fora, per als quals l'evidència d'una llengua pròpia del país on s'exhibirien els seus films era música celestial, o detall sense importància.

Les distribuïdores són les que avui manen en la indústria cinematogràfica, més que les productores. És el fenomen del comerç que dicta la música a la indústria, la qual fabrica segons pugui distribuir.

Algunes produccions comprometedores o que en llur temàtica toquen àmbits delicats no es duen a la pantalla si no és parlant primer amb els distribuïdors, els quals poden aconsellar de no filmar, clar i net.

Fer cedir —que no vol dir convèncer— aquest tipus de negociants, dominadors d'un mercat mundial, és tota una gesta i en aquest punt els negociadors catalans, amb el conseller de Cultura al davant, mereixen el reconeixement de tots.

Per això és una pena, i una frivolitat, que catalans d'arrel es mostrin indiferents, o condescendents, amb el doblatge de pel·lícules a la seva llengua. Cal no oblidar que els delegats catalans, a l'hora de dialogar, han esgrimit arguments lingüístics, d'Estatut, de cooficialitat, però ben poc deuen haver pogut parlar als distribuïdors d'un clamor popular, d'una irreductible demanda de pel·lícules parlades en català. La veritat, aquest fervor es detecta en només un sector petit de públic, un públic que no és prou nombrós per a fer multiplicar les sales de projecció en la llengua del país.

Hom enyora l'ambient dels anys de resistència cultural. La passivitat actual no sembla pas propiciar-ne el renaixement.

[22-X-1999]

Heroiques minerves

Durant la dictadura franquista, la censura de premsa i de textos escrits fou, anys i anys, opressiva i molt operativa.

Fins a meitat de la dècada dels anys seixanta, tot text imprès havia de ser escrit en llengua castellana. Ni cal dir que les conferències eren rarament autoritzades si es feien en català.

Infinitat d'anècdotes donen fe de les situacions ridícules en què elsensors queien quan volien extremar el seu zel. I, al mateix temps, hom pot comptar moltes maniobres de la que hem anomenat *resistència cultural* per a salvar l'obstacle de la censura i fer arribar a les mans dels lectors textos en català. Aquestes situacions d'escaramussa, tàctica de guerrilla impressora, enganyifa a l'oficina de censura, etcètera, avui dia semblarien carn d'anècdota però en aquells temps eren arestes de mal empassar sempre perilloses.

Un exemple il·lustratiu: un cartell de ballada de sardanes fou prohibit a Lleida perquè estava en català. Portat a una impremta de Fraga, va passar perfectament. Un altre: cert conferenciant resident a Andorra demanà permís per a una xerrada que havia de fer-se en «dialecto andorrano». Va obtenir immediatament el permís.

Part important de la difusió de textos en català foren les revistes —petites revistes— i els butlletins d'associacions, parròquies, esplais, colles sardanistes, clubs esportius, centres de barri, etcètera.

Els textos en català hi figuraven al començament només parcialment, però el percentatge de superfície impresa en català creixia a mesura que passaven els anys, fins que va desbordar-se i es catalanitzaren del tot els textos.

Aquestes conquestes tocaven només sobre un sector de públic en concret, l'habitual que formava els grups situats entorn de les agrupacions editores.

El mapa associatiu català sempre ha estat dens, i la quantitat de textos catalans en publicacions periòdiques d'àmbit reduït, en totes les comarques del país, era considerable. Un detall important per a la nostra història cultural: les tals publicacions introduïren de bon començament gasetilles i seccions curtes amb lliçons de correcció del català, d'ortografia, d'usos, així com notes d'història, biografies d'escriptors i científics il·lustres, poesies d'autors tradicionals, receptaris de cuina...

És a dir, abastaven uns sectors de públic molt variats. Treball de base, quan les imprentes treballaven amb les heroïques minerves.

[26-XI-1999]

Prioritats cordials

La llengua és un factor d'íntimes identifications: a través de la llengua ens identifiquem amb un paisatge, amb una gent, amb una comunitat. Encara que, de fet, convisquem amb tots els membres de la comunitat, i ens hi barregem de manera profunda, és només amb els que comparteixen la nostra pròpia manera d'expressar-nos que ens sentirem de debò fosos.

Els altres, els que per ventura hagin vingut de fora portant la seva pròpia llengua, sempre tindran aquella marca, que no és, ni de bon tros, que els hagi de minvar en estimació, sinó que és un signe d'identitat diferent, i en conseqüència de cap

manera seran del tot nostres. Perquè, en definitiva, també ells, en el seu si profund, s'identificaran amb un seu paisatge, amb una seva gent, amb una seva llengua.

Respectarem, doncs, aquella estimació per la seva llengua que ells i elles tenen, perquè és una valoració de la seva identitat. Cal ara que vegem si nosaltres valorem igualment la nostra.

Per començar, no és del tot segur que el català tingui una alta estima de la seva llengua. Veurem ciutadans que són capaços de tenir impecable el seu cotxe i que són descurats en l'ús de la llengua: fins en casos de monolingüisme volenterós pot passar que la llengua s'exhibeixi com una bandera sense fer-ne un ús correcte. Està molt estesa la creença que posant els rètols en català hom fa pàtria. Innegable: però...

Mirem aquell rètol a l'interior d'una botiga: «Rebaxes». O aquell altre: «Tot los preus a remate!», on la vacil·lació ortogràfica d'una part i l'atracció fonètica de l'altra juguen una mala passada. Més greu seria el cas dels grans rètols de façana («No et pensis, entre el vidre i els llums de dins m'ha costat més d'un milió») plantificats sense correcció prèvia. Ni el pintor en sap prou ni el propietari hauria de ser tan descurat. Hem pogut veure «C'an NN», o «Ca'n NN» o «Cal Ambròs», i possiblement casos més feridors a la vista, que ara no recordem.

Tot això no és altre que un oblit del rigor necessari per aconseguir que la llengua tingui aquella correcció estàndard més elemental. Si la gent no ajuda cada dia, en cada gest i en cada frase, la reconeguda major normalitat del català, i fins la fluència aconseguida en l'ús per la majoria de ciutadans, serà només una petita passa desfigurada per les relliscades en la correcció. I una suma de mals exemples, i el camí més segur per a petrificar una evidència de poca cordialitat en el tracte de la llengua pròpia.

[14-I-2000]

Instrumental

Una llengua instrumental és tota aquella que serveix per a la relació entre persones de diferent idioma natiu o que s'estableix com a instrument per a gent molt variada per a desenvolupar les sessions d'una reunió o per a servir de base a una professió. L'anglès, per exemple, ha esdevingut llengua instrumental de grans reu-

nions internacionals, on ha substituït el francès com vehicle diplomàtic, i per a professions d'abast geogràfic mundial: navegació, informàtica...

En els tractes entre comunitats on conviuen dues o més llengües n'hi sol haver una tercera que esdevé instrumental i pot servir de pont: si un gallec i un mallorquí empren el castellà per a dialogar, fan servir el castellà com a llengua instrumental. Tot català molt conscient de la compacitat de la pròpia llengua emprarà sempre el castellà —o l'anglès— amb la seguretat que li és llengua instrumental, no llengua pròpia, llevat dels casos que la llarga residència en un país forà en faci un perfecte bilingüe.

Darrerament, però, la consciència de llengua pròpia medullar s'està esvaint entre capes de jovent, per a les quals tota llengua que emprin en un moment determinat és llengua instrumental. Com si diguéssim, no tenen prelació, fan ús indistintament de l'una o de l'altra, o de la tercera. Això pot ser greu, entre d'altres motius fàcilment endevinables, perquè esborra la noció operativa de llengua que cal reforçar i perfeccionar.

Un català a qui tant li faci usar la pròpia llengua, que no tingui interès per a usar-la amb correcció, imaginació i recursos personals, acabarà considerant que aquell idioma és un vehicle instrumental més: per a parlar amb l'àvia usarà el català, i en parlar amb els amics —de vegades només que a la colla n'hi hagi un de castellanoparlant— emprarà tranquil·lament el castellà.

Això és perquè considera qualsevol llengua una llengua instrumental, que serveix per a aquell moment, després del qual usarà la que calgui. No fa valoracions, perquè no hi ha estimació. Caldria fer enquestes sobre el grau d'afecte i de fidelitat a la llengua territorial per part d'aquells que en són partícips per la família i, en conseqüència, haurien de tenir-la ben implantada com a llengua personal. Les xarxes de comunicació modernes, la globalització, la multiplicitat d'estímul i impactes vehiculats en llengües de gran abast afebleixen la consciència de valor de la llengua pròpia i poden arribar a fer oblidar la seva necessària supervivència.

Perquè, en el cas del català, encara som en fase de consolidació, de militància.

[3-III-2000]

Segle XXI: què direm?

Com parlarem, què direm, ara que ja som al segle XXI? Molts de nosaltres, el mateix que dèiem, però ens entendran, els nostres mateixos coetanis, els qui conviuran amb nosaltres i seran més joves?

El llenguatge s'ha empobrit. No fa pas tants d'anys enrere, abans de dir una cosa en sabíem el significat, i ara fa l'efecte que de petits ja comencen per no tenir precisió. Com si els agradés parlar a mitges. Abans, i ara encara, hom pot dir: «S'expressa molt bé», d'algú que sap confegir frases ben arrodonides i lligades. «Té un bec d'or» en frase figurada. Sant Joan Crisòstom tenia aquest apellatiu de tan bé que predicava: en grec Crisòstom equival a 'boca d'or'. Doncs bé, demaneu als ensenyants si els costa molt de fer parlar bé, apreciar el valor de les paraules i del discurs, als seus alumnes, en qualsevol dels graus. Us diran que cada vegada han de fer més esforços per a fer-los entrar en aquella situació. Què ha passat?

Diverses coses. En direm algunes:

— El món que han triat els joves és la discoteca, i a la disco no parlen, i no parlen perquè: *a)* hi ha massa soroll; *b)* no és lloc, amb tantes llums i sufocació, per a tenir-hi cap conversa.

— No llegeixen; llegir és cosa entretinguda i som al temps de la pressa, de la pressa per a desplaçar-se, per a divertir-se, per a fugir. Es passen força hores dalt de la moto o dins el cotxe, i conduint no es pot llegir. I quan paren, descavalquen i formen colla: la colla no es constitueix per agafar cadascun un llibre i llegir, la colla s'ha constituït per anar —de pressa— a un altre lloc. Doncs si no llegeixen o llegeixen tan poc, no tindran gust pel llenguatge.

— La imatge domina la nostra vida de cada dia. La televisió, particularment, ocupa una part important del temps que es podria esmerçar a perfeccionar o practicar l'art de la conversa o de la lectura. I la televisió no és cap model de llenguatge, tampoc, més aviat té pobresa d'expressions.

— La família està en camí de desestructuració, i no parlo ara de famílies molt dissortades, sinó de famílies corrents: és cosa de cada dia que el nen, la noia es tanquin a la seva cambra i, amb els auriculars posats, escoltin música o naveguin per la Xarxa o garlin pels descosits amb el mòbil a l'orella. La Internet exposa missatges curts, d'utilitat (compres, contactes, adreces...) i no té motius per a ser una font de llenguatge. El mòbil serveix per a comunicar-se amb els altres joves fent servir una llengua empobrida, feta d'abreviatures, exclamacions i barbarismes.

L'altra vigilància

A la vista de les manifestacions públiques que puguin fer els responsables de l'Institut d'Estudis Catalans, el públic sol col·locar-se en una situació receptiva, per tal com entén que les opinions dels expressats membres acadèmics seran enraonades, sobretot respecte de la llengua i del seu ús correcte. Estem encara en una fase —al carrer— d'interrogants i dubtes sobre la correcció de formes i vocables. Aquells consultoris i notes que durant anys van publicar-se als diaris, revistes, fulls de calendari o butlletins, han deixat petja. En reaparèixer públicament l'Institut, i en publicar-se el *Diccionari*, les mirades van convergir agudament sobre els dictàmens estampats o manifestats. Agudament totes, críticament algunes; car també adverses opinions de persones de la docència i dels mitjans s'han fet sentir amb més força i contundència que ningú no haguera sospitat. Cal, doncs, dir les coses tal com han quedat: un estat d'opinió general que reconeix capacitat i que accepta els dictàmens i la seva plasmació en exemples a seguir, i un sector que discrepa, el raonament del qual és agraïdament tingut en compte per al futur, al mateix temps que se silencia i no es polemitzar quan l'atac ha estat desafortat o s'ha produït desatenent raons científiques.

Amb tot això, però, es deixaria fora del terreny de joc una altra funció de vigilància que la Secció Filològica exerceix. Es tracta dels aspectes socioeconòmics de la llengua. Els estudis estadístics sobre ús de la llengua catalana, zones o estats socials on les fluctuacions a la puja o a la minva es palesen més evidents, són objecte d'acurada revisió i anàlisi dins de les oficines corresponents, i fins i tot promoguts o patrocinats per l'Institut. La llengua tal com apareix als diccionaris i a les gramàtiques no esgota ni la tasca ni la disposició de l'entitat. La llengua és viva, la llengua és atacada per malalties diverses fruit del seu bon ús i mal ús social, de la descurança o de propòsits destructius; darrerament hem assistit a processos inesperats d'afebliment o de reinstauració, al joc difícil dels poders polítics a l'hora d'enfrontar-se amb la projecció de la cultura i de la llengua a escala massiva —TV, Internet, cinema—, a dimissions tan alarmants com deplorables. En aquests processos també l'Institut està amatent a donar el seu consell quan li és demanat, i fins a avançar-lo davant situacions d'alarma sorgides en qualsevol punt del domini lingüístic. Si la societat crea les institucions, és a la societat que elles han de servir.

Ràdio i televisió

Tothom va respirar alleujat quan es va normalitzar i institucionalitzar l'activitat de ràdios i televisions catalanes.

Dels programes escadussers d'abans, en ple règim anterior, es passava a una permanent presència de la xarxa catalana. Noticiaris, reportatges, entrevistes, resums, programes educatius i d'entreteniment omplien unes hores, cada vegada en més nombre, d'emissió i d'audiència.

Lògicament, un dels atots de la nostra ràdio i televisió era la llengua. La força del mitjà rau en l'efecte persuasiu que exerceix sobre el receptor, l'anomenada *audiència*, que generalment escolta i visiona en situació de repòs, receptiva i propensa a deixar-se no únicament persuadir, sinó seduir.

La llengua catalana, en aquells anys de la transició, sonava d'una forma pedagògica, perquè la gent del carrer estava àvida de sentir-la en públic des d'una exigència de correcció. Per això, i aprofitant la gran difusió que a les ones va donar aviat la presència de moltíssims aparells portables, i l'abaratiment dels televisors, el públic va prendre la ràdio i la televisió com a referents de la correcció en l'idioma: el fenomen és idèntic al d'alguns països com el Regne Unit, on els locutors i presentadors de la cadena BBC són pràcticament equiparats a acadèmics. En aquest sentit, ràdios i televisions catalanes van fer i fan un servei excel·lent. No tots els qui parlen pel mitjà ho fan amb correcció, i molt menys correctes els solem trobar com més popular és el programa; tanmateix alguns dels habituals empenen un català estàndard lleugerament alt que esdevé beneficiós per a l'establiment d'una atmosfera d'interlocució digna entre els oients que, conscients o no, imitaran aquelles maneres de dir.

El contingut dels primers programes era també català, oferia temes del país —dels Països— sovint inèdits per a l'audiència, i ajudava a entendre més bé la nostra terra i cultura. Darrerament, però, i particularment la televisió, porta als estudis convidats de l'àrea lingüística castellana, els quals cal entrevistar en la seva llengua. Quan aquest personatge és una figura rellevant, és un privilegi veure'l i sentir-lo; molt sovint, però, els convidats no aporten cap enriquiment, són mera buidor i superficialitat, la seva presència acaba produint una sensació molesta d'intrusió. I hom lamenta interiorment que ocupin un espai sonor i una pantalla que produirien més profit, enriquiment i autoidentificació del públic si la persona entrevistada fos d'aquí i parlés català, en aquests mitjans.

Folch i Torres

Enguany farà cinquanta anys que va morir Josep Maria Folch i Torres, el més popular membre d'una família nombrosa que va donar altres intel·lectuals. Josep Maria Folch i Torres, després d'uns inicis de novel·la social sota mòduls naturalistes i també de periodisme de batalla, entrà a formar part de la redacció d'*En Patufet*, la revista infantil nascuda el 1904 i que va arribar a una difusió pràcticament inigualada per tot el territori català.

Paral·lelament, també escriví comèdies, infantils o no, de gran èxit, i els memorables *Pastorets* que encara es representen en els nostres dies. Fou un exemple paradigmàtic de popularitat, èxit i difusió. També de treball constant, al llarg de més de cinquanta anys de vida literària activa. Literària i social, per tal com el moviment de Pomells de Joventut fou obra seva.

El final de la guerra el féu emmudir del tot, perseguit com era i vetades per la censura les seves obres, i el 1950 moria, no pas oblidat, però sense haver pogut tornar a gaudir d'una certa projecció pública.

Esmentem Josep Maria Folch i Torres en aquestes columnes perquè fou clari·vident en diversos aspectes: el primer, a donar importància a la literatura per a nens i joves, i això corresponia a l'entusiasme dels catalanistes generalitzat en la primera meitat del segle xx: Modernisme, Noucentisme, moviments polítics, afany per tenir formes d'autogovern per incipients que fossin —i ja es va veure l'estesa d'encerts concrets en les obres realitzades per la Mancomunitat.

El segon aspecte, fonamental i tàcticament impecable, fou el de capitanejar un estat d'opinió en la premsa —infantil en aquest cas, però d'abast familiar— adreçat a l'obediència a les *Normes* emanades de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1913. Ell fou qui va convèncer els editors d'*En Patufet* d'adoptar les *Normes ortogràfiques* i ell personalment les va seguir rotundament, i això tenia una gran transcendència perquè davant molta premsa que es mantenia tossuda en l'anarquia anterior, o que adoptava només parcialment les *Normes*, *En Patufet* i les colleccions paral·leles de novel·les juvenils o blanques que la casa editora escampava en milers de subscripcions es presentaven normativitzades.

Això fou obra de Josep Maria Folch i Torres, el qual, malgrat el to blanc de la seva literatura més coneguda, mantenia interiorment un foc d'estimació a la terra i de desig de progrés autèntic per a l'esperit del seu poble.

La difusió de les obres de Folch i Torres, les seves cèlebres *Pàgines viscudes* al davant, van fer molt, indirectament, per la consolidació de les *Normes*. Com que molta gent va aprendre català llegint aquella literatura, el va aprendre bé. Un resultat rodó.

El garbell de la premsa

No fa pas tant de temps, els diaris tenien uns redactors en cap o uns subdirectors que vetllaven per la correcta actitud derivable de les col·laboracions o dels reportatges. Salvant la necessària llibertat d'opinió, feien per manera de garantir unes formes de dicció i un discurs lògic que fos elegant i no feridor.

Això es va degradant. No estem en mesura de dir si les funcions dels *responsables d'àrea* o dels elements directius dels periòdics són avui diferents, però és evident que les publicacions periòdiques publiquen veritables exabruptes difícilment excusables. O tendencioses consideracions, estampades per decisió personal del comentarista, i per tant no pas fruit de manca d'informació.

Hem deixat passar uns quants mesos abans de parlar-ne, però val la pena d'esmentar l'exemple escollit d'aquestes col·laboracions —en aquest cas una pàgina setmanal. En un diari barceloní en català es comentava l'acte celebrat al Palau de la Música Catalana en la cerimònia de proclamació del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. En parlar de les diverses fases del programa —parlament docte, música i recital—, el comentarista, visiblement contrari al to de la dita vetllada, esmenta que es van escampar «uns versets d'ací i d'allà». Certament, l'actriu Victòria Peña va llegir magistralment fragments de prosa i vers. Els poetes escollits eren Salvador Espriu, Josep Palau Fabre, Miquel Martí Pol i Josep Maria Llompart. No pas uns antiquíssims versadors del temps de la Renaixença, sinó poetes actuals de gran pes, i en algun cas, concretament Palau Fabre, poetes «rompedors», innovadors, agosarats. La tria de les composicions no tenia res de rànica, i la majoria de comentaristes s'haurien guardat bé de descriure els poemes com a «versets d'ací i d'allà».

A la força, queda el dubte de fins a quin punt es tracta de manca de cultura literària o de partit pres contra tota una vetllada.

Les opinions escrites queden. Si apareixen als mitjans, poden crear estat d'opinió. O generar dubtes sobre la validesa de tal o tal altra manifestació. És greu que una opinió demolidora campí amb contundent presència als mitjans de comunicació de massa. I que no pugui ser moderada en la forma per un revisor prudent. Tant més que en aquest cas el comentarista no deia els noms dels poetes triats prenent fer aparèixer com una possible veritat allò dels «versets», disminuïu derisori, evasiu i minvador.

Aquell comentarista de la secció setmanal, no coneixia els eminents poetes antologats? És clar que els devia conèixer. No en va dir ni el nom.

Sobre l'Alguer

S'està escrivint en diversos mitjans de comunicació a propòsit de l'Alguer, de la llengua que s'hi parla —un estudi satisfactori fóra sobre les llengües que s'hi parlen—, i sovint aquestes col·laboracions o cartes al director fan l'efecte de recollir impressions momentànies, rebudes de passada, en visites curtes i en un nivell de carrer o de botiga.

La conclusió que en treuen els visitants, força vegades influïts per una propaganda de fullet turístic, és tenyida de desil·lusió: comproven que a l'Alguer la llengua pròpia es parla poc i, segons alguns d'aquests improvisats articulistes, gens.

D'altres vegades, algun estudiós o visitant preparat intenta posar les coses al seu punt just i assegura que la llengua catalana en la modalitat algueresa és parlada posem per un terç llarg de la població. La qual cosa, de fet, és un retrocés respecte de la situació sociolingüística de fa seixanta anys, en què els naturals de l'Alguer se servien de la llengua catalana primordialment. Ara, la veritat és que l'extensió de l'escola i de la televisió —italianes— ha imposat l'italià en converses familiars, per exemple entre pares i fills, i s'ha mantingut la llengua catalana entre els dos cònjuges, i encara no sempre.

Són aquestes situacions les que convé estudiar i retenir. A l'Alguer el català fou dominant de manera pràcticament exclusiva mentre aquell enclavament estava aïllat, i vivia endèmicament, sense televisió ni bones comunicacions, ni immigració sarda de l'interior, el que allí en diuen *país*.

Després, la vida moderna va capgirar la situació i ja es va haver de crear societats, entitats i grups de defensa i promoció de l'alguerès, que també no poques vegades esdevenia una bandera política, en eleccions municipals. I fins i tot una mena de careta agradosa als catalans que els visitaven i dels quals els algueresos indiferents confiaven treure'n simpatia i potser algun profit.

Amb el temps les possibilitats de reimplantar més extensament l'ús de la llengua no s'han palesat d'una manera acceptable en l'escola oficial, car, tot i les lleis de protecció de les minories recentment aprovades, ha calgut fer accions des de fora, creant grups de mestres, generalment dins el voluntariat més sacrificat, i signar acords entre el Consell Comunal i institucions culturals catalanes per vetllar per la llengua, tocada de l'ala de manera alarmant.

Itàlia crida amb força, sobretot laboralment. El jovent adolescent, com a la Catalunya transfronterera, mira la llengua com una romanalla del passat. Potser un miracle polític hi posaria un cataplasma actiu...

Canvis fonètics generals

Com tota llengua parlada, viva, el català generalitzat està experimentant canvis. Una llengua fonamentalment sofreix en el temps variacions en lèxic i en sintaxi; però també experimenta, en el desplegament diacrònic, canvis en la pronunciació. Curiosament, el català presenta una fonètica de trets acceptablement conservadors: els estudiosos estan d'acord a admetre que el català viu, quant a fonètica, d'una renda força venerable. Entre un text del segle XIV que ens pogués estar llegint en veu alta micer Bernat Metge i un fragment actual llegit per una persona de cultura mitjana, les diferències fonètiques serien menors que les que s'observarien en una confrontació similar entre fragments en castellà, posem d'un text llegit per Pedro López de Ayala i d'un altre dit per Delibes.

Molt modernament, s'observen canvis fonètics en l'elocució de molts catalanoparlants. Ensordiment de la *s* intervocàlica sonora, vacil·lació en l'articulació de fricatives i africades, amb sovintejada mescla d'ambdós fonemes («txugar», «adgent», «freixir», «Djaume»), tendència a mantenir l'articulació de *z* castellana inicial en mots apresos en castellà («Citroën») i el ieisme tentacular («Ieida», «ceia», «paia»). Són algunes de les articulacions que, si bé al començament de donar-se'n la manifestació eren observables en persones immigrades, avui són atribuïbles ja a molts parlants nascuts en el si de famílies d'arrels ficades al país des de sempre o de diverses generacions, els quals han rebut les influències derivades dels molts anys d'ús lingüístic dins les famílies mesclades o en petits cercles amb elements immigrants mal assimilats, mancats de la norma quasi espontània, actuant, que hauria generat, posem per cas, la suma d'escola i mitjans, en aquest cas audiovisuals o merament sonors.

Quan s'hi ha volgut posar remei ens hem adonat que la necessitat primordial de preservar la correcció lèxica, i fins evitar les desviacions sintàctiques, ens havia fet deixar de banda, en part almenys, la correcció fonètica. Una necessitat de supervivència social se sobreposava al rigor inicial de fer les primeres passes en fonètica: que la pronunciació no respongués a criteris puristes era menys important que no que la gent deixés de parlar la llengua. Afegim-hi que han passat prou anys des de la recuperació escolar i acadèmica del català perquè de les facultats de Ciències de l'Educació hagin sortit molts docents que arrosseguen defectes de pronúncia, lleus si es volia, però que transmeten als més joves. No estan exempts de les imperfeccions alguns dels qui parlen per ràdio i televisió, i aquests són el referent per al públic general.

Mossèn de Ros

Un breu treball de Vicent Pitarch, llegit en unes sessions de l'IEC a Tortosa el 1999, ressuscitava una ofensiva contra la llengua catalana duta a terme el segle XVII, ara fa 365 anys. Aquesta ofensiva va tenir manifestació aguda en un pamflet publicat el 1636, obra del clergue Alexandre Domènec de Ros, encara que ell no signà sinó amb pseudònim.

Es tracta d'una argumentació contundent a favor de la predicació en llengua castellana, publicada en ocasió del concili de la província eclesiàstica de Tarragona celebrat justament en aquelles dates, a mitjan 1636. No era la primera vegada que sorgien invitacions als clergues perquè abandonessin la pastoral en la llengua del poble. La predicació era la forma de comunicació massiva dels tonsurats amb els fidels i, per tant, si aquests s'acostumaven a escoltar els sermons en castellà, acabarien per considerar aquella llengua la normal de l'Església, i àdhuc la pròpia de tot acte que s'elevés per damunt del vulgar i casolà. Una tàctica d'introduir la diglòssia i, a la llarga, debilitar el català.

Immediatament es deixaren sentir veus en contra d'aquella exclusivitat proposada per Ros, i el bisbe de Tortosa, monsenyor Antolínez, defensà precisament el contrari, l'ús exclusiu i generalitzat del català. Ros és català, Antolínez castellà. De fora havien de venir a donar lliçons, un immigrant sentia la dignitat de la llengua natural del poble i un indígena en renegava.

La polèmica havia començat: la majoria de bisbes del principat eren de fora, alguns adoptaren actituds de contemporització, i aconsellaren l'ús d'ambdues llengües, segons condició de la feligresia i indret de la pastoral. D'altres, no pocs, estaven convençuts de la rudesia i vulgaritat de la llengua del país, i conreaven i expandien una fraseologia barroca servida en un castellà ressonant i carregat. Ros devia ser també un convençut de la decadència de la llengua catalana, com també de la inevitable expansió de la de Castella, imperial i globalitzadora. La seva intenció, expressa Pitarch, no se cenyia al camp pastoral, sinó que entrava de ple en el born de les ideologies lingüístiques. La defensa tremenda i contundent que fa de la llengua castellana correspon a posicions imperialistes. I és una mostra més de deserció, com tantes n'hi ha hagut en els darrers quatre segles. A tot estirar, concedeix que a la gent vulgar se'ls pugui predicar en català, però als distingits i cultes els cal la llengua distingida i noble, la que acabarà imposant-se.

Quants Alexandres de Ros trobaríem avui?

Documents de cultura

El doctor Jordi Rubió i Balaguer solia parlar de «documents de cultura» referint-se a tots aquells escrits, singularment medievals o renaixentistes, que podien trobar-se sobre paper o pergamí i que tinguessin a veure amb ensenyament, burocràcia alta, lletres, diplomàcia o lectura d'oci.

El seu pare, Antoni Rubió i Lluch, havia encetat una tasca recopilatòria a l'Arxiu de la Corona d'Aragó: els *Documents per la història de la cultura catalana medieval*, que tant de joc havien de donar. Jordi Rubió va continuar, sobretot a la postguerra, i represaliat, aquest quefer, de manera que acumulà encara un fons respectable de documentació que, tot i que en alguns casos podia haver estat descoberta anteriorment, en moltes ocasions era desconeguda o havia passat per alt a d'altres investigadors.

Particularment una llarga temporada Rubió es va interessar per Alfons el Magnànim, precisament per l'esclat que en la primera meitat del segle xv va tenir la Cancelleria, on havia figurat unes desenes d'anys abans Bernat Metge, i perquè era des dels Antequera que calia reprendre els *Documents*.

Paral·lelament a la recerca del document pel seu contingut, Rubió en valorava el continent, la forma, en aquells anys d'intens contacte amb la Itàlia del pre-Renaixement, la humanista. La bellesa de la prosa instal·lada a l'escripció reial pels secretaris de Joan I i Martí l'Humà ara es veia reforçada per la freqüent correspondència amb Nàpols i des de Nàpols i per la presència, entre els servents de confiança del rei, d'escriptors del gruix d'Ausiàs March.

Es donava gran importància als intercanvis culturals, i el moviment de llibres figura molt sovint a la correspondència: el dia quinze de juny de 1431, el monarca, des de Barcelona, notifica al guarda del reial de València, Bernat Mercader, que ha fet gràcia «al noble e amat carmaleng nostre Don Joan de Luna del llibre Lo Gran Júpiter, lo qual és en la llibreria nostra qui és en aqueixa ciutat dins un cofre la clau del qual vos trametem per lo feel del offici de scrivà de ració de casa nostra en Bernat de Riumajor. Per ço us manam que vista la present donets e lliurets lo dit llibre al dit Bernat en nom del dit don Joan. E en açò no metats dilació o difficultat alguna, com vullam axí ésser per vós executat».

[16-III-2001]

Revistes infantils

Durant molts anys, les revistes infantils en català havien estat suprimides. Un element tan quotidià en tot país normal com són les publicacions destinades als infants no es podia trobar en els prestatges de les llibreries. El règim polític implantat després de la Guerra Civil va aplicar des de l'endemà de l'ocupació de Catalunya el lema encunyat pel general Franco que deia: «Una llengua, un imperi, una espasa». Adonem-nos que el lema comença exactament dient «una llengua»: el disseny d'uniformisme, d'esborrament de diferències lingüístiques i conseqüentment d'imposició d'un sol vehicle d'expressió és palès.

Aquella política va venir imposada a través de la censura, mecanisme d'eficàcia tan contrastada com versàtil era en la seva aplicació; però erràtica o no, la censura tenia un principi bàsic; cap text en català. En aquest punt era d'una severitat total, d'una inamovibilitat pètria.

Les instruccions internes de les oficines de censura han estat poc o molt divulgades des del retorn del sistema democràtic; respecte de les publicacions infantils, des del 1939 es promovien els valors d'una història d'Espanya unitària i èpica, amb un focus poderós centrat en Castella. També el catolicisme més intransigent i trentí orientava les històries contades als infants, els poemes musicats, les cançons de caire tradicional, castellaneres per descomptat. Cap referència a l'existència de llengües diferents.

Cap a 1960 alguna publicació en forma de llibre, de caire religiós o festiu en llengua catalana, havia pogut passar el sedàs de la censura; històries de la Bíblia, aventures de Babar, alguns calendaris... Una tímida obertura dels criteris censuradors deixà pas, el 1961, a la creació de la primera revista infantil, *Cavall Fort*, després d'una jugada silenciosa i subtil en què els secretariats diocesans de Solsona i de Vic van servir d'ambaixadors. Poc després la revisteta del seminari solsoní *L'Infantil* esdevenia també revista oberta.

Havien, però, passat anys de lectura i aprenentatge en castellà, de veure pel·lícules només en castellà, de llegir historietes i còmics exclusivament en castellà. Quin to de llengua, quins continguts lèxics i sintàctics catalans calia emprar per a captar el públic juvenil? Es va optar per una llengua conservadora, però vivaç, que gradualment deixava entrar modismes del català del carrer en aquell moment, neologismes i expressions de nou encuny, de tal manera que d'una banda l'infant s'acostumés a llegir català correcte i de l'altra se sentís identificat amb els personatges i els seus diàlegs. L'escola féu seves aquestes revistes i els infants, avui homes i dones, van tornar a llegir en la seva pròpia llengua. Als quaranta anys d'aquella represa bo és dedicar-li un aplaudiment.

Llengua i immigració

Tot immigrant, quan intenta arribar en un país d'acollida, està disposat a fer duríssims sacrificis i a sofrir mil privacions a canvi d'estabilitzar-se dins el nou marc de treball i vida. De vegades, ben sovint, costa de ficar-se dins els esquemes mentals i, conseqüentment, lingüístics dels habitants del nou país. El cinema ha expressat repetidament l'odissea dels immigrants a l'Amèrica del Nord, generalment amb finals feliços de plena integració i àdhuc de «neoianquisme» fulgurant i entusiasta. Els hàbits lingüístics propis, però, persisteixen de vegades durant més d'una generació: els treballs del professor Milton Azevedo, de la Universitat de Berkeley, sobre la parla *chicana* i altres xerres de frontera, són il·lustratius d'aquest punt, o l'exemple d'immigrants cultes i socialment prominents, com Henry Kissinger, que encara té un deix germànic en la pronúncia del seu anglès americà.

En el cas de la immigració a territoris de l'Estat espanyol, als nouvinguts se'ls plantejaria, idealment, l'adopció de la llengua del territori on s'instal·len, tant més que en algunes de les regions, dotades d'autonomies amb continguts culturals establerts per llei, l'escola és feta en la llengua del territori. Tanmateix, per molt diverses raons, aqueixos immigrants es valen de la llengua oficial a tot l'Estat, l'espanyol o castellà. La raó seria, bàsicament, que la llengua amb què són rebuts és l'espanyola, la qual campeja a les comissaries i entre els representants del poder —o de la força—, i que els és presentada com l'única llengua vàlida *per a totes les situacions*; en segon lloc, una gran quantitat dels immigrants provenen, i més en vindran, del centre i del sud del continent americà, on el castellà és l'idioma oficial únic, i aqueixos immigrants, endemés, són conscients que, si conservaven per al seu ús familiar idiomes aborígens, a partir d'ara els han de deixar enrere ràpidament. El castellà, que ja és seu, adquireix en el nou context una més gran importància.

Si immigren a Catalunya, o als altres territoris amb presència del català, s'adonen que, per bé que la tal llengua sigui ensenyada a l'escola i la trobin escrita en cartells, rètols i indicatius públics, no els és imperativament necessària per, a més llarg o més curt termini, trobar feina, que és la seva obsessió, el punt vital indefugible: tenir una feina és la garantia del pa de la família, no pas conèixer el català, sobre el qual adquiriran nocions anecdòtiques, com sigui el fet que els seus fills l'aprendran a l'escola, però potser no el faran servir. Al cap i a la fi d'altres trasplantats, de la pròpia Espanya, actuen igual i els immigrants del nord d'Àfrica fan semblantment. Això sí que és café per a tots.

Beneïts analfabets

Aquella senyora, venerable per l'edat i la noblesa vilatana que respirava, parlava d'una manera que encisava. El seu fill, que havia estudiat, ho atribuïa al fet que la seva mare era pràcticament analfabeta.

Eren tots dos algueresos, i mentre el fill, que fou sacerdot i poeta, hagué d'aplicar-se a polir el llenguatge, a assegurar-se una volta i una altra que allò que escrivia o predicava queia dins els paràmetres de la correcció lèxica, morfològica i sintàctica, la mare rompia a parlar amb una gran seguretat, una agilitat que només confereix el fet d'haver parlat sempre d'una manera, manera apresada dins la família. No era només que la precisió lèxica acompanyava la designació de tot allò que correspon a la civilització material; passava que la frase, si era llarga, ho era expressivament, i omplia l'àmbit de la conversa. I el seu fill insistia que l'analfabetisme, en no enterbolir res, manté una frescor i una vivor que no es troben, o es manifesten més aigualides, en les persones alfabetitzades.

Potser sí; l'analfabet és un aïllat, com ho és qui viu en comunitats allunyades del brogit modern. Això és cada vegada més difícil de trobar, perquè la globalització primera és precisament la invasió de tots els racons del món. Però escoltar tot d'una un home que viu en un poble petit de l'Empordà dient que no ha pogut fer tal cosa «perquè no em llevia» és emprar de manera natural un verb que ha pràcticament desaparegut de l'ús en tot el domini. Ens n'ha quedat el seu parent, el substantiu *lleure*, de forma idèntica a l'infinitiu de tal verb. Costa d'imaginar el directiu d'una empresa dient a la secretària: «Si li lleu, voldrà fer-me les còpies ara?»

L'escriptora Maria Aurèlia Capmany, durant un sopar amb col·legues, demanava atenció a la forma de parlar d'un dels comensals, Ramon Folch i Camarasa. Deia que era fàcil constatar la precisió i correcció, alhora que la vivacitat i fluència, de la conversa del fill de Josep Maria Folch i Torres, i això ho atribuïa en primer lloc al fet que aquell era el llenguatge d'una família nombrosa, sempre agrupada entorn d'uns pares que parlaven el que en podríem dir un català estàndard quan aquestes qualificacions encara no s'havien inventat.

I cal tenir en compte la incontaminació: els anys vint i trenta la gent parlava correctament, l'esforç era inexistent en el comerç oral i en els intercanvis entre veïns. El català era, realment, la llengua del carrer i del tracte. I els analfabets parlaven de manera ben acostada a la gent senzilla, al ciutadà normal. Les onades immigratòries primeres, les de l'Exposició de 1929, es van produir sense gran dany a la llengua. Només deu anys després començà el calvari, i durant molt de temps més ençà la pressió dels no catalanoparlants fou apalancada des de més amunt.

Per tant, després ha calgut molta descompressió. Per als qui se n'han adonat —no tothom està prou despert— ha estat penós, i ho és encara.

[7-IX-2001]

Dites del nou diner

Tota moneda genera refranys, perquè el tema del diner és recurrent en totes les societats, i de manera general el record difús de la pobresa ancestral obrí el camí a maneres de comentar —i, en certa forma, de *convocar*— el cobejat diner.

Qui té duros fuma puros és una mostra contundent de greuge comparatiu, on apareix la paraula *duro*, usadíssima per la nostra societat fins a la segona meitat del segle xx. A la primeria de l'esmentat segle encara es declaraven moltes quantitats considerades importants no pas en pessetes, sinó en duros: «Li ha costat setze-cents duros». Contràriament, i lògicament, les fraccions de la pesseta, o sigui els cèntims i els rals, eren utilitzades per a indicar porcions menudes: *Fes-me'n cinc cèntims*, per a reclamar la narració d'un fet; *No té un ral*, explicant una situació de pobresa. Ben curiosa era l'expressió *curt d'armilla* per 'pobre'. A l'extrem oposat podia parlar-se d'algú que *tenia l'armilla ben folrada*. El diner és garantia d'èxit social, i als ulls de la pobretalla les dues coses van unides: *Qui té diners té tot adreç, i la filla del rei si volgués*.

Turmeda, des del *Llibre de bons amonestaments*, deixa ben reblat aquest concepte: «Diners, doncs, vulles aplegar. / Si els pots haver, no els lleixis anar / si molts n'hauràs poràs tornar / papa de Roma.»

Admiració pel diner, per qui té molta pasta, moscatell, doblers, *quartos*, bitllets grossos... Els diners obren portes, i també pel cantó oposat implanten una visió egoïsta de l'univers: *Tot el que no són pessetes són punyetes, La pela és la pela*.

Ara canviarà la referència monetària, la concreta moneda que tocarem. És lícit demanar-nos on aniran a parar els components paremiològics i les frases fetes que ens han acompanyat durant generacions. Si tenim implantat l'euro, com farem jugar els menuts amb les pessigolletes circulars al palmell de la mà dient *ralet, ralet?* Les botigues de *Tot a cent*, inventant-se corrents inflacionistes poden desembocar en un *Tot a euro*. Com l'almoina o el petit donatiu de cent pessetes

deurà transformar-se en un euro. Haurem d'anar amb compte, però, a no magnificar pel cantó oposat: és arriscat dir *Tenen molts milions*, perquè en euros les quantitats aviat són astronòmiques. Potser algunes equivalències aproximades donaran origen a denominacions pintoresques, com va passar amb les peces de pesseta daurades, dites, en importació del castellà, «rúbies». Dependrà de la mida, color, especial dibuix interior de la moneda. I on trobéssim que la variació és poca, entrarà l'enginy del poble, que ja s'espavilarà a crear dites, refranys i girs, pel cap baix curiosos, relacionats amb la nova moneda que ara entra en circulació.

[28-XII-2001]

Arrossegada

Observem un lliscament en l'ús quotidià del català vers formes que tradicionalment s'haurien considerat vulgars, envilides, de mal gust. Molt possiblement aquesta tendència obeeixi a factors diversos, entre els quals potser foren destacables el pretès enrasament social, l'oposició al *sistema* que ha arribat a molts aspectes de la vida social i de les manifestacions públiques. També la tirania dels mitjans, particularment audiovisuals, que operen sobre un amplíssim sector de públic i que, fora d'alguna cadena de marc específicament cultural, ofereixen programes de baix nivell, farcits de situacions adobades amb llenguatge baix i plebeu.

La televisió, diuen, conforma el llenguatge de la gent jove, del ciutadà corrent, i fins persones amb cultura i gust van trobant natural que el llenguatge es vagi enrasant per baix. O, si no ho troben natural, accepten que serà, a la llarga, inevitable.

No és rar de sentir una noia que, si se li enganxa el taló amb una reixeta o per qualsevol altre inconvenient, exclami *Merda*, amb la més gran naturalitat. Aquest mot, abans només proferit com a predicat i encara reduït a una lletra (*Aquesta pel·lícula és una M*), és pronunciat ara de forma interjeccional i abundosa. Hem escoltat una senyora dedicada a la política que explicava un acomiadament amb la frase *Li van fotre una puntada al cul*, d'expressivitat tan contundent com lletja de perfil. He posat dos exemples amb protagonista femenina, precisament per indicar com la més gran presència i benvingut deseiximent de la dona en el món

d'avui li ha facilitat l'entrada en el corral d'expressions que abans eren reservades a la host de malparlats mascles.

L'antic *malparit*, que se suavitzava de vegades amb *fill de mala mare*, és avui, fins en el comerç oral dels infants, *fill de puta*, pronunciat amb fermesa i possiblement amb consciència que ja va perdent perfils d'agudesa i que aviat caldrà inventar un terme equivalent però de més furiós contingut.

Dir *morros de vaca* a un ciutadà és no dir res o quasi res. Es busquen expressions més dures, com el rock dur és cada vegada més dur i com les actuals pel·lícules de violència entren perillósament en terrenys abans reservats al sector de sang i fetge més repugnant.

La Lliga del Bon Mot, creada el 1909, lluità contra la blasfèmia i els mots arrossegats. Imaginem com seria rebuda avui una iniciativa pareguda, en un món que sembla que va perdent el gust pel llenguatge net i aclarit de teranyines de lletjor.

[1-II-2002]

De viva veu

Fa anys, els documents sonors només excepcionalment tenien importància. Podem evocar alguns l'emoció que sentíem, en èpoques de foscor i persecució de signes d'identitat, de poder adquirir clandestinament el disc petit amb el parlament del president Macià proclamant la República catalana a l'adveniment de la Segona República. Era un disc portat de França, distribuït amb total prudència i només a segons qui.

L'excepcionalitat va deixar pas a la normalitat nascuda de l'acumulació d'enregistraments que féu necessària la seva catalogació, emmagatzemament i còpies estàndard de seguretat. Hom va veure que hi havia dues menes de material: l'enregistrament antic, sovint fet sobre discos de baquelita que responien a agulla de diafragma gramofònic (o dels de llarga durada i plàstic), i els enregistraments en cinta, de caràcter contemporani.

Avui tot es passa a cinta, en impressions digitalitzades i netejades de les impureses de la presa fora de l'estudi. I disposem de fonoteques diverses. A banda de les oficials, és de llei esmentar aquelles persones que van fer una callada tasca d'aple-

gament de material de tot ordre, sempre parlat, amb la qual cosa potser van salvar-nos algunes veus altrament destinades a ser desconegudes. Diguem el nom més destacat d'aquests particulars que van contribuir a fer-nos un fons per a la nostra història i memòria col·lectiva: Jaume Font i Martimari, home de conviccions, el qual, en temps d'encetada postguerra, cercà de primer material ja enregistrat, reservant-lo i catalogant-lo per, a mesura que les seves possibilitats li ho permeteren, emprendre després una recerca més àmplia, fent o fent fer entrevistes per aconseguir autobiografies, desplegant una sèrie d'informadors que li fornien enregistraments d'actes, conferències, debats, diàlegs. Tenia molta cura de conservar les veus dels previsiblement amenaçats de desaparició, per raó de malaltia o vellesa. És així com aconseguí milers de documents sonors en els darrers quaranta anys, i com es guanyà el reconeixement de tots.

[8-II-2002]

Cu-cut!

El setmanari *Cu-cut!* compliria cent anys aquest 2002. Féu la seva aparició el gener de 1902. L'efervescència catalanista, ja fos en versió regionalista ja en actituds més exigents, reclamava una revista de combat més definida que, per exemple, *L'Esquella de la Torratxa*, un xic anterior, aquesta, en el temps. Catalunya disposava ja del diari *La Veu de Catalunya*, però entre els seus redactors i simpatitzants més actius se sentia la necessitat de crear una altra publicació que, des de la sàtira, cantés les veritats. Cal no oblidar que la jove Lliga Regionalista era combatuda pel republicanisme filial del centre, i que elements revulsius i amb gran poder de convocatòria demagògica, com Alejandro Lerroux, es movien per la Barcelona dels inicis del segle xx.

Hom explica una versió curiosa, però també creïble, del naixement de la revista: es parlava de crear-la, però calia algú que la planifiqués, i aquest fou Lluís Domènech i Montaner. Immediatament, atès que estava decidida la publicació i que hom comptava amb un director, Manuel Folch i Torres, un dibuixant de prestigi, Gaietà Cornet, i un impressor convençut de l'èxit, Josep Bagunyà, la revista només esperava un nom: segons Pere Prat i Ubach, fou no menys que

Francesc Cambó qui, en una reunió dels fundadors, va deixar anar, com per facècia, *Cu-cut!*, nom que féu gràcia a tots.

La revista fou acèrrimament catalana i defensora de la unitat dels catalans, oposada frontalment a les caterves de l'època, a les irregularitats subjacents a manta acció política, municipal, provincial, estatal. També caricaturitzà, ridiculitzant-los, sectors arnats de la societat civil de la Restauració, el petit funcionari del «vuelva usted mañana», els pretensiosos sense base, els militars antiquats.

La crítica fonamentada i alhora en clau còmica arribava a la pintura, l'escultura, la música, el teatre, l'arquitectura. Un repàs a la revista permet adonar-se com hi és reflectida críticament la vida política, cultural, social del país, Barcelona particularment, amb penetració i sentit. Un esforç en tantes direccions, servit en català, en fa una revista exemplar. A Manuel Folch i Torres l'acompanyaven fidelment Josep Morató, Eduard Coca i Vallmajor, Alexandre Font, Pere Prat i Gabbalí, Ramon Ramon i Vidales, Ramon Suriñach Senties... Donà entrada a dibuixants joves, de futur brillant: Junceda, Apa, Opisso. El seu número extraordinari dedicat a Felip V i el necrològic de Verdaguer són antològics. *Cu-cut!* va fer un gran servei a la cultura i la llengua.

[22-II-2002]

JOAN VENY

Erotisme i litúrgia en la ictionímia

El *quetsémper* (cat. continental *llangardaix*) és un peix freqüent a les aigües baleàriques, semblant al lluç, però de valor comercial nul; documentat des de fa més d'un segle (adulterat en *cap-sempa*, *cap-sampé*), el seu nom ha nascut a l'escalf de l'església. Cal cercar el seu origen en el *nunc et semper* ('ara i sempre') del *Gloria Patri*, resat durant segles en llatí enfront del parenostre en català.

Aquesta doxologia dita en una llengua que el poble no entenia causava una certa estranyesa i obria el camí a la facècia i a l'adulteració semàntica, com va passar amb el *sursum corda*, 'amunt els cors' —*sursum corda*, 'persona de gran categoria'. És un fenomen present en diversos llatinismes que, situats fora de la seva llengua i del seu context, perden la seva força originària i adquireixen significats paròdics. És a la llum d'aquests fets que podem explicar el sentit de *quetsémper*, extret de *et nunc et semper*, interpretat *en-un-quetsémper*, amb el sentit de 'persona eixelebrada, astuta, molesta', generat en el marc de la ironia i la jocositat i que els mariners mallorquins van aplicar al *Synodus saurus*. Mallorca coneix encara altres noms originats per la motivació religiosa, com *peix de Sant Francesc*, metàfora cromàtica basada en el color gris de l'hàbit dels franciscans, el mot fantasma *peix de Sant Franc*, mala lectura de l'abreviació de *Francesc*, o el castellanisme *hermano*, que ha equiparat el frare llec a un peix de baixa qualitat.

A l'antípoda de la motivació religiosa es troba l'eròtica, vertebrada en una metàfora fàlica —per la forma oblonga del peix— i concretada en mots com l'antic *salta-en-conyo*, enregistrat a Menorca el 1751, o els moderns *saltabarques*, *saltabardisses*, *saltamurades*, denominacions malicioses proveïdes d'un primer component, *saltar*, amb el sentit de 'fer el salt, transgredir les normes dels bons costums'. Encara, a més de *dragó*, trobem significants que es basen en la ironia a partir del nom d'un peix de qualitat seguit d'un determinant que limita o degrada el valor del mot nucli: *moll d'ombra* (roger que no s'ha desenvolupat prou), *rata forastera* (rata de s'Alqueria Blanca, referent a un poblet connotat pejorativament com a «petit, inculte, foraviler»). Frondosa creativitat lèxica la del *quetsémper*, estimulada per la forma de l'espècie i pel seu escàs valor econòmic.

[30-IV-1999]

Història i normativa del *mosquit*

La visió participativa de la llengua es fa ostensible en el *Diccionari general* de Fabra pel que fa a la introducció de mots referents a un concepte determinat, com és el cas de *mosquit*, representat per *mosquit* i els seus geosinònims *moscard*, *rantell*, *marfull*, *cuïc*. Tot i que ens referim al mosquit comú (*Culex pipiens*), algun dels noms recollits pot referir-se a una altra espècie o a un individu de sexe diferent: recordem que és la femella la que pica i xucla la sang d'aus i mamífers («Trompetilla, que toca a bofetadas, / que vienes con rejón contra mi cuero [...]», deia Quevedo).

En llatí, el nom més corrent era *culex*. Les formes catalanes *coïn*, *coí*, *cuïc*, *cuït*, vives al Matarranya, Priorat i Camp de Tarragona, més que formes onomatopeïques, constitueixen derivats d'un diminutiu *culicinus, com mostra la variant amb *-n*; l'impuls onomatopeic sols hauria provocat petits canvis formals (*cuïc*, *cuït*, *uït*). *Moscard*, format damunt *mosca* seguit del sufix despectiu *-ard*, era un mot general a l'edat mitjana («la nit passada, per moscards qui les han enujades, no han pogut dormir», B. Metge, *Lo somni*), però aviat degué sucumbir davant la força de *mosquit* dins tot el domini, tret de les Balears. Aquest mot, inicialment 'mosca petita', comú avui en català peninsular, no cal que sigui un castellanisme, atesa la seva documentació antiga i els seus congèneres friülès i gascó. *Rantell* (com *randell*, *rampell*) campa pel català central, del Vallès cap a l'Empordà, i *rantella* (o *randella*) apareix en punts del valencià; el seu origen podria trobar-se en un derivat de *ricinu* ('rèneg, paparra inflada'), *ricinellu*, canviat per metàtesi en *ri-nicellu, d'on *renezell i *rantell*; el pont semàntic seria que els dos insectes xuclen la sang. *Marfull*, estès per poblacions del nord-occidental i del valencià, podria tenir alguna relació amb el mot homònim de la planta. Altres noms més puntuals són *cosí*, *mustic* (ambdós tributaris del francès) i *moixall* (de l'occità), infiltrats en el Rosselló, *tíntula*, sardisme de l'alguerès, o *rinxola* (*grinxola*, *ganxola*), variant onomatopeica empordanesa. L'observació geogràfica d'algunes variants reafirma el patrimoni lingüístic comú a València i el Principat. Quant a la normativa, Fabra introdueix *mosquit*, *moscard* i *rantell*, així com *marfull* i *cuïc*. Una mostra més del tarannà participatiu del nostre codificador, respectuós amb les grans varietats dialectals.

[18-VI-1999]

Del castellà *majo* al català *maco*

«De Gijón trajo Juan un hijo / joven fajirrojo y bajo, / que rajó un traje muy majo / cogiendo a fajos el mijo.» Aquesta quarteta teixida per J. Sales, saturada de jotes i ges, sembla composta per a demostrar la duresa del sistema consonàntic del castellà. L'òida de Josep Pla semblava igualment poc inclinada a aquest fonema quan considerava *pájaro* «una paraula difícil de digerir... És com si tinguéssiu una barra a la boca que us ofegué». Una reacció pareguda degueren experimentar els catalans del segle XVIII quan, arran dels contactes amb la llengua central, van percebre el so de mots com *joven*, *paja*, *ojo*, etcètera. Un fonema nou, que els castellans van estrenar a principis del segle XVII i que els catalans monolingües —o quasi— desconeixien (només tenien la lleu aspirada de *ehem* o *he he he*) i que van introduir quan usaven castellanismes o parlaven castellà; però, maldestres, van adaptar el nou fonema segons el punt d'articulació, fent-lo /k/. En tenim testimonis entre clergues, lexicògrafs, autors de romanços, etcètera. Així, escrivien «hico», «he trabacado», «debacko de tu tecado», i usaven castellanismes denotatius com «cota», «anteocos», o bé obeint a raons d'expressivitat, de prestigi o d'impuls comercial com «luco», «traque», «quefe», «lequia», etcètera. (Fins a la postguerra, la població poc instruïda va incloure en el seu lèxic, a més dels esmentats, mots com «caleo», «ocalà», «querés», «Quana».) En alguns casos es va operar una hiperdiferenciació semàntica curiosa (*lleixiu* «lequia» per al lleixiu preparat químicament). I de vegades, davant la condemna d'aquest fenomen, que podríem anomenar *queada*, com a signe d'incultura, alguns parlants queien en la ultracorrecció i pronunciaven a la castellana «eujalíptus», «apojinar». Fins Juníper Serra, quan escrivia en castellà, deixava escolar «berrajo» i «tabajo». L'ensenyament i els mitjans de comunicació en català s'han encarregat de purificar aquestes formes o de substituir-les per les genuïnes. Sols uns pocs elements han sobreviscut a la neteja, acceptats per la normativa: *maco* (*majo*), *d'estranquis*, 'd'amagat', i els vocables nàutics *toquino* (*tojino*) i *quimelca* (*jimelga*). També serveix per a esbiaixar el discurs cap a la ironia: és evident que quan s'alludeix a «Kossé Maria Assnar», a un canal «requional» o a un «quefe» de televisió no es fa amb intenció laudatòria. El fenomen de la *queada* resta avui com un episodi superat de la història de la llengua.

[24-IX-1999]

De la *nespla* al *micaco*

La *nespla* o *nespra*, fruit del *Mespilus germanica*, *níspero* en castellà, es veu poc en el mercat. No estranya aquesta decadència atesa la seva qualitat mediocre; ho expressava en versos enginyosos un poeta castellà poc conegut: «Quien nísperos come / y bebe cerveza, / espárragos chupa / y besa una vieja, /ni come ni bebe /ni chupa ni besa.» I tanmateix ha conegut una presència multiseular tant a les terres catalanes com a la resta de l'Europa meridional. La seva documentació es fon amb els orígens de la llengua. Es collia cap a l'octubre i s'estenia sobre palla perquè es tornés blana i polposa i poder-la consumir a l'hivern. La variant més antiga és *nespla* (llatí *mespilus*), com mostra la tradició escrita i la toponímia (*Néspola*, *Nesplosa*). Més tard apareix *nespra*, absent del *Diccionari ortogràfic* de Fabra, però ja present al seu *Diccionari general* (1932).

Però al segle XVIII s'importa a Europa l'*Eryobotria japonica* (nesprer del Japó), cultivat primer com a arbre ornamental i després pel seu fruit, la nespra del Japó. Pel fet de presentar certes similituds amb la nespra tradicional (dimensió, caràcter acidul), va rebre el mateix nom en les llengües romàniques occidentals seguit d'un determinant (fr. *nèfle du Japon*, it. *nespola del Giappone*, cast. *níspero del Japón*), tot i que l'arbre és oriünd de la Xina. Al domini català l'arbre va començar a cultivar-se a mitjan segle XIX. La seva primerenca maturació va ser en part la raó del seu èxit, circumstància aprofitada per la propaganda comercial: «Nísperos de Callosa: el níspero, la primera fruta del año». El nom de l'arbre i el seu fruit es van prendre del castellà (*níspero*) amb diverses adaptacions segons els dialectes (*nispro*, *nyispro*, *nyisplo*, *vispro*...). Però la relació establerta pels parlants amb la *nespra* (*nespla*), coneguda secularment, va provocar interferències curioses: *nespro*, *nespró*, *nyésprol*, *nyisplo*... Ara bé: no falten innovacions, allunyades del tribut al castellà. A l'Armentera (Alt Empordà) en diuen *dispensa*, de motivació desconeguda.

I a Badalona i el litoral del Maresme, *micaco*. D'on ve aquest vocable singular? Coromines es limita a dir «mot japonès», sense més comentaris. Però en aquesta llengua el mot corresponent és *biwa* (o *hiwa*), que donà el francès *bibasse* (i *bibassier*, l'arbre). Fabra, que va viure a Badalona, es va enamorar d'aquest curiós dialectalisme i el va incorporar al diccionari normatiu per la seva originalitat, el seu arrelament a l'àrea esmentada i, sobretot, per constituir un substitut del *nispro* triomfant.

[17-XII-1999]

Galleguismes del català

Entre llengües veïnes és lògic que hi hagi una osmosi lingüística. Però les llengües allunyades, com són el gallec i el català, es presten menys a aquest joc de manlleus lèxics.

La importació de mots de Galícia a Catalunya s'ha realitzat sovint a través del castellà. Però no han faltat contactes humans entre les dues comunitats.

Després de la guerra s'ha registrat a Catalunya una onada densa d'immigrants gallecs. Es deia festivament que la ciutat més gran de Galícia era Barcelona.

Tanmateix, aquella allau immigratòria no ha tingut repercussions en el català —no hem d'oblidar l'oficialitat única del castellà—, tret de la frondositat onomàstica transmesa: Pombo, Pombar, Carballo, Carballeira, Páez, Pais, Diz, etcètera, esquitxen les pàgines de la guia telefònica barcelonina.

Els galleguismes ens han arribat en èpoques ben diverses i gairebé sempre per via del castellà: *vieira* es deu haver difós a través de la gastronomia gallega, *sarau* s'ha enriquit amb el significat 'baralles, tràngol'; *xop*, 'pollancre', deu haver arribat des d'Aragó a través del transport de fusta realitzat pels cursos fluvials de l'Ebre, el Millars, el Túria i el Xúquer; *paio*, del nom propi *Payo* (< *Pelayo*), s'interpretà com a 'home rústic de la muntanya' i passà a 'individu' o 'individu de raça no gitana'; *traïnya*, 'barca de pesca d'encerclament', ha esdevingut popularment *teranyina* per atracció d'aquest mot més transparent que abans designava un altre tipus d'art, l'*encanyissada* o *saltada*.

El gentilici *gallec* (o *gallego*) ha fet certa fortuna. En valencià ha passat a significar 'bastaix, camàlic', i *gallega*, per metàfora, és en aquell dialecte una biga, per comparació d'aquesta amb un bastaix que aguanta el sostre. I en diversos punts de Catalunya ha designat una mena de gambeto amb caputxa usada per camperols, mariners i serenos (*vetllanits*, diu el diccionari Salvat de 1930, amb expressiu neologisme; per la ja sabuda al·lèrgia a la *o?*) i també una capsa de tabac per a ensumar, en figura de carabassa vinatera, relacionada sens dubte amb la cucurbitàcia que formava part del vestit del pelegrí compostellà.

La planta anomenada *galega* (del grec *gala*, 'llet', perquè es considera que augmenta la secreció làctia de les vaques) s'ha convertit en *gallega* per l'atracció paronímica del gentilici.

Però, com veurem pròximament, també alguns catalanismes han albergat en terres gallegues.

Catalanismes del gallec

Parlàvem la setmana passada dels galleguismes del català. Però aquesta llengua també ha exportat algun lèxic a Galícia.

Han de ser antics i arribats a través del castellà i acollits després en el diccionari normatiu mots com *vinagre*, *grúa*, ‘màquina d’aixecar pesos’ (comparada amb el camallarg d’aquest nom quan aixeca el bec de l’aigua), *correo*, *reló* (del català antic *relotge*), *xastre*, *faena* (nom antic i avui valencià de la *feina*), *capicúa*, inicialment referit a la fitxa de dòmino susceptible de ser col·locada als dos extrems i estès després al número llegible del dret i del revés, *paella*, plat valencià, format sobre el nom català de l’estri de cuina que en gallec és *tixela* o *tixola*.

Però l’estudi del lèxic especialitzat, com és el de la pesca i la navegació, forneix més exemples de tals transferències. No es pot oblidar la potència naval de Catalunya a l’edat mitjana i sobretot, a partir del segle XVIII, la presència de pescadors i industrials de salaó catalans al litoral gallec, reflectida avui en un nombre notable de cognoms integrats en l’onomàstica gallega: Garriga, Batista, Sastre, Fàbregas, Domènech, Puig, Baldrich, Borrell, Massó, etcètera. És com la contrapartida dels llinatges gallecs assentats a Barcelona (Pombo, Carballo, Páez). Els pescadors catalans van introduir arts de pesca desconeguts en aquelles costes, com la *xàvega* i el *bou*, que, enfront dels arts tradicionals del país (*xeito*, *rapeta*), aconseguien captures més abundants. Aquesta competència va provocar protestes i denúncies dels pescadors autòctons contra aquell tipus de pesca, considerat depredador de les espècies, i que van cristallitzar en prohibicions diverses, entre 1726 i 1863, del que s’anomenava *artes del bou*, *bou o pareja*, *bou catalán*. Malgrat tot, la major part de l’explotació pesquera va quedar en mans dels catalans. Una mena de *colonització*, com diu E. Carré, que va impulsar una indústria cada cop més florent. No és estrany que aquest llarg contacte hagi repercutit en alguns elements lingüístics, com són *sotavento*, *avante*, *rifar* (‘rompre les veles per acció del vent’), *boliche* (< *bolig*), *gánguil*, *bou* (‘art i barca de pesca de ròssec’). En canvi, alguns ictonims, repartits per certs ports de pesca i amb segell català, no tenen rèplica castellana i han de ser deguts a un contacte directe: *virote* (*verat*) i *lliberna* (*lluerna*). En suma, galleguismes del català i catalanismes del gallec constitueixen un intercanvi lingüístic a través del castellà i de l’aventura emigratòria.

[7-IV-2000]

L'empremta genovesa

Les relacions entre genovesos i catalans a l'època medieval van ser d'amor i d'odi a remolc de les contingències històriques. A uns segles de col·laboració militar i de fortes relacions comercials (XII-XIII) —amb accions corsàries en una direcció i en l'altra— en segueixen dos més (segles XIV-XV) de freqüents hostilitats, especialment arran de l'ocupació de Sardenya pels catalans. Aquestes circumstàncies havien de provocar intercanvis lingüístics. Quan les nostres històries lingüístiques fan la nòmina d'italianismes (*pilot*, *ària*...) no tenen en compte els mots aliens al toscà, explicables pels contactes esmentats i que afecten sobretot el camp nàutic i ictionímic.

Intentaré mostrar els deutes que té la nostra llengua amb el genovès. En bastants casos, com els de *anxoà*, *xaveta* (diminutiu del gen. *ciave*, 'clau'), *andarivell* (< *andrivelu* < *andariveni, literalment 'va i ve'), *parat*, el català va exercir de cadena de transmissió cap al castellà (*anchoa*, *chaveta*, *andarivel*, *paral*). Recordem que el tractament fonètic del mot és la clau per a deduir aquesta procedència. Per exemple, a un peix petit i de color molt blanc, com és l'*Aphia minuta*, li podríem dir *blanquet* en català; si li diem *jonqueti* o *xanguet* sembla que el podem relacionar amb el genovès *gianchetu*, on *giancu* vol dir 'blanc'; el mot català s'ha estès amb la variant *chanquete* per les costes andaluses, on és considerat el peix emblemàtic de Màlaga. El colze o colzada era una mesura medieval; però eren els genovesos els qui l'aplicaven a les embarcacions amb el nom de *goa* o *gúa*, que deriva de *cubitu*, 'colze', i així *gúa* ha estat utilitzat en català des del segle XIII fins avui. El mateix origen cal atribuir al *gussi* o *bussi*, tipus de llagut (< gen. *guzzi*) i probablement al *volantí*, ormeig de pesca, la relació del qual amb *volar* és secundària, car seria el genovès *bollentino* el seu pare, atesa la pronúncia amb *b-* en àrees de distinció *b/v*. El topònim Gènova també ha estat productiu referit a teles, ceràmica, i, amb la reducció (*gènero de*) Gènova, relatiu al contraban amagat en les coves d'aquest caseriu mallorquí.

També ha deixat empremtes el gentilici *genovès*, amb variants, aplicat a cuirasses, claus, bacinetes medievals; *genoví* es diu d'una varietat de cireres; la *genovesa* és una tècnica de construcció que podria haver-nos arribat a través dels paletes occitans. No falta alguna parèmia, com la valenciana *Que això és roba de genovesos?* quan una cosa es tracta amb deixadesa.

[26-V-2000]

Sobre els gal·licismes del català

Les gramàtiques històriques no han estat gaire generoses a l'hora de considerar el francès entre els elements constitutius del català. El recent llibre *Aportació a l'estudi dels gal·licismes del català* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999) permetrà ampliar aquella escarida informació. L'autora, Montserrat Barri, professora de francès i de català, era la persona ideal per a portar a terme un treball d'aquesta naturalesa. Les més de sis-cents pàgines ens il·lustren sobre múltiples aspectes de la influència francesa en el nostre domini lingüístic. Primerament, sorprèn el gran nombre de gal·licismes que s'hi han allotjat: més de mil vuit-cents! I després augmenta la sorpresa quan hom s'adona que mots tan corrents com *erotisme*, *biografia*, *aviació* o *fotografia* són francesos o ens han arribat a través de França. Les característiques dels francesismes són variables: n'hi ha d'antics, com *xemeneia*; de moderns, com *camuflar*, de l'època de la Primera Guerra Mundial; d'efimers, com *crup*, substituït per *diftèria*; d'estilístics, propis de grups intel·lectuals (*épater, à la page*), fins de creació pròpia (la *gauche divine* dels anys seixanta); de bandejats, com *guixeta, que un desbridat zel descastellanitzador volia fer substituït de *taquilla*; d'adaptats gràficament (*beix, elit, casset*). Els manlleus comencen entre cometes o en cursiva i acaben integrats a la llengua receptora. Els camins de penetració són varis: la via oral (*cimà*, 'ciment') o l'escrita, sovint a través del castellà, com *imbècil* (amb interpretació del diacrític com un accent d'intensitat). L'aspecte semàntic no és negligible i sovint és instructiu pervenir al sentit originari del mot francès; així, el sentit primigeni de *bidet* era el de 'cavallet de sella': bonica imatge per a la banyereta de les ablucions íntimes!

Aquesta presència tan frondosa de gal·licismes a casa nostra és motivada sobretot per la gran revolució científica i industrial dels segles xvii i xviii realitzada a França, el prestigi de la seva literatura i cultura, el seu model gastronòmic, la tradició del ballet clàssic, etcètera. Avui s'ha estroncat el seu esplendor, però resta aquest lèxic com un deixant dens, un testimoni viu de l'auge i puixança de la cultura i la indústria franceses.

[27-X-2000]

El llegat lingüístic occità

Entre els components lèxics del català, arribats de fora, té un paper de cert relleu l'occità. Aquest, també dit *provençal* (bé que aquest és un dialecte de la *llengua d'oc*), fou a Catalunya, fins al segle xv, la llengua de la poesia, que conegué una osmosi en la llengua escrita no poètica, com *arma*, 'ànima', i *pauc*, 'poc'. Podrien respondre a contactes comercials *randa*, 'punta', i *encant*, 'subhasta', format probablement sobre la pregunta *En cant (val)?*, equivalent al nostre *en quant?* Un fet demogràfic important, però sense seqüela lingüística, va ser la immigració procedent del migdia de França, provocada per les guerres de religió, però sobretot afavorida per la superpoblació d'aquelles àrees occitanes. Moreu-Rey, Giralt i Nadal han escrit pàgines brillants sobre aquest moviment migratori. Des del segle xv, creuaren el Pirineu pastors, mossos de pagès, menestrals; tant és així que en algun municipi català, la meitat dels habitants eren occitans. És significatiu que fossin totalment assimilats lingüísticament.

Només l'onomàstica reflecteix aquella presència: *Mirabent* és una variant de *Virabent*, *Porcet* és l'equivalent gascó de *porcell*, i *Sabanés* correspon a un topònim d'Occitània. Un altre fet sorprenent és la feblesa de l'influx occità a Mallorca, on sabem que la participació en la conquesta de l'illa fou substancial: quatre de les dotze galeres i vuit de les vint-i-cinc naus eren occitanes; i els ultrapirinencs van participar activament en el repartiment del patrimoni urbà i rural de l'illa. I tanmateix el seu llegat lingüístic és escàs: *nigul*, 'núvol', *garengola*, 'escocell', *a la biorxa*, 'a la torta'. Diferent és el cas del Rosselló, vinculat a Occitània per contactes polítics, comercials, laborals, de pasturatge. Els occitanismes que s'hi han assentat són nombrosos, antics uns, com *aibre*, 'arbre', *cilla*, 'cella', *peixoneria*, 'peixateria'; més tardans altres, com *nalt*, 'alt', *belleu*, 'potser', *juliana*, 'bacallà', *punyet*, 'canel·l', etcètera; alguns, com *cogot*, 'nuca', *teta*, 'mamella', són d'encuny occità i no tenen res a veure amb el castellà. Afegim a la nòmina malnoms o motius com *en Boier*, 'bover', *Lairot*, 'lladre', *en Trencamaixes*, 'trencabarres'.

Així, doncs, les relacions històriques amb les terres de més enllà de les Corberes resten reflectides, d'una manera o d'una altra, en el meravellós espill de la llengua.

[3-XI-2000]

Vidal Alcover, lingüista

Ara fa deu anys de la mort de Jaume Vidal Alcover, poeta, novel·lista, traductor, autor teatral. La Universitat Rovira i Virgili, on va semblar vocacions amb el seu magisteri, ha organitzat aquests dies un col·loqui internacional per a honorar la seva memòria i estudiar la seva obra.

Potser farà estrany a algú el títol de lingüista assignat a Vidal. M'agradaria donar-ne proves. En primer lloc, és meritòria la seva labor de filòleg, que edita, tradueix i comenta el «Liber maiorichinus», un poema llatí del segle XII que narra la gesta de pisans i catalans en croada contra els musulmans de Mallorca. És ben nodrida la llista de textos editats per ell, especialment d'autors mallorquins, medievals i moderns, des de *La faula* de Torroella a les comèdies de S. Gelabert (en *Tià de sa Real*), obres totes trufades de notes i de comentaris sucosos.

En segon lloc, cal subratllar el seu interès per l'aspecte diastràtic de la llengua, és a dir, per les diferències d'estrat social reflectides en peculiaritats lingüístiques. Es refereix a les característiques, sobretot lèxiques, del parlar de l'aristocràcia mallorquina (els *botifarres*), modulats per un mallorquí de to arcaïtzant que diu *senyor avi* i no *padrí, onclo* i no *tio, abans* i no *antes, fraula* i no «fréssa», etcètera. Vidal és el primer a fer aquesta incursió sociolingüística quan ningú parlava de variació vertical. La convivència d'aquests nobles amb els avis, amb un clergue i amb una servitud que emprava una llengua força pura expliquen aquest fenomen tan singular.

Finalment, cal destacar el model de llengua que es va forjar i va aplicar a la seva obra. Un tipus de llengua respectuós amb la normativa, però que, conscient de les limitacions del diccionari Fabra, trenca algunes barnilles de l'encotillatge lèxic que l'estrenyia per abocar-hi una bona part del ric filó contingut en la varietat insular que tan profundament coneixia. La seva és una modalitat de *mallorquí il·lustre*, com la qualificació que ell atribueix a don Príam, personatge de la seva novel·la *Tertúlia a ciutat*. Així, renuncia a trets dialectals singulars (*gabi, corter, vermei*), empra variants morfològiques tradicionals (*cantam, cantàs*, etcètera), trenca una llança a favor de les grafies clàssiques (*batle, espatles*), que seran després admeses, i fa circular per les pàgines de la seva obra mallorquinismes ja beneïts per l'acadèmia (*empegueït, aïdar, tudar, fer bonda*, etcètera) i altres, com *doi, rapinyar, novii, denou, accident*, que en llur major part han estat acollits en el nou diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans.

Recordar Jaume Vidal Alcover és, a més d'acostar-lo al cor, fer un acte de justícia.

De l'auguri a l'esternut

L'home, al llarg de la història, s'ha esforçat per trobar una explicació a certs actes del seu organisme. Així, a propòsit dels esternuts han sorgit creences d'arrels antigues i d'una gran extensió geogràfica que va d'Occident a Àsia i Àfrica.

El llatí *sternutu* i *sternutare* ha deixat derivats en totes les llengües romàniques. En català, són l'origen de *esternut* i *esternudar*, amb lleus variants formals. Tanmateix, en el domini lingüístic s'han format dos illots lèxics, de procedència comuna, diferenciats dels mots anteriors: el de la Costa de Llevant - plana de Vic i el de les Balears. Allí, es diu *eixavuirar*, *etxavuirar*, *xavuirar*, i *vuiro*, *eixavuiro*; a les Illes, *uís*, *oís*, *ovís*, que podrien semblar onomatopeies de la convulsió; però no, l'onomatopeia balear de l'esternut és *atxem* o *atxim* (semblantment al portuguès *atxim*, el francès *atchou(m)* o l'italià *etcì*), que s'ha lexicalitzat amb el valor d'«esternut» (*fer atxems*). No hi ha dubte que cal relacionar els mots amb una creença antiqüíssima que atribuïa als esternuts un valor de vaticini, d'auguri; a l'*Odisea*, Penèlope interpreta l'esternut de Telèmac com un presagi del proper retorn del seu marit. Quan hom esternudava, augurava quelcom i un esternut era un auguri. Així, doncs, tant el català peninsular *vuiro* com l'insular *uís*, procedents del llatí *auguriu*, han passat a designar *esternut*. Aquest significat ja es troba en el *auir* del llibre de cort valencià (segle XIII) i en Ramon Llull (*auir*), així com el sentit d'«esternudar» en el verb *avuirar* del *Decameró* català (segle XV).

Atès que aquest auguri podia ser bo o dolent, segons una casuística complexa (si s'esternudava el matí o la tarda, a la dreta o a l'esquerra, segons els signes de la lluna), es comprèn que es volgués fer favorable el vaticini, i d'aquí les expressions *Jesús!*, *Valga'm Déu!*, *Déu t'ajut!* (en èuscar *doministiku*, evolució de *Dominus tecum*, designa l'esternutació) o *Salut!*, amb equivalències romàniques i precedents grecollatins. També aquestes invocacions podrien estar en relació amb una explosió dels mals esperits i llavors *eixavuirar* (llatí *exauguriare*) voldria dir «treure el mal auguri».

Avui, quan esternudem, no tenim present cap idea de pronòstic i fins la forma de cortesia *Jesús!* perd vigor a remolc d'una minva del sentiment religiós. Però en *uís*, *vuiro* o *eixavuirar* resta, subjacent, una antiga creença universal, que només en la llengua catalana ha resultat lèxicament productiva.

[1-VI-2001]

La Lletra de convit (I)

Aquest any s'escau el centenari de la publicació de la *Lletra de convit* tramesa per Antoni M. Alcover als amadors de la llengua, en què els cridava a col·laborar en la preparació d'un monumental *Diccionari de la llengua catalana*.

La lingüística té, com la religió, els seus teòlegs i els seus missioners. Aquells naveguen pel mar de la teoria, a voltes sense encaixar amb fets històrics o perdent-se en l'abstracció. Els missioners de la llengua, en canvi, estableixen contacte amb el paisatge humà, trepitgen els seus territoris, coneixen l'hàbitat de cada paraula, s'embriaguen amb la seva aroma. Alcover pertanyia al grup dels missioners. Va ser un gran col·lector de mots i formes verbals de tot el territori, així com del tresor rondallístic de Mallorca; va ser un defensor i propagador de l'ús oral i escrit del català; va ser un apòstol contumaç que, empès per la passió de la llengua, caigué en petites heterodòxies de la doctrina oficial.

El *Diccionari de la llengua catalana*, després canviat, per oportunisme, en *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), té en el filòleg mallorquí la seva causa primera. Davant l'absència de mots arcaics i/o dialectals en els diccionaris del moment, posa en marxa una de les empreses lexicogràfiques més portentoses del segle xx, el DCVB, recull exhaustiu de la llengua antiga i moderna. A tal fi, funda un *Botlletí* per tal de tenir contacte amb els col·laboradors de tot el domini lingüístic, realitza *eixides* a pobles de tota l'àrea lingüística, a la recerca de paraules i variants morfològiques, que transcriu meticulosament; als quaranta anys, aprèn l'alemany (Alemanya era el bressol i motor de la lingüística romànica) i fa viatges d'estudis a les universitats europees per a formar-se en lexicografia sincrònica i diacrònica i estar així preparat per a la redacció del futur diccionari; treballador inesgotable, s'aixecava vora les quatre (hora vella, això sí!) i encara, durant el dinar, es feia llegir articles de filologia; patriota acendrat, escoltà la *veu de la pàtria* i aixecà el seu nacionalisme damunt la soca de la llengua; home generós, es va arruïnar amb les despeses de preparació del diccionari; polemista de mena, va xocar amb membres de la Secció Filològica per qüestions científiques i de caràcter, la qual cosa va provocar irades invectives contra els *instituters*: la tempesta es clouria, al final de la seva vida, amb la bonança de la reconciliació.

Si Alcover va ser el promotor de l'obra i el seu projector internacional, Francesc de B. Moll, com veurem, va ser-ne l'arquitecte i el mestre d'obres.

La Lletra de convit (II)

Dèiem en el nostre anterior article que Moll havia estat l'arquitecte i el mestre d'obres del *Diccionari català-valencià-balear*. Incorporat a l'empresa quan tenia vint anys, posseïa una sòlida formació humanística i aviat es manifestà com un excel·lent dialectòleg, viatger de mots amb Alcover, un fonetista atent als matisos més fins de la llengua, un gramàtic que va saber integrar el balear a la normativa fabriana, un onomatòleg competent que va posar els fonaments de l'antroponímia catalana, un editor acurat de textos antics, un etimòleg que mostra les seves capacitats en el suplement català al *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, de Meyer-Lübke, i un diacronista que traça amb claredat els mecanismes evolutius de la llengua. Si a aquestes qualitats científiques sumeu una profunda humanitat, us trobareu amb l'home ideal per a col·laborar primer i responsabilitzar-se després de l'obra del *Diccionari*. Els dos van formar, durant dotze anys, un tàndem amb dues personalitats complementàries: la mentalitat analítica i la vehemència d'Alcover s'equilibraven amb l'esperit de síntesi i el tarannà conciliador de Moll.

El diccionari Alcover-Moll —sinèdoque ben afalagadora— és un diccionari multiús. El lector és captivat primerament per la seva disposició tipogràfica i després per la claredat de les definicions, acompanyades de contextos que van de Llull a Espriu, i de gèneres i registres diversos. La llengua parlada es manifesta amb l'embolcall fonètic de cada dialecte i la seva àrea d'extensió, fruit del treball de camp en tres-centes poblacions. No falten les marques valoratives, un apartat de refranys i locucions i una secció de cultura popular. Per si fos poc, el lector veu associada la seva curiositat diacrònica amb agudes propostes etimològiques de mots no estudiats fins aleshores. Finalment, es fa ostensible una voluntat d'orientació normativa, remetent variants a la forma més comuna, corregint errors o condemnant barbarismes.

En suma, una obra ingent, monumental, que honora els seus autors i el poble que hi aportà el seu granet d'arena. En el centenari de la *Lletra de convit* d'Alcover és just i bell de retre-li homenatge i de celebrar la nova *Lletra de convit 2001*, que, amb impuls renovat i en el marc de l'actual situació sociolingüística, fa propostes per aconseguir «l'ús plenament normal de la nostra llengua i el reconeixement general de la nostra cultura».

[6-VII-2001]

Sobre les mentides de les ungles

Els atlas lingüístics, que presenten un quadre de la diversificació d'una llengua en funció de l'espai, donen compte del seu patrimoni frondós, amb el seu sistema fònic i les seves realitzacions, les seves característiques morfosintàctiques i especialment el seu lèxic, modificat per factors històrics, geogràfics, socials i interns a la llengua mateixa. La distribució cartogràfica dels significants que corresponen a un concepte (per exemple, el significat 'obaga' es presenta cobert, segons les àrees, per *ombria*, *ombradiu*, *bac*, *bagueny*, etcètera) permet el traçat d'àrees diverses de cada variant i una ulterior interpretació. Els atlas es basen en un qüestionari de mots d'una gran amplitud de camps semàntics (la indumentària, l'habitatge, els vegetals, els insectes, els peixos, etcètera) que, preguntats a informadors idonis de les localitats escollides, són transcrits fonèticament i cartografiats. Ara acaba de sortir el primer volum de l'*Atlas lingüístic del domini català* (ALDC) (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans), que comprèn cent setanta-nou mapes referents al cos humà i les malalties. A més d'evidents novetats respecte dels atlas anteriors (àmplia xarxa de punts, 2.450 preguntes, enregistrament magnetofònic de gran part de les enquestes, tractament etnogràfic, etcètera), l'ALDC s'ha preocupat d'introduir algunes preguntes que no trobem en altres atlas. En són un exemple els noms de la *leuconíquia* (mot compost de *leucos*, 'blanc', i *onyx*, 'ungla'), o sigui, les taquetes blanques de les ungles. Es tracta d'un concepte que es reflecteix en resultats d'un interès lingüístic i alhora antropològic. No és clara la causa de l'aparició d'aquestes taquetes, atribuïda per uns a trastorns de nutrició i per altres a la presència de petites bombolles d'aire entre l'ungla i el seu llit. El cas és que la *selenosi* o *albugo* (així se'n diu també tècnicament) ha cridat l'atenció dels parlants catalans i d'altres llengües i ha generat una creença, de doble sentit, segons les àrees, amb eventuais reflexos lèxics: el de caire positiu la relaciona amb regals, alegries, sorts, riquesa, promesos/promeses, etcètera, que rebrà la persona que té aquestes marques (vegeu l'al. *Glücksfleck*, literalment 'taca de felicitat'); el caire negatiu connecta la leuconíquia amb pecats, enveges, senyals de desgràcia (si sortien a la mà esquerra, mentre que eren signe d'alegria si sortien a la dreta: ai, aquesta esquerra, sempre connotada negativament!), però sobretot en deien *mentides*, circumstància aprofitada pels pares i educadors per a reconvenir els infants tacats de selenosi: tantes taques, tantes mentides, i aquestes més o menys grosses segons la dimensió d'aquelles! Aquesta creença no és exclusiva del nostre domini lingüístic, sinó que és compartida per altres llengües europees: it. *bugia*, fr. *mensonge*, occ. *mes-sorgo*, sard *faula*. La ciència mèdica no ha aclarit l'origen de la leuconíquia; tampoc no ho ha fet la cultura popular, que, davant un fet singular, hi ha trobat interpretacions singulars oposades, de bon o mal averany. La creença en la men-

dacitat ja ve de lluny: el grec *pseuma* volia dir ‘taca blanca’ i ‘mentida’, i, segons Teòcrit, designava ampolles del nas i la llengua, interpretades com a càstig per haver dit mentides, esteses després a la leuconíquia. Aquesta, en una època de fàcils credulitats, es va convertir en un mitjà moralitzador de la conducta infantil, avui ja totalment obsolet.

Índex de mots i expressions

- a bodes em convides 36
- a enemigo que huye, puente de plata* 41
- a l'enemic que fuig, mostra-li la dreuera 41
- a la biorxa 115
- *a tope, tio 36
- a tota pastilla 37
- a veure 38
- à la page* 114
- abans 116
- obre 49
- accident 116
- adonar-se 14, 21
- afectar 27
- agradar 27
- aibre 115
- aidar 116
- això 13
  - era i no era... 13
- albugo 120
- Alemanya 44
- Alenyà 44
- alfarrassar 47
- aljub 47
- amén 13
- amor de lejos, amor de pendejos* 41
- ampolla de xampany 22
- anaerobi 49
- «analis» 43
- analògic 47
- anar
  - a missa V. *missa*
  - com una moto 37
- anchoa* 113
- andarivel* 113
- andarivell 113
- *andariveni 113
- andrivelu* 113
- anomenar 25
- antes* 116
- anxoà 113
- apassionar 27
- Aphia minuta* 113
- arándano* 31
- ària 113
- arma* 115
- armilla
  - curt d'— 101
  - tenir l'— ben folrada 101
- arribar a misses dites V. *missa*
- artes del bou* V. *bou*
- arxifonema 49
- assat 49
- àstic 33
- atchou(m)* 117
- àtom 17
- atreure 27
- atxem 117
  - fer —s 117
- atxim 117

- au de presa V. *presa*
 auguri 117
auguriu 117
 auir 117
avante 112
 avarca 33
 aviació 114
 avuirar 117
 bac 120
 bagueny 120
 Baldrich 112
 ballar 32
 bancal 47
barbecho 77
 barranc de l'Aguait 77
barranco del Acecho 77
 barretina 73
 barrusca 49
 «basílica» 43
 *bassura 34
 Batista 112
 batle 116
 beix 114
 bell 32
 belleu 115
 Bellvitge 43
berberecho 77
 *berberetxo 77
 berenar 76
berro 31
better alone than in ill company 41
 beure 57
bibasse 110
bibassier 110
 bidet 114
binary digit 52
 biografia 114
 bisbe 39
bit 47, 52
 bitllet gros 101
biwa 110
 blanquet 113
 blat 63
blood is thicker than water 41
 boc
     — emissari 34
 boc
     *— expiatori 34
 Boier 115
 bolanger 49
boliche 112
 bolig 112
bollentino 113
 borrassa 33
 borrassó 33
 Borrell 112
 bota-séquies 49
 botella de cava 22
 bou 112
bou 112
     artes del — 112
     — *catalán* 112
     — *o pareja* 112
 *bueno 50-51
buey suelto bien se lame 41
bugia 120
 bussi 113
 *busson 34
 bústia 32
caballa 31
 cafè 21
     — sol 21
 cagamuja 44
 «cagamutxo» 44
 caixó 64
cajón 64
 calaix 64
 «calar-se s'impressió» 43
 calm 75
 calma 75
     pla de la Calma 75
 Campanet 44
 camuflar 114
 *canica 34
 cantam 116
 cantar missa V. *missa*
 cantàs 116
 canterilla 49
 canviar més de color de cabell que els del
     Gran hermano 36
 capellà 39
 capgròs 81

- capicúa* 112
 cap-sampé 107
 cap-sempa 107
 carall 43
 caramico 49
 Carballeira 111
 Carballo 111-112
 carpa 21
 casset 114
Castellón de la Plana 58
catapucia 44
 cavall 44
 CD-ROM 47
 CEE 49
 cèntim 101
     fer cinc —s 101
chanquete 113
chaveta 113
chequeo 44
chuletón 31
ciave 113
 cilla 115
 cimà 114
 cinc quarts V. *quart*
 ciuró 49
 civada 63
 coca de recapte 74
 codificar 47
 cofí 33
 cogot 115
 coí 108
 coín 108
 collitadora 81
 collitera 81
 colltorçar 18
 colltòrcer 18
 *colmo 34
 *columpio 34
 com mola! 50
 *com no 34
 combinada 81
combine harvester 81
cómo no 34
 Conca 58
 *conta corrent 22
correo 112
 corter 116
 cosí 108
 *cossetxada 81
croissant 14
 crup 114
cubitu 113
Cuenca 58
 cuïc 108
 cuït 108
culex 108
     Culex pipiens 108
 *culicinus 108
 cullereta 81
 curt d'armilla V. *armilla*
 d'estranguis 109
darse cuenta 14
de casta le viene al galgo 41
 de la sang en diràs i no en vols sentir dir
     V. *sang*
 de pinyó «fixo» 37
 de porc i de senyor, se n'ha de venir de
     mena 41
 dels 49
 demà 13
     — m'afaitaràs 36
 democràcia 57
 democràtic 57
 denou 116
desde luego 34
 *desde luego 34
destornillador 81
 Déu
     — t'ajut! 117
     valga'm —! 117
diente de león 31
 diftèria 114
 digital 47
 diguem 38
 diner 101
     qui té —s té tot adreç, i la filla del rei si
     volgués 101
Diplotaxis muralis 30
 dir 24
     — esquellades 36
 dir-li 24
 dir-se 24-25

- dispensa 110
 disquet 47
 Diz 111
 dobler 101
 doi 116
 dolceta 30
 Domènech 112
doministiku 117
Dominus tecum 117
 donar per la pala 36
 *donar-se compte 14, 21
 donques 49
 dormir la mona 37
 dos quarts de set V. *quart*
 dragó 107
 duro 101
     qui té —s fuma puros 101
 ecologista 57
 ehem 109
 eixavuirar 117
 eixavuiro 117
 eixir 76
 eixonar-se 33
 el (pron.) 27
 el lladre es pensa que tots roben 41
el muerto al hoyo y el vivo al bollo 41
 el saps aquell que diu... 13
 electrònic 47, 57
 elit 114
 els testos s'assemblen a les olles 41
 empegueït 116
 en (pron.) 48
 enadir 49
 encant 115
 encantar 27
 encanyissada 111
 encara bo 34
 endoll 32
 enrotllar-se 50
 entusiasmar 27
 envelat 21
épater 114
 erotisme 114
Eryobotria japonica 110
 escalivada 75
 escàner 47
 escombra 47
 escombraries 50, 53
 escriuríeu 49
 esmorzar 76
 espatla 116
 espígol 47
 espill 76
 esqueixada 75
 esquerrar-se 33
esse 65
 ésser 56, 64-65
     — apellat 24
 estàndard 49
 estar 56, 64-65
     — ratllat 36
 estàs amb mi? 38
 esternudar 117
 esternut 117
 estimar-se més que la M. José i el Jorge del
     Gran hermano 36
 estira-i-arronsa 18
 estranyar 27
etcì 117
 etxavuirar 117
 eucaristia 22-23
Euphorbia lathyris 44
 eur- 59
 eurasiàtic 59
 euro 59-60
 euro- 59-60
 Euro Rando 2001 60
 eurobanc 60
 euroborsa 60
 Eurocambra 59
 eurocandidatura 60
 eurocinema 60
 eurocomunisme 59
 eurodivisa 59
 eurodòlar 59
 euroepidèmia 60
 euroescàndol 60
 euroespai 60
 euroexèrcit 60
 eurojet 60
 Eurolanda 60
 Eurolàndia 60

- Eurolingua 59
 eurolliga 60
 Euromed 60
 euronegoci 60
 europeisme 59
 europeïtzar 59
 europeu 59
 europort 60
 euro-ral·li 60
 eurosiberià 59
 Eurotúnel 59
exauguriare 117
 Fàbregas 112
faena 112
faula 120
 feina 112
 fènyer 47
 fer
   — atxems *V. atxem*
   — bonda 116
   — cinc centims *V. cèntim*
   — força *V. força*
   — Pasqua abans de Rams 13
   *— pols *V. pols*
   — un colomar 37
 figuera 47
 fill
   — de mala mare 103
   — de puta 103
 «flipar»
   — en colors 37
   — per un «tubo» 37
 Fontderroi 77
 força
   fer — 18
   prova de — 18
 formatge 17
 forrellat 47
 fotografia 114
 fotomuntatge 57
frambuesa 31
fraula 116
 fred 57
 *fressa 34
 «fréssa» 116
Fuente del Rey 77
 fulla 57
fulltime 49
 gabi 116
gala 111
 galega 111
 Galeusca 51
 gallec 111
 gallega 111
 gallego 111
 «gàngsters» 43
gànguil 112
 ganxola 108
 garengola 115
 Garriga 112
 gaspatxo 75
gauche divine 114
 Gènova 113
 genovès 113
 genovesa 113
 genoví 113
 germà 57
gianchetu 113
giancu 113
Glücksfleck 120
 goa 113
 gorra musca 73
 gram 63
 gravar al disc dur 37
 grinxola 108
grúa 112
 gúa 113
 *guanyar pols *V. pols*
 *guapo 32
 guaret 77
 Guinard 44
 *guixeta 114
 gussi 113
guzzi 113
 hámster 43
 haver 56
   — de 21
   — nom *V. nom*
 haver-hi 48, 56, 65
   *no — cap 22
 he he he 109
 «hèlices» 43

- herba 63
 — dels canonges 30
hermanita 39
hermano 39, 107
 hi 13, 56
hi-fi 52
high fidelity 52
 hipertext 47
hiwa 110
hordeolu 43
 i (conj.) 13, 23
 i/o 23-24
 ICESB 51
 IEC 51
 igual 51
 imbècil 114
 indiferent 43
 inflat com els coloms 36
 informàtica 47
 interactiu 47
 interessar 27
 interfície 47
 «inverosímil» 43
 IVA 51
 IVAM 51
 Jesús! 117
jimelga 109
 jonqueti 113
 jove 57
joven 109
 juliana 115
 «la cabossa» 34
 la dona en tota època és bona 36
 la pela és la pela 101
 la Peixera 44
 «la Pixera» 44
 la sang tira V. *sang*
 la sang viva fa oblidar la morta V. *sang*
 la una de la nit 76
 **la una de la noche* 76
la voz de la sangre 41
 Lairot 115
 les sis i mitja 21
 leuconíquia 120
leucos 120
 li 27, 29
 llangardaix 107
 lleixiu 109
 lleure 100
lliberna 112
 llista 21
 llistat 21
 lluernà 112
 llufa 74
 Lluna 12
 lluny de la vista, lluny del pensament 41
London 58
 Londres 58
lontano dagli occhi, lontano dal cuore 41
 m'entens? 38
 m'explico? 38
 MACBA 51
 maco 32, 109
madre 39
majo 109
 malparit 103
 Malvitge 43
 mamar-se-les dolces 36
 Manacor 45
 mantellina 47
 «màquina fornicatòria» 43
 màquina fumigatòria 43
 marfull 108
 margall 63
 Massó 112
 mató 17
 mel 74
 menjar 57
mensonge 120
 mentida 120
 *menys mal 34
 merda 102
 més (adv.)
 — lent que en Darth Vader menjant «polvorons» 36
 — perdut que un fill de puta el Dia del Pare 36
 — perillós que el McGiver en una ferreteria 36
 — simple que el mecanisme d'un xumet 36
 — val estar sol que mal acompanyat 41

- mespilus* 110
     Mespilus germanica 110
messorgo 120
 micaco 110
 mill 63
 Mirabent 115
 mirall 76
 missa 22-23
     anar a — 23
     arribar a misses dites 23
     cantar — 23
     — de difunts 23
     — de rèquiem 23
     — del gall 23
     — nupcial 23
     oir — 23
     saber-ne de la — la meitat 23
     tu, a mi, el que m'has d'ensenyar és anar
         a — 23
 missatger 32
 mòdem 47
 moixall 108
 molestar 27
 moll d'ombra 107
 monitors 49
 monja 39
 Montnegres 74
 Montseny 74
 morros de vaca 103
 mosca 108
 moscard 108
 moscatell 101
 mosquit 108
 mossèn 39
 multimèdia 47
 munyir-se 33
 murri 76
 mussol 43
 mustic 108
 *nada menys 22
 nalt 115
nèfle du Japon 110
 nespla 110
 Nesplosa 110
nespola del Giappone 110
 Néspola 110
 nespra 110
     — del Japó 110
 nesprer del Japó 110
 nespro 110
 nespró 110
 neu 64
 *ni que dir té 34
 nigul 115
níspero 110
     — *del Japón* 110
 nispro 110
 no (adv.) 70
     — cal dir 34
     — carburar 37
     (—) donar el braç a tòrcer 18
     — em ratllis 36
     — et ratllis 36
     — et sembla? 38
     — haver-hi cap V. *haver-hi*
     (—) pas 69
     — tenir un ral V. *ral*
 nom
     haver — 24
     per — 24
 nòmer 25
 novii 116
nunc et semper 107
 nyésprol 110
 nyisplo 110
 nyispro 110
 o sigui 38
 obaga de les Llanceres 77
 obrir-se 37
occhio non vede, cuore non duole 41
 ocell de presa V. *presa*
 oir missa V. *missa*
 oís 117
 OIT 52
 *ojalà! 21
 ojo 109
     — *s que no ven, corazón que no sien-*
         te 41
     — *s que no ven, porrazo que te pegas* 41
 olis i sabons 23
 ombradiu 120
 ombria 120

- on ne saurait faire une omelette sans casser les oeufs* 41
 on no hi ha sang, botifarres no s'hi fan
     V. *sang*
 onclo 116
 ONG 49, 51
onyx 120
 ordi 63
 ordinador 47
 ordinari 32
 orsai 14
 OTAN 52
 ovís 117
padre 39
 padrí 116
 paella 75, 112
 Páez 111-112
 paio 111
 Pais 111
 paja 109
 pájaro 109
paral 113
 parat 113
 parla *chicana* 99
 parlar valencià 48
 pas (adv.) 69-70
 passa, tio! 50
 passat
     — de rosca 37
     — de voltes 37
 pasta 101
pauc 115
 Payo 111
 peix
     — de Sant Franc 107
     — de Sant Francesc 107
 peixoneria 115
 Pelayo 111
 penjat 37
 pentinar-se 24
 per descomptat 34
 per nom V. *nom*
 *per suposat 34
 perdre oli 37
 perit 32
 pèrit 32
 pernoliar 47
 perxò 49
 Petrocat 52
 peu 57
piensa el ladrón que todos son de su misma condición 41
 pilot 113
 «pintura de oro» 43
 pinyolada 33
 pixar fora de test 36
 pizza 74
 pla de la Calma V. *calma*
 planta 63
 plat
     —s i/o olles 23
     —s i olles 23
 poeta 21
 poetessa 21
 polcera 49
 politicofilosòfic 49
 pols
     *fer — 18
     *guanyar — 18
 poma 57
 Pombar 111
 Pombo 111-112
ponte d'oro 41
 porcell 115
 Porcet 115
 portar a la sang V. *sang*
 «posteta» 43
 potar 37
 prat 47
 prendre
     — el número 41
     — el pèl 41
 presa
     au de — 21
     ocell de — 21
 pressió sanguínia 43
 programa 47
     —fem 50
     —pastanaga 50
 pròstata 43
 prova de força V. *força*
pseuma 120

- públic
 — i/o professionals 23
 — i professionals 23
 *puesto 34
 Puig 112
pulso 18
 punyet 115
 quark 17
 quart
 cinc —s 21
 dos —s de set 21
 tres —s 21
 — — s d'hora 21
 — — s de cinc 76
 una hora i — 21
 quarto 101
 quedar-se a quadres 37
 quetsémper 107
 qui
 — mal (no) fa, mal (no) pensa 41
 — no conrea no recull 36
 — té diners té tot adreç, i la filla del rei
 si volgués *V. diner*
 — té duros fuma puros *V. duro*
 — va tot sol fa el que vol 41
 quimelca 109
 *quin palo! 50
 radar 52
radio detection and ranging 52
 rai 73
 ral 101
 no tenir un — 101
 —et, —et 101
 rampell 108
 randa 115
 randell 108
 randella 108
 rantell 108
 rantella 108
rapeta 112
 rapinyar 116
 rata forastera 107
 *rato 34
 ratolí 47
 *recader 32
 recol·lectora 81
 *recolzar 34
reló 112
 relotge 112
renacuajo 81
 *renezell 108
 rentar-se 24
 resolució 47
 retolador 57
ricinellu 108
ricinu 108
rifar 112
 *rinicellu 108
 rinxola 108
rodaballo 31
 rosta 33
 roure 47
 RTVV 51
 «rúbies» 102
 ruca 30
rucola
 — *cultivata* 30
 — *selvatica* 30
 rúcola 30
 rucula 30
 Sabanés 115
 saber-ne de la missa la meitat *V. missa*
 saharauí 21
 saharauí 21
 saharawi 21
 saharià 21
 saltabardisses 107
 saltabarques 107
 saltada 111
 salta-en-conyo 107
 saltamurades 107
 salut! 117
San Baudilio de Llobregat 58
 sang
 de la — en diràs i no en vols sentir dir 41
 la — tira 41
 la — viva fa oblidar la morta 41
 on no hi ha —, botifarres no s'hi fan 41
 portar a la — 41
 sansa 33
 Sant Joan de Vinyafrescal 75
 «saqueo» 44

- sarau 111
 Sastre 112
 segadora-batedora 81
 *seguro 34
 selenosi 120
 *sello 34
 senyor avi 116
 ser un paparra 36
 servidor 47
 si vols estar ben servit, fes-te tu mateix el
     llit 41
 sisca 63
 sobtar 27
software 49
 Sol 12
 sorbet 44
     — de llimona 22
sorbete 44
sorbetto 44
 sorprendre 27
 sort que 34
 sortir 76
sotavento 112
stare 65
sternutare 117
sternutu 117
 superblanques 49
 superfonamental 17
sursum corda 107
Synodus saurus 107
 TALGO 51
 tan «gafe» que jugant a les màquines escura-
     butxaques li van sortir tres llimones i li
     van donar un «exprimidor» de premi 36
 tanca 32
 tancar 32
 tant de bo! 21
 taquilla 114
 Tavernes de la Valldigna 74
 tenir
     — l'armilla ben folrada V. *armilla*
     — menys detalls que un [...] 37
     — «mitxelins» 37
     *— que 21-22
 teranyina 111
 Termcat 49, 52
 teta 115
 títula 108
 tintura de iode 43
tio 116
tixela 112
tixola 112
tojino 109
 toquino 109
 torçabraç 18
 torcebraç 18
 torcecoll 18
 tornavis 81
 tot (pron.)
     — a cent 101
     — a euro 101
     — el que no són pessetes són punyetes
     101
 traïnya 111
 treball 57
 Trencamaixes 115
 trencaperols 49
 *tres cuartos de cinco 76
 tres quarts V. *quart*
 tronja 49
 trull 33
 tu 13, 38
     — a mi, el que m'has d'ensenyar és
     anar a missa V. *missa*
 tudar 116
 turisme 57
 UAB 51
 UCI 51-52
 uís 117
 uït 108
umbría de los Lanceros 77
 una hora i quart V. *quart*
 UNESCO / Unesco 49, 52
 urçol 43
 *vale 50-51
 valga'm Déu! V. *Déu*
 *valla 32
 *vallar 32
 vector 49
 vell 32
 verat 112
 vermei 116

- ves 38
vesícula 43
vesprà 49
vés-te'n, Anton, que el que es queda ja es
    compon 41
vetes i fils 23
vetllanits 111
vieira 111
Villajoyosa 58
vinagre 112
vinga 38
vins i/o licors 23
vip 49
Virabent 115
virote 112
virtual 47
vispro 110
volantí 113
vostè 13
vuiro 117
vull dir 38
web 47
weekend 49
*what the eye doesn't see the heart doesn't
    grieve* 41
xanguet 113
xarrup de llimó 22
xarrupet 44
xastre 112
xàvega 112
xaveta 113
xavuirar 117
xeito 112
xemeneia 114
xicoira 30
xop 111

Índex de conceptes

- acadèmia 16, 29, 116
  - de la llengua 15, 29
- acrònims 49, 51-52
- acudit 13, 34, 37
- adquisició del llenguatge 78
- adscripció lingüística 61
- adulteració semàntica 107
- alguerès 73, 94, 100, 108
- alternança de llengües 66
- altnavarrès 76
- àmbit
  - etnolingüístic 68
  - locatiu 65
  - oficial 55
- analfabetisme 100
- anglès 14-15, 25, 27, 29, 52, 58, 73, 87-88
  - americà 99
- anglicismes 14-15, 49
- ansotà 76
- antroponímia 119
- aprenentatge lingüístic infantil 67
- àrab 14-15
- aragonès 14, 71, 76
- arcaismes 49
- argot 36
- articulació 67, 95
- aspecte diastràtic 116
- assimilació 40, 69
  - lingüística 58
- atles lingüístic 120
- autogovern 92
- autoritat
  - acadèmica 55
  - lingüística 31
- baixnavarrès 76
- barbarismes 15, 37, 77, 89, 119
- basc 71, 74, 76
- belsetán* 76
- benasquès 76
- bilingüe 88
- bilingüisme 28, 66
- botifarra* 116
- calcs 14, 41
  - semàntics 14
  - sintàctics 14
- caló 14
- camp semàntic 120
- canvis fonètics 95
- capacitat
  - comunicativa 9
  - creativa 53
  - discriminatòria 68
  - lingüística 66
- castellà
  - peninsular 34
- castellanades 50
- castellanismes 31-32, 36, 48, 107-109
  - lèxics 34

- castellanoparlant 28, 51, 61, 64, 88
 català
   — antic 112
   — central 108
   — col·loquial 78
   — continental 43, 107
   — correcte 98
   — culte 77
   — estàndard 91, 100
   — medieval 65
   — peninsular 108, 117
   — teòric 50
 catalanismes 111-112
 catalanoparlant 28, 48, 61, 70, 76, 95
   no — 100
 censura 85, 92, 98
cheso 76
chistabino 76
 cibercultura 47
 codificació 16, 55
   — lingüística 63-64
 codis 11, 67
 comparació entre llengües 41
 competència
   — lingüística 61, 67
   — passiva 67
 complement directe 27, 56
 components paremiològics 101
 compostos 49, 59, 120
 comprensió 67
 comunicació digitalitzada 55
 comunitat
   — castellanòfona 59
   — catalanòfona 48
   — catalanoparlant 13, 60
   — lingüística 15, 61-62, 68
   — — diferenciada 9, 12
   — — minoritzada 60-61
 concordança 56
   — sintàctica 56
 confusió fonètica 32
 construccions
   — atributives 65
   — comparatives 36, 70
   — el·líptiques 70
   — locatives 65
   — presentacionals 56
   — sintàctiques 48
 cooficialitat 85
 corpus lingüístic 16
 correcció
   — estàndard 87
   — fonètica 95
   — lèxica 95, 100
   — morfològica 100
   — sintàctica 100
 creació
   — idiomàtica 36
   — lingüística 37
 creativitat lèxica 107
 cultismes 43
 cultura
   — literària 93
   — popular 119-120
 datiu 27
 depuració 34
 desviacions sintàctiques 95
 diacronista 119
 dialectalismes 110
 dialecte 42, 73, 76, 110-111, 115, 119
 dialectòleg 119
 dicció 75, 93
 dictadura 77
   — franquista 85
 díctics
   — de lloc 13
   — de persona 13
   — de temps 13
 diglòssia 96
 dimensió
   — icònica 12
   — indexical 12
   — lingüística 11
   — simbòlica 12
 dinamisme lingüístic 57
 discurs lògic 93
 disgregació lingüística 15
 dites 41, 101-102
 diversitat
   — cultural 73
   — de llengües 19

- diversitat
 — dialectal 16
 — lingüística 19, 73
- dixi 13
 — discursiva 13
 — social 13
- doblatge 84-85
- documents
 — de cultura 97
 — sonors 103-104
- domini
 — d'òrgans vocals 67
 — de la llengua 34
 — del llenguatge 67
 — dels mots 68
 — lingüístic 18, 25, 43, 90, 114, 117-118, 120
- enregistraments 103-104, 120
- ensordiment 95
- espanyol 19, 40, 48, 50-51, 58-59, 61-62, 66-67, 69, 71, 73, 75, 99
- esperanto 42
- estàndard 42
- estandardització 16, 42
- estereotips lingüístics 77
- etimòleg 119
- etimologia popular 43-45
- eufemismes 43
- èuscar 51, 58-59, 69, 117
- evolució
 — de la llengua 28
 — del llenguatge 73
 — lingüística 29
- exotoponímia 58
- exotopònims 58-59
- falques 38
- falsos amics 77
- família lèxica 60
- fonemes
 — africats 95
 — fricatiu 95
- fonetista 119
- fonoteca 103
- formes flexives 49
- francès 14-15, 25, 27, 41, 63, 73, 76, 79, 88, 108, 110, 114, 117
- francesismes 114
- fraseologia 23, 37, 77, 96
- frases fetes 36-37, 77, 101
- friülès 108
- funció
 — comunicativa 66
 — d'impersonal 56
 — de contacte 51
 — estàndard 71
 — fàtica 51
 — identificativa 66
 — instrumental 66
 — integrativa 66
- gallec 51, 58-59, 71, 88, 111-112
- galleguismes 111-112
- gal·licismes 114
- gascó 108
- genovès 113
- girs 102
- gramàtic 119
- gramàtica
 — descriptiva 42
 — normativa 42
- grec 14-15, 17, 89, 111, 121
- hàbits
 — idiomàtics 57
 — lingüístics 99
- homonímia 44
- icones 12
- ictionímia 107
- ictiònims 112
- idioma
 — aborigen 99
 — autòcton 76
 — natiu 87
 — oficial 99
- incontaminació 100
- índexs 12-13, 40, 53
 — discursius 13
 — gramaticals 13
- indícis 13
- institucionalitzar 91
- institucions 15, 18, 30, 58-59, 90, 94
- instituter 118
- intercanvi lingüístic 112-113
- interferències 25, 79, 110

- interferències
 — formals 44
- italià 14, 41, 44, 74, 94, 117
- italianismes 113
- joc idiomàtic 53
- labortà 76
- legitimitat de la llengua 54
- lèxic
 — bàsic 81
 — especialitzat 52, 112
- lexicografia 51
 — diacrònica 118
 — sincrònica 118
- lingua grammatica* 42
- literatura
 — estrangera 82
 — per a nens i joves 92
- llatí 14-15, 27, 39, 43-44, 56, 65, 75, 107-108, 110, 116-117
 — ciceronià 83
 — curial 83
 — humanístic 14-15
- llatinismes 107
- lleis de protecció de les minories 94
- llengua
 — angular 61
 — antiga 118
 — bàsica 61
 — castellana 15, 39, 85, 96
 — catalana 18, 39, 58, 61-62, 90-91, 94, 96, 98, 117-118
 — central 109
 — clàssica 15
 — composicional 42
 — comuna 16
 — conservadora 98
 — correcta 16
 — cortesana 40
 — d'aula 60
 — d'Europa 75
 — d'oc 115
 — de gran abast 88
 — de l'Estat 71
 — de l'imperi 40
 — de l'Índia 42
- llengua
 — de la poesia 115
 — de laboratori 42
 — de mercat 30
 — de mínims 78
 — del carrer 100
 — del país 55, 85, 96
 — del poble 96
 — del territori 99
 — del tracte 100
 — determinant 61
 — distingida 96
 — empobruda 89
 — escrita 16, 39, 115
 — espanyola 69, 99
 — estàndard 33
 — europea 15, 120
 — èuscara 58
 — formal 39
 — gallega 58
 — general 45
 — germana 15
 — germànica 15
 — influent 59
 — instrumental 87-88
 — internacional 35
 — literària 42
 — «luzida» 39
 — mare 69
 — moderna 118
 — nacional 54, 59
 — nadiua 12
 — natural 19, 96
 — noble 96
 — oficial 83, 99
 — oral 14, 42
 — oratòria 83
 — parlada 16, 42, 95, 119
 — personal 88
 — pròpia 66-69, 83-84, 87-88, 94
 — regional 15
 — romànica 117
 — — occidental 110
 — territorial 88
 — veïna 14, 111

- llengua
  - vulgar 39
- llenguatge
  - baix 102
  - d'especialitat 16, 52
  - de pagès 47
  - híbrid 51
  - net 103
  - plebeu 102
  - pseudobilingüista 51
- localismes 49
- locucions 77, 119
  - verbals 24
- magma etnolingüístic 62
- malapropismes 43
- mallorquí 13, 25, 73, 88, 107, 113, 116, 118
  - il·lustre 116
- mallorquinismes 116
- manlleus 14, 18, 43, 114
  - lexicals 15
  - lèxics 111
- mimologismes 44
- modalitat 42, 56, 71, 94, 116
  - lingüística 71
  - oracional 71
- model
  - de llengua 16, 73, 116
  - de llenguatge 89
- Modernisme 92
- monolingüe 109
- monolingüisme 87
- mots
  - arcaics 118
  - arrossegats 103
  - crossa 51
  - de camp 33
  - de ciutat 33
  - dialectals 118
  - forasters 81
  - genuïns 58
  - patrimonials 14
  - sense sentit 17
  - tècnics 43
- moviment
  - de resistència cultural 83
  - literari 82
- neònims 57
- no catalanoparlant *V. catalanoparlant*
- norma
  - codificadora 55
  - lingüística 29
- normalització lingüística 42, 61, 63
- normalitzar 91
- normativa
  - fabriana 119
  - gramatical 16
  - lèxica 16
  - ortogràfica 16
- normativització lingüística 42
- normativitzar 55
- Noucentisme 92
- occità 14, 76, 108, 113, 115
- occitanismes 115
- onomàstica 111-112, 115
- onomatòleg 119
- opció lingüística 66
- oració
  - enunciativa 71
  - exclamativa 71
  - interrogativa 71
- orfandat lingüística 69
- osmosi 115
  - lingüística 111
- paisatge etnolingüístic 62
- pullarès 73, 76
- parany bilingüista 69
- paraules
  - boniques 74
  - lletges 74
  - maques 74
- parèmia 113
- paronímia 44
- patrimoni
  - lingüístic 108
  - toponímic 58
- pla d'integració etnolingüística per a immigrants 63
- planificació lingüística 15
- pobresa descriptiva 81
- poliglòtisme 35
- política lingüística 42, 61-62
- Pomells de Joventut 92

- pre-Renaixement 83, 97
- precisió lèxica 100
- pregària 13
- prejudicis lingüístics 19
- préstecs 59
- primera llengua 34
- prohibicions comminatòries 70
- pronúncies consolidades 49
- provençal 115
- proverbis 77
- psicolingüista 68
- queada 109
- realitat
  - idiomàtica 62
  - lingüística 16
- recerca psicolingüística 67
- reciclatge lingüístic 52-53
- recursos
  - comunicatius 55
  - expressius 16, 18, 54
  - idiomàtics 51, 64
  - verbals 11
- reduccionisme sintàctic 48
- refranys 36, 41, 77, 101-102, 119
- registre 16, 52, 119
  - administratiu 52
  - lingüístic científicotecnològic 52
  - periodístic 16, 52
  - radiofònic 16
- relacions espacials de separació 65
- Renaixença 82-83, 93
- renecs 38
- renovació terminològica 22-23
- repertori
  - idiomàtic 70
  - lèxic 63-64
- República 103
  - catalana 103
  - Segona — 103
- republicanisme 104
- resistència cultural 83-85
- Restauració 105
- ribagorça 73, 76
- rondalla 13
- rossellonès 76
- sard 94, 120
- sardismes 108
- Segona República V. *República*
- sigles 49, 51-52
- significació
  - de possessió 56
  - possessiva 48
- significant 17, 44, 57, 76, 107, 120
- significat 17, 24, 42-44, 53, 56-57, 65, 67, 74, 76, 89, 107, 111, 117, 120
- símbols 12, 37
- sistema
  - consonàntic 109
  - de signes 12
  - fònic 120
  - gramatical 68
  - lingüístic 48, 68, 71
- sociolingüística diacrònica 39
- subjecte 24
  - animat 65
  - inanimat 65
  - sintàctic 56
- (sub)productes lingüístics 50
- substitució lingüística 31, 35, 39-40
- suletí 76
- tecnicismes 49
- tensino* 76
- teoria semàntica 19
- tipologia lingüística 19
- toponímia 59, 110
- topònims 44, 58, 74, 113, 115
- toscà 113
- traducció 15, 25, 33, 36, 77-78, 82
  - literal 41
- turisme lingüístic 75
- ultracorrecció 44, 109
- uniformisme 98
- ús
  - actiu 61
  - atributiu 65
  - de la llengua 87, 90, 94
  - del llenguatge 11-12, 51
  - escrit 118
  - icònic 12
  - intransitiu 27
  - lingüístic 95
  - locatiu 65

- ús
  - modal 65
  - oficial 58
  - oral 118
  - passiu 61
  - presentacional 65
  - social 84, 90
- valor
  - adversatiu 70
  - d'auxiliar 56
  - d'índex discursiu 13
  - expressiu 70
  - funcional 70
  - intensificador 70
  - locatiu 56
  - presentacional 56
- variació
  - en lèxic 95
  - en sintaxi 95
  - lingüística 69, 71
- variació
  - prosòdica 67
  - vertical 116
- variant
  - formal 117
  - lingüística 71
  - morfològica 116, 118
- varietat
  - dialectal 108
  - estàndard 16
  - lingüística supradialectal 16
- verbs
  - atributius 65
  - reflexius 24
  - transitius 27-28
- vitalitat etnolingüística 61
- volgare illustre* 42
- xava 28
- xovinisme 70

Índex de noms propis de persona

- ALCOVER, Antoni M. 18, 25, 118-119
ALFONS EL MAGNÀNIM 97
ALLÉN, Sture 29-30
ANTEQUERA 97
ANTOLÍNEZ DE BURGOS, Justino 39, 96
APA → *ELIAS, Feliu*
ARGENTER, Joan A. 9-11
AZEVEDO, Milton 99
BACH, Johann Sebastian 23
BAGUNYÀ, Josep 104
BARRI, Montserrat 114
BEETHOVEN, Ludwig van 23
BOHR, Niels 17
CALABUCH, Ramón 74
CAMBÓ, Francesc 105
CAPMANY, Maria Aurèlia 38, 100
CARRÉ, Euxenio 112
CASACUBERTA, Josep M. de 40
COCA I VALLMAJOR, Eduard 105
CONNERY, Sean 32
CORNET, Gaietà 104
COROMINES, Joan 18, 24, 110
CRISÒSTOM, sant Joan 89
DANCHIN, Antoine 63
DANTE ALIGHIERI 42
DELIBES, Miguel 95
DESCLOT, Bernat 24
DIXON, Robert M. W. 19
DOMÈNECH I MONTANER, Lluís 104
ELIAS, Feliu 105
ESPRIU, Salvador 93, 119
FABRA, Pompeu 18, 21, 24, 27, 30, 54, 70, 81, 108, 110, 116
FELIP V 105
FERRÉ, Xavier 40
FOLCH I CAMARASA, Ramon 100
FOLCH I TORRES, Josep M. 92, 100
FOLCH I TORRES, Manuel 104-105
FONT, Alexandre 105
FONT I MARTIMARÍ, Jaume 104
FRANCO, Francisco 98
FUSTER, Joan 40
GELABERT, Sebastià 116
GIRALT, Emili 115
GREGORI, sant 83
IBÀÑEZ SENSARRICH, Josep 81
JANÉ, Albert 9, 21
JANER, Maria de la Pau 55
JOAN I 97
JORDI DES RACÓ → *ALCOVER, Antoni M.*
JOYCE, James 17
JUNCEDA, Joan G. 105
JUNYENT, Carme 19
KISSINGER, Henry 99
LAMBERT, Wallace E. 66
LERRoux, Alejandro 104
LLOMPART, Josep M. 93
LLULL, Ramon 24, 117, 119
LÓPEZ DE AYALA, Pedro 95
LUQUE, Juan de Dios 19

- MACIÀ, Francesc 103
 MALLAFRÈ, Joaquim 9, 27
 MANJÓN, Francisco José 19
 MARCH, Ausiàs 24, 97
 MARÍ, Isidor 43
 MARISCAL, Xavier 55
 MARTÍ L'HUMÀ 97
 MARTÍ POL, Miquel 93
 MERCADER, Bernat 97
 METGE, Bernat 95, 97, 108
 MEYER-LÜBKE, Wilhelm 119
 MIRALLES, Joan 10, 43
 MOLL, Francesc de B. 18, 118-119
 MONCHO → *CALABUCH, Ramón*
 MORAGAS, Miquel de 55
 MORATÓ, Josep 105
 MORENO CABRERA, Juan Carlos 19
 MOREU-REY, Enric 44, 115
 MOZART, Johann Wolfgang Amadeus 23
 MUNTANER, Ramon 24
 NADAL, Jordi 115
 NAISBITT, John 29
 NINYOLÉS, Rafael L. 66
 OFFENBACH, Jacques 74
 OPISSO, Ricard 105
 PALAU FABRE, Josep 93
 PALESTRINA, Giovanni Pierluigi da 23
 PELEGERO, Ramon 40
 PEÑA, Victòria 93
 PITARCH, Vicent 10, 39-40, 47, 96
 PLA, Josep 109
 POLO, Marco 83
 PRADILLA, Miquel Àngel 40
 PRAT I GABALLÍ, Pere 105
 PRAT I UBACH, Pere 104
 PUYAL, Joaquim M. 55
 QUEVEDO, Francisco de 108
 RAIMON → *PELEGERO, Ramon*
 RAMON I VIDALES, Ramon 105
 RIBA, Carles 30
 RIERA, Miquel Àngel 18
 ROS, Alexandre Domènec de 96
 RUBIÓ I BALAGUER, Jordi 97
 RUBIÓ I LLUCH, Antoni 97
 RUTHERFORD, Ernest 17
 SALES, Joan 109
 SALVADOR, Gregorio 19
 SAPIR, Edward 19
 SERRA, Juníper 109
 SISTAC, Ramon 10, 73
 SURIÑACH SENTIES, Ramon 105
 TEÒCRIT 121
 TIÀ DE SA REAL → *GELABERT, Sebastià*
 TORROELLA, Guillem de 116
 TURMEDA, Anselm 101
 TUSÓN, Jesús 9, 19, 37
 VALLVERDÚ, Francesc 10
 VALLVERDÚ, Josep 10, 81
 VALOR, Enric 54
 VENY, Joan 10, 43-44, 107
 VERDAGUER, Jacint 105
 VIDAL ALCOVER, Jaume 116

BIBLIOTECA FILOLÒGICA

Títols publicats

- 1 Pere PUJOL [comp.], *Documents en vulgar dels segles XI, XII i XIII procedents del bisbat de la Seu d'Urgell* (1913) [exhaurit]
- 2 Pere BARNILS, *Die Mundart von Alacant: Beitrag zur Kenntnis des Valencianischen* (1913) [exhaurit]
- 3/[1] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló»: *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. I, *Lletres A i B* (1915) [exhaurit]
- 3/[2] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló»: *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. II, *Lletra C* (1916) [exhaurit]
- 3/[3] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló»: *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. III, *Lletres D i E* (1918) [exhaurit]
- 3/[4] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló»: *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. IV, *Lletres F a Ll* (1921) [exhaurit]
- 3/[5] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló»: *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. V, *Lletres M a O* (1924) [exhaurit]
- 3/[6] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló»: *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VI, *Lletres P i Q* (1929) [exhaurit]
- 3/[7] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló»: *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VII, *Lletres R i S* (1931)
- 3/[8] Marià AGUILÓ, «Diccionari Aguiló»: *Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, vol. VIII, *Lletres T a Z* (1934)
- 4 Antoni GRIERA, *La frontera catalano-aragonesa: Estudi geogràfico-lingüístic* (1914) [exhaurit]
- 5 Josep M. ARTEAGA, *Textes catalans avec leur transcription phonétique: Précédés d'un aperçu sur les sons du catalan* (1915) [exhaurit]
- 6 *Estudis romànics: (Llengua i literatura)*, vol. I (1916) [exhaurit]
- 7 Pere BARNILS, *Vocabulari català-alemany de l'any 1502* (1916) [exhaurit]
- 8 Jaume MARCH, *Diccionari de rims* (1921) [exhaurit]
- 9 *Estudis romànics: (Llengua i literatura)*, vol. II (1917) [exhaurit]
- 10 Vincenzo CRESCINI i Venanzio TODESCO [ed.], *La versione catalana dell' Inchiesta del San Graal: Secondo il Codice dell'Ambrosiana di Milano 1.79 sup.* (1917) [exhaurit]
- [11] INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari ortogràfic: Precedit d'una exposició de l'ortografia catalana segons el sistema de l'I. d'E. C.* (1917; 2a ed., 1923; 3a ed., 1931; 4a ed., 1937)
- 12 Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana* (1918; 2a ed., 1919; 3a ed., 1922; 4a ed., 1926; 5a ed., 1930; 6a ed., 1931; 7a ed., 1933; facsimil de la 7a ed., 1995; 1a reimpr., 2000; 2a reimpr., 2004; 3a reimpr., 2006)
- 13 Joseph ANGLADE, *Bibliographie élémentaire de l'ancien provençal*
Pierre ROKSETH, *L'article majorquin et l'article roman dérivé de IPSE*
Pere BARNILS, *Les vocals tòniques del rossellonès*
Manuel de MONTOLIU, *El llenguatge com a fet estètic i com a fet lògic* (1921) [exhaurit]

- 14/[1] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. I, 1840-1874 (1922) [exhaurit]
- 14/[2] Manuel MILÀ i FONTANALS, *Epistolari d'en M. Milà i Fontanals*, vol. II, 1875-1880 (1932)
- 15 Pierre ROKSETH, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque* (1923) [exhaurit]
- 16 Max-Léopold WAGNER, *Notes linguistiques sur l'argot barcelonais* (1924) [exhaurit]
- 17 Jaume MEDINA i Enric SULLÀ [cur.], *Actes del Simposi Carles Riba* [Barcelona, 17-19 octubre 1984] (1986)
- 18 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. I, 1910-1938 (1989) [exhaurit]
- 19 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, I* (1990)
- 20 Antoni NUGHES, *El sínode del bisbe Baccallar: L'Alguer, església i societat al segle XVI* (1991)
- 21 Daniel RECASENS, *Fonètica descriptiva del català: (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)* (1991; 2a ed., rev., 1996)
- 22 Núria VILÀ, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp* (1991)
- 23 Loïs ALIBERT i Josep CARBONELL, *La correspondència entre Loïs Alibert i Josep Carbonell i Gener: (Materials per a l'estudi de la codificació de la llengua occitana)* (1995)
- 24 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. II, 1939-1952 (1991)
- 25 Ernest QUEROL, *Anàlisi de camps lèxics de l'oví de la comarca dels Ports* (1992)
- 26 Pius FONT i QUER, Pompeu FABRA i Miquel de GARGANTA, *Un epistolari fonamental per a la lexicografia científica catalana: (1928-1953)* (1991)
- 27 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, II* (1992; 2a ed., rev., 1993; 3a ed., rev., 1996)
- 28 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. III, 1953-1959 (1993)
- 29 Jordi FARRÉ i Andreu MOIX, *Els noms de casa de Llorenç i de Maldà* (1993)
- 30 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, III* (1996)
- 31 Montserrat BIGAS i Marta MILIAN, *Anàlisi morfolèxica dels noms de planta* (1996)
- 32 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents normatius 1962-1996: (Amb les esmenes del diccionari)* (1997) [exhaurit]
- 33 Ramon ARAMON, *Estudis de llengua i literatura* (1997)
- 34 Guillem CALAFORRA, *Wilhelm Meyer-Lübke i Das Katalanische: Introducció i traducció* (1998)
- 35 Joan PETIT i AGUILAR, *Gramàtica catalana* (1998)
- 36 Joan Anton RABELLA, *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat: Procés criminal barceloní del segle XIV* (1998)
- 37 *Miscel·lània Fabra: Recull de treballs de lingüística catalana i romànica dedicats a Pompeu Fabra* (1998)
- 38 Antoni M. BADIA i MARGARIT, *Les Regles de esquivar vocables i «La qüestió de la llengua»* (1999)
- 39 Montserrat BARRI, *Aportació a l'estudi dels gal·licismes del català* (1999)

- 40 Francesc FELIU, *Catàleg dels manuscrits filològics d'Antoni de Bastero* (2000)
- 41 Pere BOHIGAS, *Mirall d'una llarga vida: A Pere Bohigas, centenari* (2001)
- 42 Antoni FEBRER I CARDONA, *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí* (2001; reimpr., 2005)
- 43 Joan ARMANGUÉ, *Estudis sobre la cultura catalana a Sardenya* (2001)
- 44 Aurora BEL, *Teoria lingüística i adquisició del llenguatge: Anàlisi comparada dels trets morfològics en català i en castellà* (2001)
- 45 Joaquim MIRET I SANS, *Cafè i quilombo: Els diaris de viatge de Joaquim Miret i Sans* (2001; reimpr., 2005) [exhaurit]
- 46 Simona ŠKRABEC, *L'estirp de la solitud: Arthur Schnitzler, Italo Svevo, Thomas Bernhard, Drago Jančar* (2002)
- 47 INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA, *Documents de la Secció Filològica, IV* (2003)
- 48 *El català de l'Alguer: Un model d'àmbit restringit* (2003)
- 49 M. Dolores FARRENY, *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI* (2004)
- 50 Antoni FEBRER I CARDONA, *Obres gramaticals* (2004)
- 51 Josep Vicenç FOIX, *Diari 1918* (2004)
- 52 *Els mètodes en dialectologia: continuïtat o alternativa?*, I Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 11 de març de 2004) (2005)
- 53 Carles RIBA, *Cartes de Carles Riba*, vol. IV, *Apèndix 1916-1959* (2005)
- 54 Joan SOLER, *Definició lexicogràfica i estructura del diccionari* (2006)
- 55 Paul AEBISCHER, *Estudis de toponímia catalana* (2006)
- 56 *Cap a on va la sociolingüística?*, II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d'octubre de 2005) (2006)
- 57 *Homenatge de l'IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença* (2006)
- 58 Montserrat ADAM, *El català septentrional de transició: nova visió des de la morfologia* (2006)
- 59 *Llenguatge: Articles de La Vanguardia (1999-2002)* (2006)

IECentanys 19072007

ISBN 84-7283-895-1

9 788472 838956